

PRAVA OSOBA STARIJE ŽIVOTNE DOBI U GRADU ZAGREBU

PILOT-ISTRAŽIVANJE

VEDRANA SPAJIĆ-VRKAŠ

INES VRBAN

SILVIA RUSAC

NASLOV	PRAVA OSOBA STARIJE ŽIVOTNE DOBI U GRADU ZAGREBU PILOT-ISTRAŽIVANJE
NAKLADNIK	Zaklada "Zajednički put", Zagreb, Miljackina 42a (www.zajednickiput.hr)
ZA NAKLADNIKA	Ines Vrban
AUTORICE	Vedrana Spajić-Vrkaš Ines Vrban Silvia Rusac
SURADNICE NA IZRADI STUDIJE	Sanja Radica Ines Elezović Meri Gatin
RECENZENTI	<i>Prof. dr. sc. Jasminka Despot Lučanin</i> <i>Prof. dr. sc. Vladimir Jurić</i>
LEKTORICA	Koraljka Penavin
PRIJEVOD NA ENGLSKI	Lea Banović
DIZAJN	Ivorin Vrkaš (www.ivorin.me)
NAKLADA	250 primjeraka
GODINA IZDANJA	2013.
TISAK	Master print, Zagreb
COPYRIGHT	© 2013. Zaklada „Zajednički put“, Zagreb
ISBN	ISBN - 978-953-57740-0-6
CIP	CIP zapis dostupan je u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 849663.

PRAVA OSOBA STARIJE ŽIVOTNE DOBI U GRADU ZAGREBU
PILOT-ISTRAŽIVANJE

Vedrana Spajić-Vrkaš
Ines Vrban
Silvia Rusac

SURADNICE NA IZRADI STUDIJE
Sanja Radica
Ines Elezović
Meri Gatin

Zaklada „Zajednički put“
Zagreb
2013.

SADRŽAJ

SAŽETAK	8
UVOD	18
1. POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA	22
1.1. Starost: od društvenog opterećenja do društvenog resursa	23
1.2. Starije osobe u Hrvatskoj i Gradu Zagrebu	27
2. SVRHA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA	36
3. METODA	40
3.1. Uzorak	41
3.2. Upitnik	42
3.3. Prikupljanje i obrada podataka	46
4. REZULTATI	48
4.1. Sociodemografska obilježja ispitanika	49
4.2. Funkcionalna sposobnost i dnevne aktivnosti	54
4.3. Samoprocjena kvalitete života	61
4.4. Starost u društvenom kontekstu	66
4.5. Poznavanje svojih prava	67
4.6. Uživavanje svojih prava	70
I. Socijalna sigurnost	72
II. Odgovarajući životni standard	76
III. Građanska i kulturna prava	81
IV. Neovisnost i informiranost	86
V. Sigurnost i osobno dostojanstvo	91
4.7. Razvojni potencijali	97
4.8. Osvrt na promjene tijekom života	102

5. RASPRAVA I ZAKLJUČAK	106
6. PREPORUKE NACIONALNIM I GRADSKIM VLASTIMA	120
LITERATURA	126
PRILOG 1 Komentari anketara na istraživanje Dorijan Vahtar Andrea Šimunović	132
PRILOG 2 Zapisnik s tribine „Jesu li starije osobe društveno opterećenje ili resurs?“	138
PRILOG 3 Upitnik s podacima	144
SUMMARY	158

SAŽETAK

U izvještaju se koriste izrazi u muškom rodu u generičkom smislu, što znači da se jednako odnose i na muški i na ženski rod. **NAPOMENA**

Zaštita prava osoba starije životne dobi dio je lokalnoga, nacionalnoga, europskoga i globalnog sustava zaštite ljudskih prava koji polazi od načela jednakog dostojanstva i vrijednosti ljudskog bića. Uživane tih prava pretpostavlja stvaranje potrebnih uvjeta za učinkovitu provedbu tih standarda, što nužno uključuje obrazovanje i informiranje pojedinca o pravima koja mu pripadaju te o načinima na koje ih može uživati i štititi.

Starije osobe predstavljaju društveno osjetljivu kategoriju stanovništva kojoj je potrebno osigurati dodatne uvjete kako bi uživali svoja prava i imali kvalitetan život u starosti, u skladu s njihovim stvarnim i mnogostrukim potrebama i interesima. U vezi s tim, u svijetu se posljednjih tridesetak godina značajno mijenja pristup starenju. U Europi te promjene nisu samo potaknute činjenicom da udio starijih osoba u ukupnoj populaciji raste, nego i činjenicom da unutar te društvene skupine raste udio onih kojima dosadašnji pristup ne uspijeva zadovoljiti njihove potrebe i interese. Riječ je o novim generacijama starijih osoba koje su informirane, obrazovane, stambeno situirane i financijski relativno neovisne. Iako ih prate uobičajeni problemi starenja koji traže uobičajenu društvenu intervenciju, oni ne pristaju na pasivnost i traže redefiniranje društvene potpore u skladu s proaktivnim i participativnim pristupom. Ta je promjena u pristupu starijim osobama u Europi potvrđena 2012. proglašenjem Europske godine aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti, kojom se nastojalo skrenuti pozornost najšire javnosti na

višestruke potencijale i potrebe starijih osoba. U skladu s tim se aktivno starenje počinje poistovjećivati s kvalitetnim starenjem, a određuje se kao aktivno sudjelovanje starijih osoba u različitim segmentima života društvene zajednice. Uvođenje proaktivnog pristupa starenju jedan je od najučinkovitijih načina zaštite prava starijih osoba, što je pak ključna pretpostavka očuvanja njihova ljudskog dostojanstva, a time i kvalitetnog života u starosti.

Kako bi ispitala uživaju li starije osobe svoja prava i na koji način, Zaklada „Zajednički put“ je početkom 2012. pokrenula istraživački pilot-projekt „Ljudska prava starijih osoba u Gradu Zagrebu“, u suradnji s Istraživačko-obrazovnim centrom za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta i Studijskim centrom socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji je ostvaren uz potporu Gradskog ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom. Krajnja svrha projekta bila je izrada preporuka za unaprjeđenje sustava zaštite i promicanja prava starijih osoba u Gradu Zagrebu na temelju empirijskih pokazatelja i u skladu s idejom aktivnog i društveno uključenog starenja. Za potrebe istraživanja izrađen je poseban upitnik sačinjen od 44 pitanja kojima se, između ostaloga, provjeravalo poznaju li stariji stanovnici Grada Zagreba svoja prava, koja su im prava najviše ugrožena, kako reagiraju kad se krše njihova prava i što se događa kad prijave kršenje svojih prava za to odgovarajućim ustanovama ili tijelima. Ispitivanjem su obuhvaćena prava razvrstana u pet kategorija: *socijalna sigurnost* (liječnička pomoć, socijalna pomoć, dodatna zdravstvena zaštita i psihološka pomoć), *odgovarajući životni standard* (potrebni lijekovi, odgovarajuća higijena, potrebna količina hrane, odgovarajuća kvaliteta hrane, odgovarajući

uvjeti stanovanja, odgovarajući ležaj za odmor i spavanje te odgovarajuća odjeća i obuća), *građanska i kulturna prava* (sloboda kretanja i vjeroispovijesti; kontakt s članovima obitelji, rodbinom i prijateljima; raskid braka i sklapanje novoga te intimni odnosi s partnerom/icom; obrazovanje; uživanje i sudjelovanje u kulturnim aktivnostima, sudjelovanje u dobrovoljnim aktivnostima i društvenim događanjima), *neovisnost i informiranost* (samostalno donošenje odluka, raspolaganje imovinom i novcem, iznošenje vlastitog mišljenja ili stava, kupovanje stvari po želji, obavljanje odgovarajućih poslova, sloboda od pritiska) te *sigurnost i osobno dostojanstvo* (psovanje, vrijeđanje i ismijavanje, omalovažavanje ili ignoriranje, guranje ili fizička prijetnja, fizički napad, krađa i obmana). Nadalje, prikupljeni su podaci i o tome vide li starije osobe sebe kao društveni teret ili kao resurs, u kojim područjima drže da i dalje mogu biti društveno korisne te imaju li potrebu za daljnjim učenjem i u kojim područjima. Osim zbirnih pokazatelja, istraživanjem se nastojalo utvrditi postoji li razlika u uživanju navedenih prava između starijih osoba koje žive u domu za starije i nemoćne i onih koje žive u svom stanu ili kući.

Nakon što je za istraživanje dobila preporuku Grada Zagreba, Zaklada je sredinom 2012. organizirala individualno anketiranje na prigodnom uzorku u pet domova za starije i nemoćne osobe, dva gerontološka centra, tri udruge umirovljenika i u jednoj karitativnoj ustanovi na području Grada Zagreba. Anketiranje su proveli obučeni studenti Filozofskog fakulteta i Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U svakoj ustanovi ili organizaciji imenovan je koordinator istraživanja, koji je dobio upute za odabir ispitanika i suradnju s anketarima.

Zbog složenosti i duljine upitnika, anketirane su samo one osobe koje su bile voljne i u stanju odgovarati na pitanja. Time je smanjena reprezentativnost uzorka, ali je povećana vjerojatnost dobivanja svih potrebnih podataka. Ukupno je ispitano 309 osoba, od kojih je polovica živjela u domu, a polovica u stanu ili kući. Od ukupnog broja ispitanih, otprilike polovica ih je bila u dobi od 75 do 84 godine; svaki drugi ispitanik imao je završenu srednju školu, a dvije petine ih je bilo s višom školom ili fakultetom; trećina ih je tijekom radnog vijeka bila zaposlena u kategoriji „tehničari, stručni suradnici i administrativni službenici“, svaki četvrti u kategoriji „inženjeri i stručnjaci“, a svaki osmi u kategoriji „uslužna i trgovačka zanimanja“; više od tri petine ih je otišlo u mirovinu nakon punog radnog staža, a sedam od deset ispitanika živi od osobne mirovine.

Navedeni podaci potvrđuju da su ovim ispitivanjem obuhvaćene starije osobe koje zbog svog obrazovanja, zanimanja i ostvarene mirovine ne spadaju u kategoriju socijalno ugroženog starijeg stanovništva Grada Zagreba. Većina sebe tako i vidi. Na pitanje kako žive u usporedbi s drugim umirovljenicima, više od tri petine ih je odgovorilo da se po tome ne razlikuju od drugih. Polovica od 17 posto ispitanika koji žive lošije ili znatno lošije od drugih u tom se stanju nalazi zbog nižih mjesečnih primanja, a trećina zbog ugroženog zdravlja. Velika većina ispitanika funkcionalno je sposobna. Između 70 i 80 posto ih se može samostalno dignuti iz kreveta, održavati zadovoljavajuću razinu osobne higijene, ići po namirnice u prodavaonicu ili na tržnicu, spremati sebi jelo i pospremati svoj stan ili kuću. Dan provode u različitim aktivnostima, od gledanja

televizije, druženja s prijateljima, čitanja i šetnji, do rješavanja križaljki i pjevanja u zboru. Otprilike jedna trećina ih ima dnevne obveze u obitelji. Četvrtina, uglavnom muških umirovljenika, redovito sudjeluje u radu društava umirovljenika; manji broj ih je aktivan u vjerskoj organizaciji, političkoj stranci ili nevladinoj organizaciji, a krajnje zanemariv broj ih sudjeluje u radu nekog profesionalnog udruženja.

Na pitanje o tome znaju li da im kao starijim osobama po zakonu pripadaju neka posebna prava, tri četvrtine ispitanika izjavljuje da o tome nema saznanja. Oni koji su potvrdno odgovorili, u otprilike jednakom omjeru navode pravo na socijalnu skrb i zdravstvenu zaštitu te ekonomska prava.

Podaci dobiveni na niz pitanja o kršenjima prava starijih osoba potvrđuju da je ova kategorija starijih osoba relativno manje ugrožena. Primjerice, uživanje prava u kategoriji socijalne sigurnosti u kontekstu doma, obitelji i javnih službi uskraćeno je manjem broju ispitanika, no iznenađuje da ta prava ispitanicima znatno više ugrožavaju javne službe nego domovi ili obitelj. Kad se dom i obitelj usporede u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda, proizlazi da se većina prava iz te kategorije rijetko krši, ali i da se češće krši u domu nego u obitelji. To se posebno potvrdilo kod prava na kvalitetnu prehranu koje je u domu uskraćeno svakom petom ispitaniku, za razliku od zanemarivog broja ispitanika kojima je to uskraćeno u obitelji.

Građanska i kulturna prava uživa velika većina ispitanika. Prava koja im se u toj kategoriji češće krše u obitelji nego u domu su kontakt s članovima obitelji, telefonski razgovori i gledanje, odnosno slušanje omiljenih televizijskih ili radijskih emisija, dok

im se u domu više ograničava pravo na kretanje izvan ustanove, odlazak na društvenu zabavu ili sportsku utakmicu, uključivanje u obrazovne tečajeve ili radionice i sudjelovanje u dobrovoljnim aktivnostima. Prava u kategoriji neovisnosti i informiranosti češće su ograničavana i u domu i u obitelji od prethodne dvije kategorije prava. Dom i obitelj svakom osmom ispitaniku uskraćuju informacije o nečemu što mu je važno, a nešto manjem broju osporava se pravo na iznošenje vlastitog mišljenja. U obitelji se češće nego u domu donose odluke koje su važne za ispitanike bez dogovora s njima, ili ih se prisiljava da kažu ili učine nešto što ne žele.

Od svih ispitanih kategorija prava, starijim se osobama najviše krše prava iz kategorije sigurnosti i osobnog dostojanstva. Najčešće su tome izloženi na ulici, iako ni broj onih prema kojima se ponižavajuće postupa u domu nije zanemariv. Na ulici se svakog petog ispitanika psovalo, vrijeđalo ili ismijavalo, svaki sedmi bio je okraden, a svakom osmom prijetilo se fizički.

Iako je većina ispitanika potvrdila da nije bila ograničavana u svojim pravima, kad se od njih tražilo da procijene u kojoj su mjeri starije osobe u našem društvu općenito zakinite u svojim pravima, slika je bila drugačija. Između jedne četvrtine i dvije petine odgovorilo je da su starije osobe prepuštene same sebi kad imaju problema, odbačene kao društveno nekorisne, ponižene u svom dostojanstvu, izolirane i ismijavane zbog starosti.

Podatak koji najviše zabrinjava u ovom istraživanju ipak nisu prava koja se krše ni broj starijih osoba kojima se uskraćuje uživanje prava, nego opća pasivnost kad starija osoba kojoj

su prava uskraćena zatraži zaštitu. Naime, istraživanjem je potvrđeno da se starije osobe čija se prava krše u obitelji, domu, javnim službama ili na ulici, izrazito rijetko odlučuju zatražiti pomoć ili prijaviti nekome takav postupak, vrlo vjerojatno zbog toga što, kako se pokazalo, njihova prijava uglavnom nema nikakvog učinka.

Unatoč tome, ispitanici u ovom istraživanju sebe ne vide kao ugroženu kategoriju stanovništva koja nema više što ponuditi zajednici u kojoj živi. S obzirom na to da većina ne ovisi o tuđoj pomoći, većina ih i odbija misliti o sebi kao o teretu obitelji ili društva. Ako osjećaju da su nekome teret, onda su to najčešće sebi samima zbog nemoći ili bolesti. Smatraju da su za negativnu sliku starenja najodgovorniji političari, mediji i tradicija. Devet od deset ispitanika potvrdilo je da starije osobe posjeduju vrijedna znanja koja u našem društvu nisu iskorištena, ponajprije zbog neadekvatne društvene brige za ljude nakon umirovljenja, nedostatka odgovarajućih programa za starije osobe, prevladavajućeg stava da mirovina znači kraj profesionalnog djelovanja i predrasuda o starijim osobama, ali i zbog nedostatka inicijative među njima samima.

Da ispitanici ne pristaju na pasivnu i ovisničku ulogu u društvu, najbolje potvrđuju njihovi odgovori na pitanja bi li ljudima i nakon umirovljenja društvo trebalo osigurati uvjete za stjecanje novih znanja i vještina kako bi oni i tada mogli aktivno sudjelovati u životu svoje zajednice. Devet od deset ispitanika potvrdno je odgovorilo na to pitanje. Među znanjima za koja su najviše zainteresirani su tehnička i informatička pismenost, strani jezici,

tjelovježba i zdrava prehrana te kreativno izražavanje.

Iako je ovdje riječ o pilot-istraživanju koje je provedeno na prigodnom uzorku, dobiveni rezultati potvrđuju potrebu preispitivanja dosadašnjeg pristupa zaštiti prava starijih osoba u Gradu Zagrebu. Iako socijalna skrb mora i dalje ostati stožerni dio njihove zaštite, prijeko je potrebno redefinirati društveni pristup osobama starije životne dobi u skladu s idejom aktivnog i sudjelujućeg starenja. Sastavni je dio tih promjena upoznavanje starijih osoba s njihovim pravima i osiguranje uvjeta u kojima će oni uživati ta prava, uključujući pravo na cjeloživotno učenje i pravo na aktivno sudjelovanje u životu svoje zajednice. ●

UVOD

Zaštita prava osoba starije životne dobi dio je lokalnoga, nacionalnoga, europskoga i globalnog sustava zaštite ljudskih prava koji polazi od načela jednake vrijednosti i dostojanstva svih ljudskih bića. Da bi starije osobe uživale svoja ljudska prava, nužno je pristupiti im kao društveno osjetljivoj kategoriji građana kojoj se progresivnim mjerama kontinuirano unaprjeđuje kvaliteta života, ovisno o njihovim stvarnim i mnogostrukim potrebama i interesima.

Produljenje životnog vijeka dovelo je do porasta udjela starijih osoba u ukupnoj populaciji, pa je u posljednja tri desetljeća, nakon prve Svjetske konferencije o starenju 1982., starenje postalo jedna od središnjih tema na svim razinama političkog odlučivanja. Glavne rasprave vode se o tome što je potrebno učiniti kako bi se osobama starije dobi osigurao kvalitetan život, a da se pri tome ne dovede u pitanje kvaliteta života mlađih generacija. Posljedica toga je promjena u društvenom i političkom pristupu starenju, što se posljednja dva desetljeća događa i u Europi. Te promjene nisu samo potaknute činjenicom da većina europskih zemalja „stari“, odnosno da udio starijih osoba u ukupnoj europskoj populaciji stalno raste, nego i činjenicom da unutar te društvene skupine raste udio onih kojima socijalno-protekcionički pristup ne uspijeva zadovoljiti sve njihove potrebe i interese. Riječ je o novim generacijama starijih osoba koje su informirane, obrazovane, stambeno situirane i financijski relativno neovisne. Iako ih prate uobičajeni problemi koji se javljaju sa starenjem i zbog kojih društvena intervencija ne smije izostati, oni sve glasnije zahtijevaju da se dosadašnji pristup starenju, u sklopu kojega ih se promatra kao pasivne društvene subjekte ovisne o društvenoj

potpori, zamijeni razvojnim, proaktivnim, participativnim, ali i diferenciranim pristupom. U sklopu takvog pristupa starije osobe postaju društveni resurs, a ne društveno opterećenje, čime problemi stigmatizacije i homogenizacije starijih osoba postaju manji.

Taj je zaokret u Europi potvrđen 2012. proglašenjem Europske godine aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti, kojom se nastojala skrenuti pozornosti javnosti na višestruke potencijale starijih osoba i, u skladu s tim, na potrebu stvaranja povoljnijih društvenih uvjeta i društvenog ozračja u kojima bi starije osobe te svoje potencijale mogle koristiti i razvijati. Aktivno starenje poistovjetilo se s kvalitetnim starenjem i odredilo kao sudjelovanje starijih osoba u različitim segmentima života društvene zajednice. Proaktivni pristup uvodi se kao jedan od najučinkovitijih načina zaštite ljudskih prava starijih osoba, što je pak ključna pretpostavka očuvanja njihova ljudskog dostojanstva, a to prvenstveno znači promicanje kvalitete života u skladu s njihovim potencijalima, potrebama i interesima. ●

POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA 1.

STAROST — OD DRUŠTVENOG OPTEREĆENJA DO DRUŠTVENOG RESURSA 1.1.

Posljednjih nekoliko desetljeća svijet se suočava s novim demografskim fenomenom – porastom broja osoba starije životne dobi u ukupnoj svjetskoj populaciji. Procjenjuje se da će do 2050. godine broj osoba starijih od 60 godina porasti od 600 milijuna na 2 milijarde i da će se udio starijih iznad 60 godina u tom razdoblju udvostručiti – od 10 na 21 posto (WHO, 2002). Najveći porast u tom razdoblju, gotovo četverostruki, očekuje se u zemljama u razvoju. Takva demografska promjena velik je izazov za svaku zemlju i svijet u cjelini. Starenje stanovništva snažno utječe na društveni i gospodarski razvoj svake zemlje, budući da podrazumijeva povećana izdvajanja za mirovinski i zdravstveni sustav, kao i za sustav socijalne skrbi. U takvim okolnostima ključno je pitanje kako osigurati da sve veći broj starijih građana uživa dostojanstvenu starost i bude trajno društveno uključeno, a da se pri tome ne ugrozi pravo mlađih generacija na razvoj.¹

S obzirom na to da je, unatoč višestrukim potencijalima starijih osoba, riječ o osjetljivoj društvenoj skupini, stvaranje primjerenih uvjeta za njihovo trajno društveno uključivanje prvenstveno znači utvrđivanje i uklanjanje strukturalnih prepreka uživanju prava. Starije osobe su vulnerabilna kategorija stanovništva. Produljenje životnog vijeka i porast broja starijih osoba u mnogim zemljama prati sve veća diskriminacija po osnovi dobi, za što se u društvenim znanostima koristi termin „ageizam“. Pečjak (2001) uspoređuje ageizam s rasizmom i seksizmom, s tom razlikom što ageizam znači nepriznavanje ili ograničavanje

¹ Program razvoja usluga za starije osobe u sustavu međugeneracijske solidarnosti od 2008. do 2011. godine.

NN br. 90/07. (<http://www.propisi.hr/print.php?id=6781>).

prava osoba starije životne dobi. Jedna od najugroženijih skupina uopće jest ona koja je žrtva diskriminacije po sve tri osnove. Starenje se uzima kao prediktor smanjenja kvalitete života. U većini suvremenih društava starije su osobe društveno marginalizirane i ekonomski ugrožene u odnosu na pripadnike mlađih dobnih skupina. Starost je jedan od najčešćih prediktora siromaštva, a u tu rizičnu skupinu osobito spadaju umirovljenici ili osobe koje nemaju mirovinu ili financijsku potporu izvanobiteljskih mreža (Žganec, Rusac, Laklija, 2008). U posljednje vrijeme u toj se kategoriji nalazi sve više starijih osoba koje žive u samačkim kućanstvima.

Osim siromaštva, starost prati društvena isključenost, što se ogleda u smanjenju broja i kvalitete odnosa s drugima, rjeđem sudjelovanju u kulturnim aktivnostima, otežanom pristupu javnim službama te nejednakom pristupu financijskim i drugim materijalnim dobrima zajednice (Walker i sur., 2006). Posljedica toga pad je kvalitete života, a to pak znači da osobe starije životne dobi uživaju sve manje prava i sloboda koje država, u skladu s općim načelom jednakosti, jamči svim svojim građanima. Taj je problem dugo bio zanemaren u međunarodnom sustavu ljudskih prava, a time i u nacionalnim pravnim sustavima. Unatoč tome što starije osobe čine posebno ranjivu društvenu skupinu, koja zbog niza objektivnih okolnosti nije u stanju koristiti zajamčena joj prava, načelo jednakog dostojanstva, koje nalazimo u temeljima Opće deklaracije o ljudskim pravima, nije dovelo do uređenja sustava prava i sloboda starijih osoba kao dijela međunarodnog sustava ljudskih prava i sloboda.

Do promjene je trebalo doći nakon usvajanja Međunarodnog

plana djelovanja u području starenja na prvoj Svjetskoj skupštini o starenju, koja je održana u Beču 1982. godine. Slijedom toga, 1991. Opća skupština Ujedinjenih naroda donosi Načela Ujedinjenih naroda za starije ljude, a iste se godine 1. listopada proglašava Međunarodnim danom starijih osoba. U Načelima se naglasak stavlja na neovisnost, sudjelovanje, skrb, samopunjenje i, osobito, na dostojanstvo svih ljudi bez obzira na dob. Druga Svjetska skupština o starenju održana je 2002. godine u Madridu pod geslom izgradnje društva za svaku dob. Na njoj je prihvaćena Madridska deklaracija i Madridski međunarodni plan djelovanja u području starenja (*Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing*). U Deklaraciji se ističe da suvremeni svijet raspolaže ogromnim kapacitetima za promicanje dobrobiti osoba starije dobi, koji im se trebaju staviti na raspolaganje kako bi one unaprijedile svoj život i aktivno pridonosile razvoju svojih društava u eri gospodarske globalizacije. U skladu s tim, traži se da se starenje uključi u razvojne planove i strategije iskorjenjivanja siromaštva na međunarodnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Utvrđena su i tri široka područja djelovanja: poticanje razvoja starijih osoba, unaprjeđenje zdravlja i dobrobiti u starosti te osiguranje aktivne i podupiruće okoline za kvalitetan život u starosti.

Ostvarivanje ljudskih prava u starosti znači, prije svega, skrb za kvalitetu života starijih osoba i sprječavanje diskriminacije po osnovi dobi. No Madridska deklaracija i Madridski međunarodni plan djelovanja u području starenja za države članice Ujedinjenih naroda nemaju pravno nego moralno obvezujući karakter. Načela utvrđena u tim dokumentima vrlo se rijetko dosljedno provode

na nižim razinama. Među zemljama postoje velike razlike kad je riječ o odnosu prema starijim osobama, a u mnogima se na njih i danas gleda isključivo kroz prizmu prevelikog opterećenja ionako ograničenih društvenih resursa. Posljednjih godina u nekim se krugovima sve glasnije zagovara izrada međunarodne konvencije o ljudskim pravima starijih osoba, dakle, pravno obvezujući dokument kojim bi se, u sklopu međunarodnog sustava ljudskih prava, uspostavio poseban sustav zaštite prava starijih osoba. Time bi se dosadašnji pristup međugeneracijske solidarnosti, koji polazi od načela društvene zaštite, skrbi i pomoći, nadopunio proaktivnim pristupom, koji polazi od načela aktivnog društvenog uključivanja i kontinuiranog razvoja svih potencijala starijih osoba. Vladama zemalja članica takav bi zajednički okvir olakšao donošenje odgovarajućih nacionalnih politika i mjera u tom području.

Pitanje društvene reafirmacije i reaktiviranja starijih osoba osobito je aktualno u Europi, ne samo zbog stalnog rasta udjela starijih u ukupnoj populaciji, nego i zbog toga što su sadašnje generacije europskih umirovljenika funkcionalno sposobnije, obrazovanije i financijski neovisnije od ranijih generacija. Stariji europski građani danas imaju drugačije i raznolikije potrebe, bolje poznaju svoja prava, ali i načine na koje država ta prava može i treba štiti, pa postojeći sustavi skrbi i drugi oblici društvene intervencije često ne zadovoljavaju njihove mnogostruke potrebe. Zajednička europska politika u tom području počinje se uređivati nakon donošenja Madridske deklaracije. UN-ovo Ekonomsko povjerenstvo za Europu (UNECE) 2002. godine donosi Regionalnu strategiju za implementaciju Madridskog međunarodnog plana

aktivnosti o starenju, a 2004. Odbor ministara Vijeća Europe usvaja Revidiranu strategiju za društvenu koheziju utemeljenu na ljudskim pravima u skladu sa standardima europske Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda te Revidirane socijalne povelje. Osam godina kasnije, novi pristup starenju potvrđuje se proglašenjem 2012. Europskom godinom aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti. U sklopu te godine tražili su se odgovarajući modeli kvalitetnog starenja koji polaze od načela razvoja višestrukih potencijala starijih osoba i njihova aktivnog uključivanja u društvo.

STARIJE OSOBE U HRVATSKOJ I GRADU ZAGREBU

1.2.

S obzirom na to da Republika Hrvatska desetljećima bilježi demografski pad, ona ne samo da dijeli sudbinu velikog broja europskih zemalja nego je od mnogih u znatno nepovoljnijem položaju. Prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, udio osoba starijih od 65 godina bio je 12 posto, a deset godina kasnije oko 16 posto. Najveći udio starijeg stanovništva 2001. godine imala je Ličko-senjska županija (oko 23 %) te Karlovačka i Šibensko-kninska (oko 19 %), a najmanji Zagrebačka i Međimursku županija (oko 14 %). No 2009. godine u Gradu Zagrebu već je bilo 17 % osoba starijih od 65 godina.

Prema posljednjem Popisu stanovništva iz 2011., udio osoba starijih od 65 godina narastao je na 17,7 posto. Prosječna starost stanovništva² u proteklih 50 godina porasla je za gotovo 10 godina (s 32,5 u 1961. na 41,7 u 2011. godini), što statističari tumače kao posljedicu dugogodišnjeg pada nataliteta i porasta

² Prosječna starost označava srednje godine života cjelokupnog stanovništva određenog prostora (zemlje, grada itd.), a izračunava se kao aritmetička sredina starosti stanovništva.

(http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/census_met.htm).

očekivanog životnog vijeka. Stanovništvo je i dalje u prosjeku najstarije u Ličko-senjskoj županiji (45,3 godine), Šibensko-kninskoj (44,1), Karlovačkoj (44) i Primorsko-goranskoj (43,9), dok Međimurska (40,0 godina), Zagrebačka (40,6), Brodsko-posavska (40,6) i Vukovarsko-srijemska (40,6) imaju mlađe stanovništvo.

U odnosu na Grad Zagreb, broj starijih stanovnika kontinuirano se povećava. U 2001. godini 14,9 posto stanovništva bilo je starije od 65 godina, dok se desetljeće kasnije taj udio povećao na 17,3 posto.

Ti podaci potvrđuju da stanovništvo Republike Hrvatske i Grada Zagreba desetljećima kontinuirano stari. Indeks starenja i koeficijent starosti³ već su u Popisu stanovništva iz 1971. godine prešli kritične vrijednosti. Te je godine zabilježen indeks starenja od 47,2 posto i koeficijent starosti od 12 posto. Do 2011. godine indeks starenja vrtoglavo je rastao i popeo se na 115 posto, a koeficijent starosti na 24,1 posto. Štoviše, iste je godine broj stanovnika u dobi od 65 i više godina prvi put premašio ukupan broj kohorte mladih od 0 do 14 godina: udio najstarije skupine bio je 17,7 posto, a najmlađe 15,2 posto. Podaci za Zagreb pokazuju da je 2001. godine indeks starenja bio 93,7, a 2011. godine popeo se na 118,9. Neke procjene (Mrđen, 2005.) govore da bi već za petnaestak godina u Hrvatskoj moglo biti između 22 i 25 posto stanovništva starije životne dobi. Tim podacima treba pridodati podatak o kontinuiranom porastu udjela stanovništva u dobi od 80 i više godina. Godine 1953. taj je udio iznosio samo 0,8 posto, a već 2011. popeo se na 3,9 posto.⁴

Skrb o starijim osobama u Hrvatskoj se ostvaruje kroz institucionalne i izvaninstitucionalne oblike (Ministarstvo socijal-

ne politike i mladih, 2012.). Uz postojeću institucionalnu skrb, koja je nužna za dobrobit najstarijih, kronično bolesnih i osoba smanjenih funkcionalnih sposobnosti, nužan je i razvoj novih izvaninstitucionalnih oblika skrbi za starije, koji se oslanjaju na obitelj i lokalnu zajednicu te udovoljavaju načelima samostalnosti, društvene uključenosti i poštivanja dostojanstva starijih osoba, a istovremeno financijski ne opterećuju društvo i ne koče ukupan gospodarski razvoj zemlje (Havelka, 2003.). U suvremenim sustavima skrbi za starije osobe upravo se i naglašava potreba pružanja skrbi starijim osobama u njihovu domu kako bi se produžila njihova neovisnost i održala kvaliteta njihova života (Despot Lučanin i sur., 2006.).

Usluge socijalne skrbi, u skladu sa Zakonom o socijalnoj skrbi (NN 33/12), kod nas pružaju državni domovi, decentralizirani domovi na županijskoj razini za starije i nemoćne, vjerske zajednice i udruge, te druge domaće i strane pravne i fizičke osobe koje osiguravaju smještaj starijima. U Hrvatskoj djeluju 3 državna i 45 županijskih domova te 91 dom drugih osnivača, kao i 87 drugih pravnih osoba koje obavljaju djelatnost socijalne skrbi bez osnivanja doma za starije i nemoćne osobe (Ministarstvo socijalne politike i mladih, 2012.). Sve veći pritisak na institucionalne kapacitete smještaja starijih osoba posljednjih godina govori u prilog bržeg razvoja izvaninstitucionalnih oblika skrbi kako bi se, u suradnji s jedinicama lokalne i područne samouprave, što primjerenije odgovorilo na potrebe starijeg stanovništva.

Unatoč pokazateljima da stanovništvo Hrvatske kontinuirano i sve brže stari, pravima starijih osoba, osobito onih koji žive izvan urbanih centara, nije se pridavala potrebna pozornost

³ Indeks starenja pokazuje odnos broja stanovnika odnosno udio (%), starih 60 i više godina prema broju stanovnika starih od 0 do uključivo 19 godina života."

Koeficijent starosti pokazuje odnos broja stanovnika, odnosno udio (%), starih 60 i više godina prema ukupnom broju stanovnika."

(http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/census_met.htm).

⁴ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012).

Statistička izvješća 1468/2012.

tijekom razvoja domaćeg sustava zaštite ljudskih prava. Članak 64. Ustava Republike Hrvatske utvrđuje da je dužnost svih štiti djecu i nemoćne osobe, a člankom 63. propisuje se da su djeca „dužna brinuti za stare i nemoćne osobe“. Budući da se takvom odredbom odgovornost za dobrobit starijih osoba prebacila na obitelj, ne treba čuditi da je do 2007. samo 3 do 5 posto starijih građana Hrvatske bilo obuhvaćeno različitim oblicima skrbi i uslugama koje organiziraju i pružaju javne ustanove i organizacije civilnog društva.⁵ Na to, čini se, nije značajnije utjecala ni konferencija „Strategije razvoja skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj“, održana u Dubrovniku 1999., u organizaciji Nacionalnog odbora za obilježavanje Međunarodne godine starijih osoba Vlade Republike Hrvatske, Visoke zdravstvene škole u Zagrebu i tadašnjeg Ministarstva rada i socijalne skrbi, unatoč tome što se konferencija bavila pitanjem pronalazanja primjerenijih modela skrbi u društvu koje ubrzano stari, kakvo je nedvojbeno hrvatsko društvo.

Godine 2007. Hrvatska i Europska komisija potpisuju Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske (JIM), u kojemu se kao jedan od prioriteta u borbi protiv siromaštva i društvene isključenosti određuje širenje mreže socijalnih usluga za starije osobe. Iste godine Vlada je donijela Zaključak kojim se prihvaća Program razvoja usluga za starije osobe u sustavu međugeneracijske solidarnosti od 2008. do 2011. godine.

Istraživanje koje je provedeno na uzorku od 250 starijih osoba smještenih u domove za starije i nemoćne osobe u Gradu Zagrebu pokazalo je da je kvaliteta života tih osoba, promatrana

kroz subjektivnu i objektivnu dimenziju, osrednja (Lovreković i Leutar, 2010). Utvrđena je pozitivna povezanost između samoprocjene kvalitete života i zadovoljstva uslugama doma. Osobe koje su bile zadovoljnije uslugama doma istovremeno su bile i zadovoljnije svojim životom. Istraživanje zadovoljstva životom u starijoj životnoj dobi na uzorku od 300 zagrebačkih umirovljenika oba spola, od kojih je 140 živjelo u domu za stare i nemoćne, a 160 u vlastitom kućanstvu (Brajković, 2010), potvrdilo je da zadovoljstvo životom kod starijih osoba varira u odnosu na mjesto stanovanja i roditeljski status. Ispitanici koji žive u domu i ispitanici koji imaju djecu bili su zadovoljniji svojim životom od drugih skupina umirovljenika.

Kad se usporede s drugim dobnim skupinama, osobe starije životne dobi nerazmjerno više prati siromaštvo, društvena isključenost i marginalizacija, lošija zdravstvena skrb i drugi oblici diskriminacije. U odnosu na zemlje Europske unije, Hrvatska spada u skupinu zemalja koje imaju visok udio starijih osoba bez mirovinskih primanja (više od 86 000 osoba, što čini 12 posto populacije starije od 64 godine ili oko 2 posto ukupnog stanovništva). Prije svega riječ je o starijim ženama. Taj segment starije populacije ima lošije pokazatelje kvalitete života od starijih osoba koje primaju mirovine. U najlošijem položaju su starije osobe koje nemaju mirovinu ni druga primanja, a žive same, budući da su naknade koje ostvaruju iz sustava socijalne pomoći relativno niske (Šučur, 2008).

Dobna skupina osoba od 65 i više godina u Hrvatskoj je, prema podacima Državnog zavoda za statistiku 2011. godine imala iznadprosječnu stopu rizika od siromaštva od 27,3 posto, dok je

⁵ Program razvoja usluga za starije osobe u sustavu međugeneracijske solidarnosti od 2008. do 2011. godine.

NN br. 90/07. (<http://www.propisi.hr/print.php?id=6781>).

za samačka staračka kućanstva ta stopa iznosila čak 46,6 posto (DZS, 2013.). Posebno pogođena podskupina su umirovljenici i starije osobe bez mirovinskih primanja ili izvanobiteljske financijske potpore (Žganec i sur., 2008.).

U Hrvatskoj raste i broj starijih osoba koje su prepuštene same sebi. Podrška članova najuže obitelji sve više izostaje, a organizirana društvena skrb često je nedostatna. U osobito teškim uvjetima žive starije osobe s posebnim potrebama koje ovise o pomoći drugih. Među njima posebno osjetljivu skupinu čine demencijne starije osobe kojih, prema podacima Hrvatskog instituta za istraživanje mozga, u ukupnoj populaciji osoba starijih od 65 godina ima 5 posto. Prema drugim izvorima, te su brojke znatno veće (Pecotić i sur., 2001), osobito kad se starijim osobama koje boluju od demencije pridruže starije osobe koje boluju od Alzheimerove bolesti (Puljak i sur., 2005; Duraković i sur., 2007).

Ti podaci potvrđuju da zaštita prava starije generacije u Hrvatskoj nije zadovoljavajuće konceptualizirana, normirana i organizirana. Automatizam u ostvarivanju prava nije uspostavljen, što J. Županov (1996), pišući o socijalnim pravima umirovljenika, dovodi u vezu s prihvaćanjem „mekšeg“, volontarističkog režima zaštite.

Osim promjena na normativnoj razini, potrebno je unaprjeđivati projekte i programe kojima se poboljšava kvaliteta života starijeg stanovništva. Neke od mjera koje su se u praksi pokazale učinkovitima su zadržavanje starijih i nemoćnih osoba u krugu njihovih obitelji, razvoj uslužnih djelatnosti i različitih oblika izvaninstitucionalne skrbi te stvaranje uvjeta za aktivno uključivanje starijih osoba u društveni život putem obrazovnih

programa, volontiranja u organizacijama civilnoga društva i sl. Nadalje, potrebno je razvijati različite programe i projekte za osobe koje su tek stupile u mirovinu kako bi se one lakše prilagodile novom načinu života. Posebnu pozornost treba posvetiti starijim osobama, uključujući starije nemoćne osobe, koje žive u samačkim domaćinstvima, ruralnim područjima i rijetko naseljenim otočnim zajednicama.

U provedbi takvih projekata i programa trebali bi sudjelovati svi relevantni čimbenici: tijela državne uprave, jedinice lokalne i regionalne samouprave, organizacije civilnog društva te vjerske i humanitarne organizacije, ali i same starije osobe. Poboljšanje položaja starije populacije u velikoj mjeri ovisi o volonterskim aktivnostima u kojima sudjeluju sve generacijske skupine, osobito mladi za potrebe starijih, i obratno. Programi međugeneracijske solidarnosti imaju smisla ako vode društvenom uključivanju starijih osoba preko njihova aktivnog sudjelovanja u društvu i korištenja njihovih višestrukih potencijala. Da bi se to postiglo, prijeko je potrebno doći do primjerenih modela koji, s jedne strane, starijim građanima osiguravaju da svojim iskustvom i znanjem kontinuirano pridonose svojoj društvenoj zajednici i, s druge strane, obvezuju društvo da njima osigura najvišu razinu skrbi. Kvalitetna skrb podrazumijeva učinkovitu zaštitu prava i sloboda, kao što su pravo na život, pravo na mentalno i tjelesno zdravlje, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na obitelj, pravo na rad, biračko pravo i pravo na obrazovanje te pravo na sudjelovanje i doprinos kulturnom životu zajednice.

Naglasak na zaštiti i promicanju ljudskih prava starijih osoba znači da društvo na sebe preuzima odgovornost da osigura

potrebne uvjete kako bi svaka starija osoba dostojanstveno živjela. To, među ostalim, znači osiguranje uvjeta u kojima starija osoba može aktivno pridonositi vlastitoj dobrobiti, kao i dobrobiti svoje obitelji, lokalne zajednice i društva u cjelini.

Ti se ciljevi ne mogu ostvariti bez učinkovite javne politike koja izvire, s jedne strane, iz jasne dugoročne vizije društvenog razvoja i, s druge strane, iz analitičkih podataka ciljnih empirijskih istraživanja. Takvim se istraživanjima utvrđuje u kojoj mjeri i na koji način starije osobe koriste svoja prava, što im priječi a što olakšava uživanje tih prava, što smatraju učinkovitom zaštitom svojih prava i što predlažu za unaprjeđenje te zaštite. Olakšavajući čimbenici potom se ugrađuju u sustav društvene skrbi o starijim osobama kako bi bili dostupni svima u toj populaciji. ●

SVRHA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA 2.

Kako bi se odgovorilo na pitanje o tome kako i koliko starije osobe uživaju svoja prava, Zaklada „Zajednički put“ je, u suradnji s Istraživačko-obrazovnim centrom za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Studijskim centrom socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, početkom 2012. pokrenula istraživački projekt „Ljudska prava starijih osoba u Gradu Zagrebu“. Projekt je ostvaren uz potporu Gradskog ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom.

S obzirom na to da uživanje ljudskih prava još nije postalo sastavni dio istraživanja života starijih osoba, planirano je da se projekt ostvari kao pilot-istraživanje kojim se istovremeno provjerava i relevantnost istraživačke teme i primjerenost istraživačkog instrumenta. Istraživačka tema konkretizirana je preko sljedećih pitanja o starijoj populaciji Zagrepčana:

Znaju li da imaju posebna prava i, ako znaju, koja prava poznaju?

Koja prava im se uskraćuju u obitelji, domu, javnim službama i javnom prostoru?

Prijavljuju li ili traže li pomoć i od koga je traže kad su zakinuti u svojim pravima?

Koji su učinci njihovih prijava ili traženja pomoći, osobito u slučajevima kad kršenje svojih prava prijave nadležnim ustanovama ili tijelima?

Kako općenito ocjenjuju svoj život i svoj društveni položaj te svoje potencijale, interese i mogućnosti svog doprinosa zajednici?

Imaju li potrebu za unaprjeđenjem svojih znanja i vještina kao pretpostavke svog što učinkovitijeg sudjelovanja u zajednici?

Ima li razlike u ispitivanim varijablama između starijih osoba koje žive u vlastitom kućanstvu i onih koje žive u domu te razlikuju li se u tim segmentima stariji stanovnici Zagreba i po spolu?

Ako se pokaže da je tema relevantna i da je istraživački instrument primjeren, predviđeno je da se izrade preporuke za unaprjeđenje zaštite i promicanja prava starijih osoba u Gradu Zagrebu, u kojima bi se, osim zagovaranja kontinuirane i učinkovite socijalne zaštite, promicalo načelo dostojanstvenog starenja kroz praksu aktivnog uključivanja starijih stanovnika u sve segmente života Grada, s osloncem na empirijske pokazatelje i u skladu s međunarodnim i europskim načelima aktivnog, participativnog i dostojanstvenog starenja. S druge strane, planirano je da se rezultati iskoriste kao polazište za novi istraživački projekt koji bi se provodio na reprezentativnom uzorku i uz primjenu kvantitativne i kvalitativne metodologije. ●

METODA

3.

UZORAK

3.1.

U skladu s prethodnim, planirano je provesti istraživanje na prigodnom uzorku od oko 300 osoba u dobi od 65 i više godina, od kojih polovica živi u svom stanu, a polovica u domu za starije i nemoćne osobe.

S obzirom na to da je riječ o teže dostupnoj populaciji, planirano je da se ispitanici odaberu u suradnji s ustanovama i organizacijama čija je djelatnost dominantno ili dijelom usmjerena na dobrobit starijih stanovnika Grada Zagreba. Kriteriji za izbor ustanove ili organizacije bili su vrsta djelatnosti, lokacija, dostupnost i broj korisnika, odnosno članstva, na temelju čega je odabrano sljedećih 11 ustanova, odnosno organizacija:

Dom za starije i nemoćne osobe Centar

Dom za starije i nemoćne osobe Ksaver

Dom za starije i nemoćne osobe Maksimir

Dom za starije i nemoćne osobe Medveščak

Dom za starije i nemoćne osobe Peščenica

Gerontološki centar Peščenica

Gerontološki centar Trešnjevka

Caritas Zagrebačke nadbiskupije

Matica umirovljenika Novi Zagreb

Matica umirovljenika Stara Trešnjevka

Klub umirovljenika Dubrava

U svakoj od tih ustanova ili organizacija među djelatnicima je određen koordinator istraživanja koji je, nakon što je potenci-

jalne ispitanike informirao o istraživanju, u skladu s uputama sastavio popis onih koji su pristali sudjelovati u istraživanju. U uputama je stajalo da se istraživanje provodi na osobama u dobi iznad 65 godina koje su voljne i u stanju odgovoriti na opsežan anketni upitnik, a naglašena je i važnost ujednačavanja broja ispitanika po spolu. Koordinator u domovima trebali su sastaviti popis korisnika doma koji su ispitivani u domu, dok su koordinatori u ostalim ustanovama ili organizacijama sačinili popis svojih članova ili korisnika koji su u najvećem broju ispitivani u svom stanu ili kući.

3.2. UPITNIK

Budući da pregledom literature nismo naišli na empirijske studije o tome koliko starije osobe uživaju svoja ljudska prava, za potrebe ovog istraživanja izrađen je originalni upitnik sačinjen od 44 pitanja otvorenog tipa i višestrukog izbora. Pitanja su raspoređena u tri široke cjeline. Jedna je, osim demografskih podataka, kao što su spol, dob, stupanj obrazovanja, zanimanje tijekom radnog vijeka, duljina radnog staža i godina odlaska u mirovinu te stanovanje (stan/kuća ili dom za starije i nemoćne osobe), obuhvaćala niz varijabli koje su uobičajene u istraživanjima na populaciji starije životne dobi, kao što su funkcionalna sposobnost promatrana kroz nekoliko dimenzija, omiljene dnevne aktivnosti, dnevne radne obveze i sudjelovanje u radu organizacija civilnog društva. Upitnik je u ovoj dimenziji sadržavao i niz pitanja povezanih s uživanjem prava u starijoj dobi, kao što su samoprocjena kvalitete života te stavovi i mišljenja o tome

jesu li i kome ispitanici zbog starosti postali teret i koji čimbenici najviše pridonose negativnoj slici starenja.

Druga cjelina u upitniku sadržavala je pitanja o pravima starijih osoba. Prvim pitanjem u tom nizu provjeravalo se znaju li starije osobe da po zakonu imaju neka posebna prava i koja od tih prava poznaju, a potom je slijedio niz od pet instrumenata kojima se ispitivalo u kojoj su mjeri građanska, socijalna i kulturna prava starijim osobama uskraćena (Spajić-Vrkaš et al. 2001). Tih pet instrumenata sadržavalo je ukupno 37 prava raspoređenih u sljedećih pet kategorija:

SOCIJALNA SIGURNOST liječnička pomoć; socijalna pomoć; dodatna zdravstvena zaštita; psihološka pomoć;

ODGOVARAJUĆI ŽIVOTNI STANDARD potrebni lijekovi; odgovarajuća higijena; potrebna količina hrane; odgovarajuća kvaliteta hrane; odgovarajući uvjeti stanovanja; odgovarajući ležaj za odmor i spavanje; odgovarajuća odjeća i obuća;

GRAĐANSKA I KULTURNA PRAVA kretanje izvan stana/kuće ili doma; ispovijedanje svoje vjere; kontakti s članovima obitelji ili rodbinom; dolazak prijatelja i odlazak prijateljima; telefonski razgovori s prijateljima, obitelji i rodbinom; raskid braka i sklapanje novog braka; intimni odnosi s partnerom/icom; pohađanje obrazovnih tečajeva i radionica; odlazak u kino, kazalište, na izložbe; čitanje omiljenih knjiga, časopisa, slušanje glazbe; gledanje televizije; sudjelovanje u dobrovoljnim aktivnostima; odlazak na društvene zabave i utakmice;

NEOVISNOST I INFORMIRANOST informiranost i neovisno donošenje odluka o stvarima za koje je osoba zainteresirana; neovisno raspolaganje imovinom i novcem; slobodno iznošenje vlastitog mišljenja ili stava; kupovanja stvari po želji; sloboda obavljanja odgovarajućih poslova; prisiljavanje osobe da kaže ili učini nešto što ne želi;

SIGURNOST I OSOBNO DOSTOJANSTVO psovanje, vrijeđanje i ismijavanje; omalovažavanje ili ignoriranje; guranje ili fizička prijetnja; fizički napad; krađa; obmana.

Istraživanje je trebalo odgovoriti ne samo na pitanje koja prava su i u kojoj mjeri starijoj populaciji uskraćena, nego i u kojem kontekstu. Stoga se svaka varijabla provjeravala u kontekstu obitelji i doma, a tamo gdje je to bilo primjereno, i u kontekstu javnih službi, odnosno u javnom prostoru. S obzirom na to da upitnik nije imao dvije forme (jednu za ispitanike koji su živjeli u stanu ili kući, a drugu za one koji su živjeli u domu za starije i nemoćne osobe), ispitanici koji su živjeli u stanu ili kući procjenjivali su koliko im je svako pojedino pravo bilo uskraćeno u obitelji i, kod nekih prava, od javnih službi, odnosno u javnom prostoru. Ispitanici koji su pak živjeli u domu procjenjivali su koliko su u svojim pravima bili zakinuti u domu i obitelji te, ponekad, u javnim službama ili javnom prostoru.

Nakon niza pitanja o kršenju prava iz pojedine kategorije, ispitanici su odgovarali na dva dodatna pitanja otvorenog tipa. Prvim se nastojalo saznati kako reagiraju na uskraćivanje jednog ili više prava iz određene kategorije, pa im je postavljeno pitanje

o tome prijave li ili traže li u takvim slučajevima pomoć i od koga. Drugim pitanjem provjeravalo se koje učinke ima njihova prijava, odnosno traženje pomoći, pri čemu je istraživački interes prvenstveno bio utvrditi postupke javnih ustanova ili tijela kad im se starije osobe obrate zbog kršenja njihovih prava.

Treće područje u upitniku bilo je posvećeno ispitivanju stavova o potencijalima osoba starije dobi, pa je sadržavalo niz pitanja kojima su se prikupljale sljedeće kategorije podataka:

STAVOVI O POTENCIJALIMA STARIJIH OSOBA koje naše društvo zapostavlja i uzrocima zapostavljanja;

MIŠLJENJE ISPITANIKA o tome u kojim bi područjima mogli pridonijeti svojoj zajednici;

MIŠLJENJE ISPITANIKA o tome treba li starijim osobama osigurati uvjete za stjecanje novih znanja i vještina da mogu aktivno sudjelovati i pridonositi unaprjeđenju svoje zajednice.

Zadnje pitanje u upitniku bilo je otvorenog tipa, a od ispitanika se tražilo da današnje vrijeme usporede s vremenom svoje mladosti i da izdvoje pozitivne i negativne strane promjena kojih su bili svjedoci tijekom svog života.

Na kraju upitnika ostavljen je prostor za prijedloge, komentare ili nadopunu teksta upitnika uz obrazloženje da ispitanici time pomažu nositeljima istraživanja da poboljšaju upitnik za buduća istraživanja.

3.3. PRIKUPLJANJE I OBRADA PODATAKA

Nakon što je za istraživanje dobila preporuku Grada Zagreba, Zaklada je uputila dopis odgovarajućim ustanovama i organizacijama na području Grada Zagreba u kojemu su bile osnovne informacije, zajedno s pozivom na sudjelovanje u istraživanju. Nakon što je potvrdila svoje sudjelovanje, svaka ustanova ili organizacija imenovala je koordinatora istraživanja, koji je imao zadatak odabrati ispitanike na temelju uputa o broju i načinu odabira ispitanika i suradnji s anketarima. Istraživanje se provodilo od travnja do kolovoza 2012. godine. U njemu je sudjelovalo 17 prethodno obučanih anketara, uglavnom studenata Filozofskog fakulteta i Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Iako je zamišljeno da ispitanici individualno i sami ispunjavaju upitnik, na samom početku je uočeno da se neki od njih, osobito najstariji, u tome ne snalaze najbolje. Zbog toga je izmijenjena uputa anketarima o načinu ispunjavanja upitnika. Svakog je ispitanika po dolasku, nakon što bi objasnio svrhu istraživanja i ukratko predstavio instrument, anketar zapitao treba li pomoć u ispunjavanju upitnika ili to želi napraviti samostalno. U slučajevima kad je ispitanik trebao pomoć, anketar mu je čitao pitanja redom i u obrazac bilježio njegove odgovore. Kad je prikupljanje podataka završeno, od anketara se još tražilo da ukratko opišu svoje dojmove i iskustva tijekom anketiranja.

Nakon što je nekoliko upitnika izostavljeno zbog nepopunjenosti, ukupno 309 upitnika ušlo je u obradu. Odgovori ispitanika su sistematizirani, a otvorena pitanja kodirana, nakon čega su deskriptivno i statistički obrađeni (univarijatna i bivarijatna analiza) u statističkom paketu SPSS 15.0. ●

REZULTATI

4.

Podaci o ukupno 309 ispitanika prikupljeni su u pet domova za starije i nemoćne osobe, dva gerontološka centra, jedne karitativne ustanove i tri udruge umirovljenika koje djeluju na području Grada Zagreba (tablica 1).

TABLICA 1 — Broj ispitanika po mjestu ispitivanja

	USTANOVA	N
1	Dom za starije i nemoćne osobe Centar	61
2	Dom za starije i nemoćne osobe Ksaver	18
3	Dom za starije i nemoćne osobe Maksimir	14
4	Dom za starije i nemoćne osobe Medveščak	50
5	Dom za starije i nemoćne osobe Peščenica	28
6	Gerontološki centar Peščenica Trešnjevka	22
7	Gerontološki centar Trešnjevka	11
8	Caritas Zagrebačke nadbiskupije	60
9	Matica umirovljenika Novi Zagreb	12
10	Matica umirovljenika Stara Trešnjevka	23
11	Klub umirovljenika Dubrava	10
	Ukupno	309

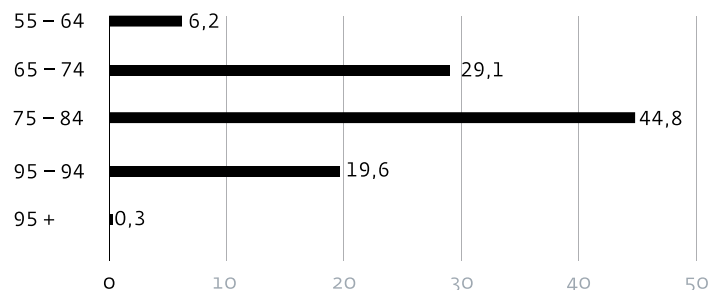
Otpriblike polovica ispitanih živjela je u svom kućanstvu (u stanu ili kući), a polovica u domu za starije i nemoćne osobe (slika 1). U odnosu na spol, uzorak se nije uspio ujednačiti: četiri petine bile su žene (80,3%), a jedna petina muškarcima (19,7%). S tako nepovoljnim omjerom nije bilo opravdano računati razlike između ispitanika i ispitanica, pa je to napravljeno samo u nekoliko zanimljivih slučajeva.

SLIKA 1 — Struktura uzorka prema stanovanju (%)

U odnosu na dob, u ukupnom je uzorku najveća podskupina ispitanika (44,8%) bila u dobi između 75 i 84 godine (slika 2). Otpriblike je svaki treći pripadao dvjema mlađim dobnim podskupinama (između 65 i 74 te između 55 i 64), a svaki peti dvjema starijim podskupinama (između 85 i 94 te oni s navršениh 95 i stariji). U dvije najstarije podskupine bilo je znatno više ispitanika koji su živjeli u domu nego u svom stanu ili kući.

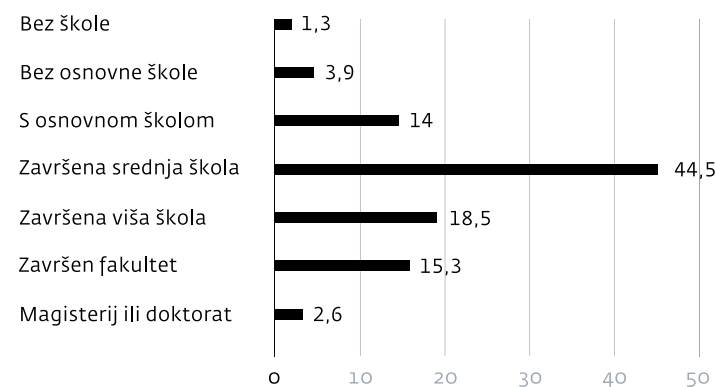
SLIKA 2 — Struktura uzorka prema dobi (%)

U odnosu na stupanj obrazovanja (slika 3), u uzorku je bilo nešto manje od polovice ispitanika sa završenom srednjom školom. Sljedeću podskupinu (18,5%) po brojnosti su činili ispitanici sa završenom višom školom, a potom ispitanici u podskupini sa završenim fakultetom i podskupini sa završenom osnovnom školom.

Osam ispitanika imalo je stupanj magistra ili doktora znanosti, a tek je otprilike svaki dvadeseti bio ili bez škole ili nije završio osnovnu školu.

SLIKA 3 — Struktura uzorka prema stupnju obrazovanja (%)

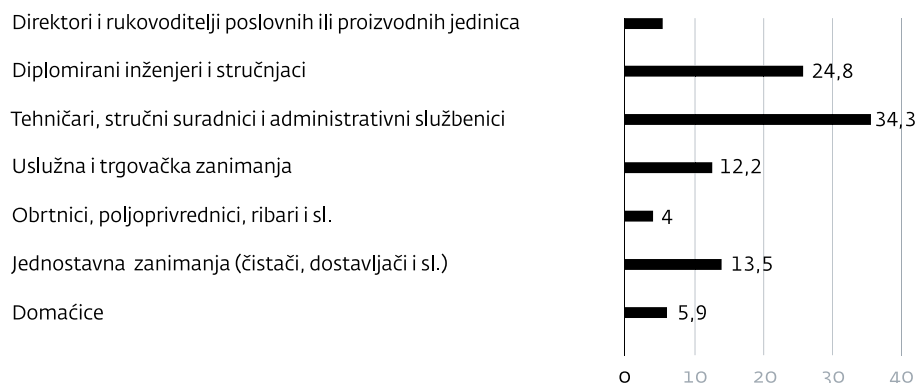

Između ispitanika koji žive u svom kućanstvu i onih koji žive u domu nema statistički značajne razlike u stupnju obrazovanja. U obje skupine najbrojniji su bili ispitanici sa završenom srednjom školom, a potom sa završenom višom školom. No interesantno je da se razlika pojavila u odnosu na vrstu završene srednje i više škole. Među ispitanicima iz domova bilo je dvostruko više onih sa završenom gimnazijom te triput više onih koji su pohađali

višu školu prirodnog smjera u odnosu od onih koji su pohađali višu školu društveno-humanističkog smjera.

Podaci o stupnju obrazovanja usporedivi su s podacima o zanimanju ispitanika (slika 4). Više od jedne trećine ih je bilo zaposleno na radnome mjestu u kategoriji tehničara, stručnog suradnika i administrativnog službenika, a oko četvrtine ih je radilo na poslovima u rangu diplomiranog inženjera ili stručnjaka. Otprilike svaki osmi svoj je radni vijek proveo u uslužnoj i trgovačkoj djelatnosti ili na jednostavnim zanimanjima, kao što su čistač/ica i dostavljač/ica. Iako razlike po spolu zbog neujednačenosti tih podskupina nisu konkluzivne, zanimljivo je da je najveći broj ispitanica tijekom svoga radnog vijeka obavljao poslove u kategoriji tehničarki, stručnih suradnica i administrativnih službenica, dok su ispitanici dominirali u kategoriji diplomirani inženjeri i stručnjaci. U odnosu na muškarce, žene su bile zastupljenije u uslužnim i trgovačkim zanimanjima, dok su muškarci dominirali u kategoriji obrtnika, poljoprivrednika i ribara.

SLIKA 4 — Struktura uzorka prema zanimanju tijekom radnog vijeka (%)

U strukturi zanimanja nije nađena statistički značajna razlika između ispitanika koji žive u svom kućanstvu i korisnika domova. U obje skupine najzastupljenija je kategorija "tehničari, stručni suradnici i administrativni službenici", a potom "diplomirani inženjeri i stručnjaci".

Više od tri petine svih ispitanika otišlo je u redovitu mirovinu s 31 i više godina radnog staža. Nešto više od jedne petine (22,9%) učinilo je to prije redovitog roka, ali nakon 20 i više godina rada. Oko 8 posto ih je mirovinu ostvarilo s manje od 20 godina staža, uglavnom zbog zdravstvenih problema, a 12 ispitanika nikad nije bilo zaposleno. Struktura poduzoraka prema godinama radnog staža i načinu odlaska u mirovinu vrlo je slična. Ispitanici koji žive u svom kućanstvu i oni koji žive u domu statistički se značajno ne razlikuju ni po godinama radnog staža ni po načinu na koji su ostvarili svoja mirovinska prava. No primijećeno je da su ispitanici koji žive u svom stanu ili kući u nešto većem broju otišli ranije u mirovinu zbog pritiska na radnome mjestu i potreba obitelji.

Sukladno podacima o duljini radnog staža, gotovo tri četvrtine svih ispitanika ostvarilo je pravo na osobnu mirovinu, a oko 14 posto ih prima invalidsku ili obiteljsku mirovinu. Manji dio ispitanika osim mirovine ima i druga primanja. Dvadesetak ispitanika prima socijalnu pomoć, koju najveći broj njih dobiva stalno, dok manji dio prima doplatak za pomoć i njegu, a nekolicini je bila dodijeljena jednokratna novčana pomoć. Dvadesetoricu ispitanika redovito pomaže obitelj, po dva ispitanika obavljaju plaćeni posao ili vode vlastiti, trojica imaju dodatna primanja od najamnine nekretnina, a jedan ispitanik/ca prima dio mirovine bračnog partnera. Naše dvije skupine statistički se značajno ne razlikuju po izvorima mjesečnih prihoda. Izuzetak

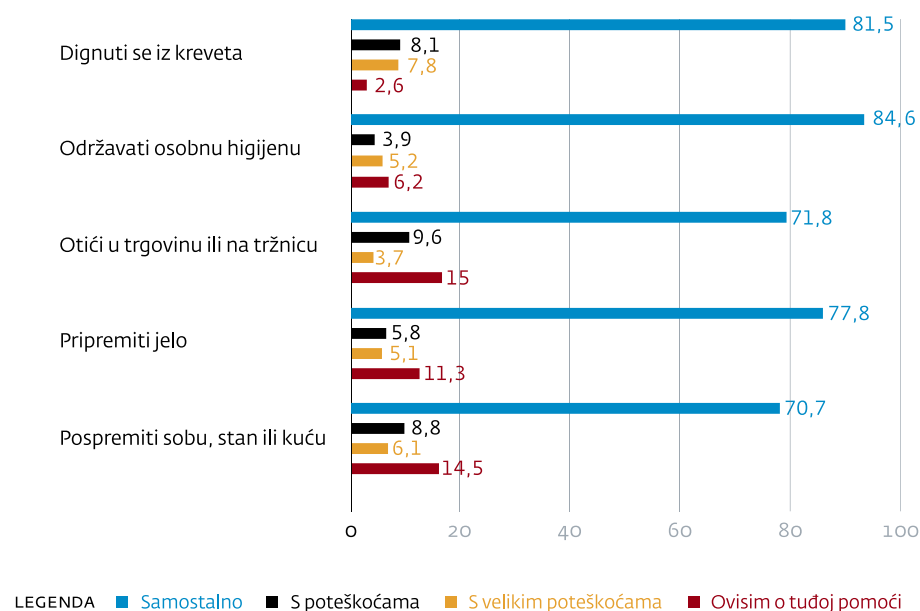
je obiteljska mirovina, koju prima svaki peti ispitanik koji živi u svom kućanstvu, za razliku od svakog desetog ispitanika koji živi u domu.

4.2. FUNKCIONALNA SPOSOBNOST I DNEVNE AKTIVNOSTI

Velika većina ispitanika funkcionalno je sposobna u odnosu na svih pet promatranih aktivnosti (slika 5). Između 78 i 85 posto ih je u vrijeme istraživanja bilo u stanju samostalno i bez poteškoća redovito obavljati dnevne aktivnosti, kao što su održavanje osobne higijene, dizanje iz kreveta i pripremanje hrane. Nešto manji broj ih može samostalno i bez poteškoća otići u prodavaonicu ili na tržnicu, odnosno pospremiti svoju sobu, stan ili kuću. Te aktivnosti s velikim poteškoćama obavljalo je od 4 do 6 posto ispitanika, a između 11 i 15 posto ih treba tuđu pomoć. U funkcionalnoj sposobnosti mjerenoj u odnosu na pet ponuđenih aktivnosti nije nađena statistički značajna razlika između ispitanika koji žive u svom stanu ili kući i onih koji žive u domu.

Funkcionalno sposobna starija osoba je i pokretljivija i manje ovisna o drugima, što znači da ima i veću mogućnost izbora u korištenju resursa zajednice. To bi kod nje trebalo povoljno utjecati na izbor dnevnih aktivnosti. Kako bismo to provjerili, ispitanicima smo postavili tri pitanja: što najviše vole raditi tijekom dana, imaju li neku redovitu dnevnu obvezu i sudjeluju li redovito u radu odabranih organizacija civilnog društva, kao što su udruženja umirovljenika, humanitarne udruge, vjerske organizacije i klubovi i sl.

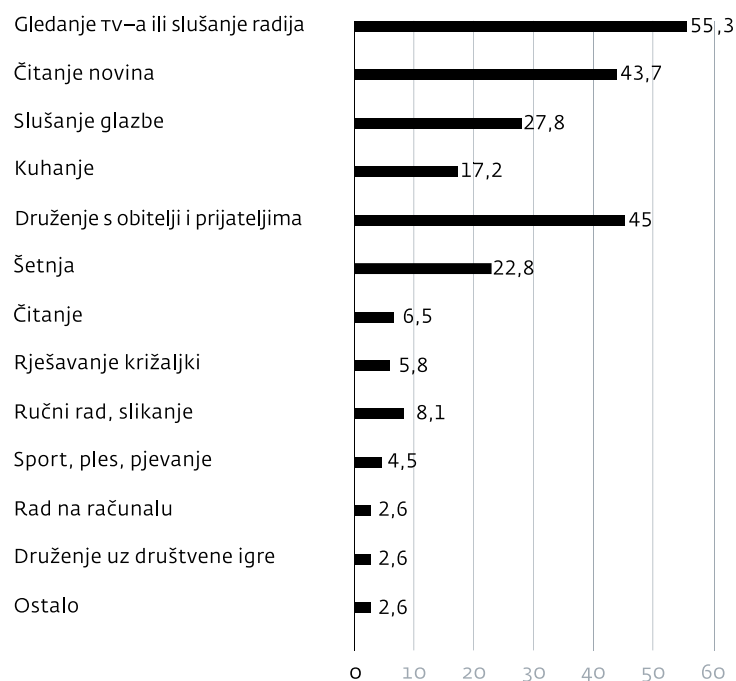
SLIKA 5 — Struktura uzorka prema funkcionalnoj sposobnosti (%)

Na pitanje o tome što najviše vole raditi tijekom dana, ispitanicima je ponuđen popis od pet aktivnosti koje su mogli zaokruživati po volji, ali i nadopuniti ga, ako njihova omiljena aktivnost nije bila navedena. S obzirom da u našem uzorku dominiraju žene, podaci o dnevnim aktivnostima najviše govore o ispitanicama. Pokazalo se da najradije gledaju televiziju ili slušaju radio (slika 6). Taj je odgovor odabralo više od polovice svih ispitanika. Nešto više od dvije petine ih se najradije druži s obitelji i prijateljima ili čita novine. Otprilike svaki četvrti voli

slušati glazbu ili ići u šetnju, a svaki šesti kuhati. Manji broj ih još navodi da vole čitati, baviti se ručnim radom ili slikati te rješavati križaljke, ali i da vole plesati, pjevati i baviti se sportom. Između ispitanika koji žive u stanu ili kući i onih koji žive u domu nisu nađene veće razlike ni u jednoj od ponuđenih aktivnosti, osim kad je riječ o kuhanju, kojim se u većem broju vole baviti ispitanici, odnosno ispitanice koje žive u svom kućanstvu. No čini se da između ispitanika i ispitanica nema razlike u preferenciji kuhanja. Čini se da ni jednoj ni drugoj skupini kuhanje nije omiljena dnevna aktivnost ako na raspolaganju imaju druge mogućnosti.

SLIKA 6 — Omiljene dnevne aktivnosti (%)

Nažalost, i te druge mogućnosti uglavnom su pasivne dnevne aktivnosti koje stariju osobu ne potiču na izlazak iz kuće i sudjelovanje u životu lokalne zajednice. Stoga se čini opravdanim zapitati se je li njihov izbor dnevnih aktivnosti više posljedica ograničenih ponuda zajednice nego njihove sklonosti za pasivne oblike dnevnih aktivnosti.

Na pitanje imaju li neku redovitu dnevnu obvezu, otprilike sedam od deset ispitanika potvrdilo je da nema nikakve dnevne obveze (slika 7). Ispitanici koji su odgovorili potvrdno uglavnom su angažirani na tri vrste posla: neplaćeni ili plaćeni posao u obitelji i plaćeni posao izvan obitelji (slika 8).

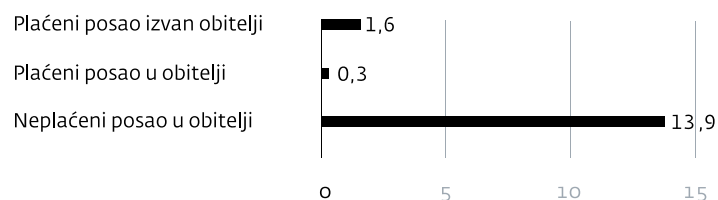
SLIKA 7 — Redovita dnevna obveza (%)

Među onima koji imaju redovitu dnevnu obvezu, više od polovice dnevno obavlja neplaćen posao u obitelji, kao što je kuhanje, čuvanje unuka/e ili njegovanje bolesnog člana obitelji. Velika većina ispitanika s takvom dnevnom obvezom su ispitanici koji žive u svom stanu ili kući, a među njima dominiraju žene. Petero ispitanika, odnosno ispitanica, imalo je plaćeni posao izvan obitelji, kao što su čišćenje, poduka, čuvanje djece i sl., a jedan je ispitanik/ca vodio samostalni posao. Oko jedne trećine svih potvrdnih odgovora razvrstano je u kategoriju „nešto drugo“, koja nije ušla u daljnju obradu jer je obuhvatila aktivnosti koje se

ne mogu svrstati pod dnevnu obvezu. Riječ je uglavnom o redovitoj tjelovježbi i dnevnoj molitvi te odlasku liječniku, u društvo umirovljenika ili u pučku kuhinju.

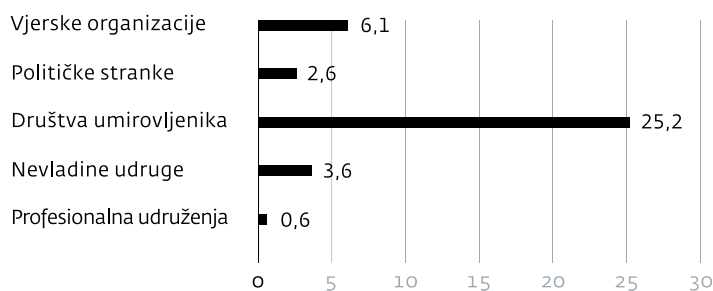
SLIKA 8 — Redovite dnevne obaveze (%)

U usporedbi s onima koji žive u svom stanu ili kući, ispitanici koji žive u domu manje su obvezni obavljati neki posao na dnevnoj osnovi.⁶

6
 $\chi^2=15,24$
 $df=1$
 $p<0,05$

SLIKA 9 — Redovito sudjelovanje u radu civilnih organizacija (%)

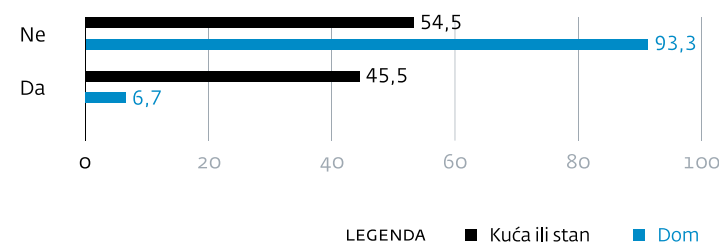

Sljedeće pitanje o redovitim dnevnim aktivnostima odnosilo se na sudjelovanje ispitanika u radu organizacija civilnog društva.

U tu su kategoriju, osim udruga u užem smislu, uključene vjerske organizacije, političke stranke, društva umirovljenika i profesionalna udruženja (slika 9). Rezultati su i u ovoj kategoriji aktivnosti potvrdili pasivnost ispitanika. Najveći broj ih, a riječ je o jednoj četvrtini, redovito sudjeluje u radu društva umirovljenika, izrazito mali broj ih je aktivan u vjerskoj organizaciji, udruzi ili političkoj stranci, a krajnje zanemariv broj ih sudjeluje u radu nekog profesionalnog udruženja. Iako rijetki redovito sudjeluju u radu neke političke stranke, čini se da su ispitanici koji žive u stanu ili kući politički ponešto aktivniji od korisnika domova, no zato potonji nešto više sudjeluju u radu udruga. Statistički značajna razlika između te dvije skupine nađena je samo u odnosu na redovito sudjelovanje u aktivnostima društva umirovljenika (slika 10).⁷

7
 $\chi^2=61,57$
 $df=1$
 $p<0,01$

SLIKA 10 — Redovito sudjelovanje u radu društva umirovljenika prema stanovanju (%)

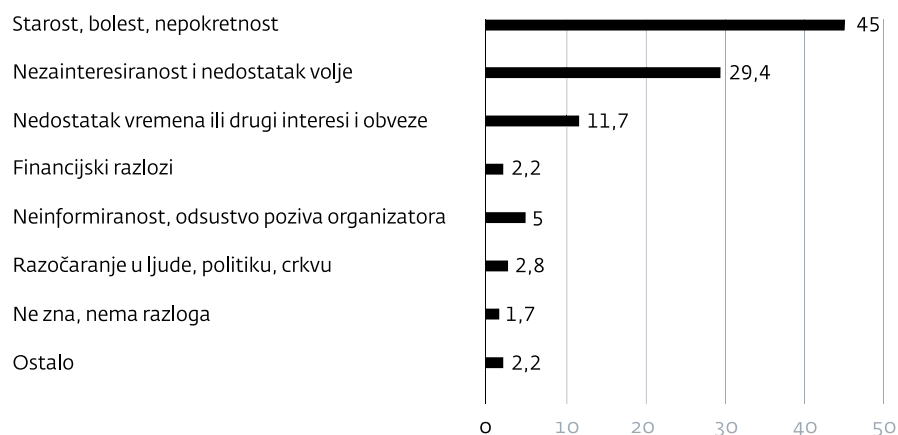
Od 76 ispitanika koji su odgovorili da su aktivni u društvu umirovljenika, 85 posto ih živi u svom stanu ili kući, a samo 14 posto u domu.

Među tri četvrtine ispitanika koji su odgovorili da ne sudjeluju redovito u radu organizacija civilnog društva, otprilike ih polovica svoju pasivnost objašnjava starošću, bolešću i nepokretnošću (slika 11). Troje od deset ih kao razlog navodi nezainteresiranost i nedostatak volje, a otprilike svaki deseti tvrdi da za to nema vremena zbog drugih interesa ili obveza. Manji broj ispitanika naveo je da nije bio dovoljno informiran o radu i programima civilnih organizacija, za što krivi njihove voditelje, a nekolicina ih kao uzrok svoje pasivnosti navodi neimaštinu ili pak razočaranje u ljude, politiku i vjerske ustanove.

Kad se usporede odgovori na pitanje o razlozima nesudjelovanja u radu organizacija civilnog društva između ispitanika koji žive u svom kućanstvu i ispitanika koji žive u domu, ne nalazi se statistički značajna razlika.⁸

⁸
 $\chi^2=12,44$
 $df=7$
 $p>0,05$

SLIKA 11 — Razlozi nesudjelovanja u organizacijama civilnog društva (%)

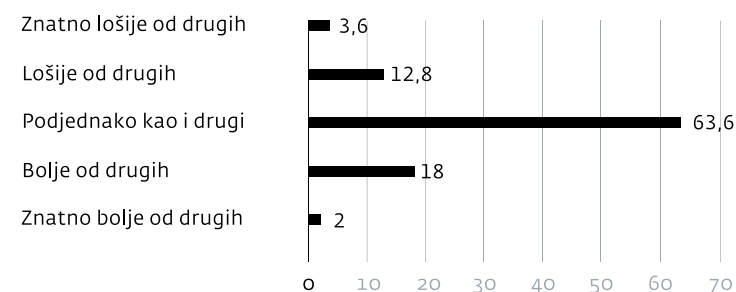
Ipak, valja spomenuti da ispitanici koji žive u svom stanu ili kući svoje nesudjelovanje nešto češće objašnjavaju nedostatkom vremena i novca ili zaokupljenošću drugim interesima, odnosno obvezama, dok ispitanici koji žive u domu češće kao razlog navode nezainteresiranost, nedostatak volje i slabu dostupnost informacija o aktivnostima udruga.

SAMOPROCJENA KVALITETE ŽIVOTA

4.3.

U nizu pitanja o svakodnevnom životu, od ispitanika se tražilo da procijene kvalitetu svog života u odnosu na druge umirovljenike. Dobiveni podaci u skladu su s odgovorima na prethodna pitanja (slika 12). Gotovo dvije trećine svih ispitanika potvrdilo je da ne živi ni bolje ni lošije od drugih umirovljenika; oko 16 posto ih procjenjuje da su njihovi životni uvjeti lošiji ili znatno lošiji, a 20 posto da žive bolje ili znatno bolje od drugih umirovljenika.

SLIKA 12 — Usporedba vlastitog života sa životom drugih umirovljenika (%)

Kad se usporede ispitanici koji žive u stanu ili kući s ispitanicima iz doma (slika 13), proizlazi da su potonji u prosjeku zadovoljniji svojim životom, što je i statistički potvrđeno.⁹ Taj podatak ide u prilog domovima, osobito ako se ima na umu da su naši ispitanici iz te skupine u prosjeku stariji od ispitanika koji žive u stanu ili kući. No taj podatak ne iznenađuje kad se promotri povezanost dobi i zadovoljstva životom. Pokazalo se, naime, da su ispitanici koji pripadaju dvjema mlađim dobnim skupinama statistički značajno manje zadovoljni svojim životom od srednje dobne skupine, a ovi od ispitanika koji spadaju u dvije najstarije skupine.¹⁰ Drugi zanimljiv podatak, koji bi svakako trebalo provjeriti u nekom budućem istraživanju, jest da je među ispitanicima koji procjenjuju da žive bolje ili znatno bolje od drugih više muškaraca nego žena.

SLIKA 13 — Usporedba vlastitog života sa životom drugih umirovljenika prema stanovanju (*mean*)

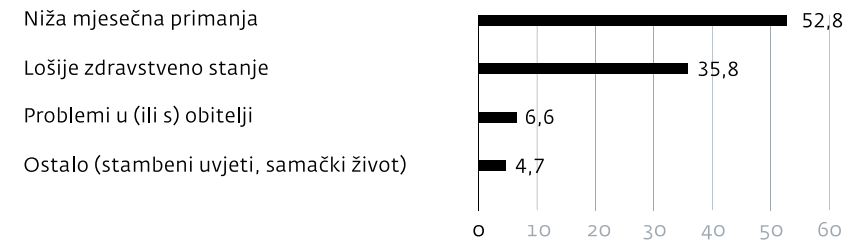

Velika većina ispitanika svoje nezadovoljstvo životom dovodi u vezu s nižim mjesečnim primanjima, a potom s lošijim zdravljem (slika 14). Ispitanici koji primaju mirovinu za razliku od ispitanika koji primaju socijalnu pomoć ili koji ovise o obitelji, u nešto većem broju procjenjuju da žive bolje ili znatno bolje od

drugih. Kod manjeg broja ispitanika nezadovoljstvo životom posljedica je neriješenih obiteljskih problema, samoće ili loših stambenih uvjeta. Za razliku od ispitanika iz doma, ispitanici koji žive u svom stanu ili kući statistički su skloniji objašnjenju da je njihovo nezadovoljstvo životom u starijoj dobi posljedica nižih mjesečnih primanja¹¹ i lošeg zdravstvenog stanja.¹²

Za očekivati je da je kod starijih osoba koje žive u domu zadovoljstvo ili nezadovoljstvo životom uvjetovano kvalitetom usluga doma, zbog čega nas je zanimalo u kojoj mjeri su ispitanici iz te skupine zadovoljni pojedinim službama doma, kao što su uprava, liječnici/ce, njegovatelji/ice i socijalni radnici/ce, domaćin/ca doma i kuhari/ce te spremačice i servirke.

SLIKA 14 — Uzroci lošijeg života (%)

Rezultati potvrđuju da su u prosjeku ispitanici zadovoljni svim navedenim službama (slika 15), ali i da su nešto zadovoljniji radom socijalnih radnika/ca nego drugih službi, osobito liječnika. Čini se da je zadovoljstvo uslugama različitih službi doma jedinstven čimbenik zadovoljstva domom, kojega u najvećoj mjeri određuje zadovoljstvo upravom doma te spremačicama i servirkama, a

⁹
 $M_s=2,8$ $SD_s=0,730$
 $M_d=3,21$ $SD_d=0,675$
 $t=5,15$
 $df=301$
 $p<0,01$

¹⁰
 $\chi^2=35,05$
 $df=16$
 $p<0,01$

¹¹
 $\chi^2=17,31$
 $df=1$
 $p<0,01$

¹²
 $\chi^2=5,65$
 $df=1$
 $p<0,05$

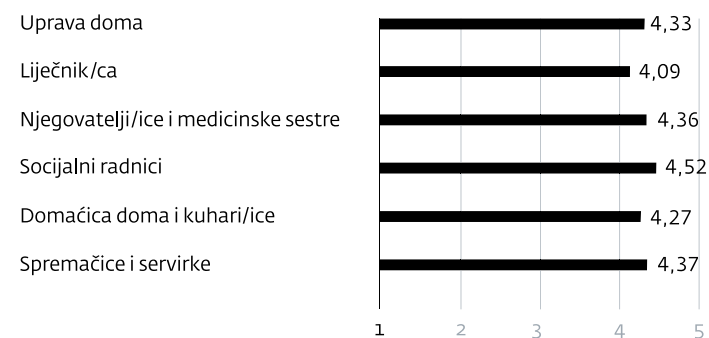
manje liječničkom službom. Zanimljivo je da obradom nismo ustanovili povezanost između zadovoljstva uslugama pojedinih službi doma i zadovoljstva vlastitim životom. To govori o potrebi daljnjih istraživanja u ovom području, a možda i drugačijeg pristupa istraživanju povezanosti tih varijabli.

Trebalo bi provjeriti i podatak da je zadovoljstvo liječničkom službom slabo i negativno povezano sa zadovoljstvom životom. Zadovoljstvo liječničkom službom, naime, posredno ukazuje na narušeno zdravlje pojedinca, a to pak povećava osjećaj nezadovoljstva vlastitim životom. To znači da se povezanost između zadovoljstva pojedinim službama doma i zadovoljstva životom ne može promatrati neovisno o funkcionalnoj sposobnosti pojedinca, što sugerira i statistički utvrđena povezanost između stupnja zadovoljstva radom djelatnika doma i stupnja funkcionalne sposobnosti. Ta je povezanost izrazito slaba u odnosu na sve varijable, no indikativno je da je, na primjer, stupanj samostalnosti pri dizanju iz kreveta negativno povezan sa zadovoljstvom liječnikom u domu, ili da je stupanj održavanja zadovoljavajuće razine osobne higijene, odnosno mogućnosti samostalne pripreme hrane i pospremanja prostorija u kojima ispitanik živi, negativno povezan sa stupnjem zadovoljstva radom medicinskih sestara/tehničara u domu.

Visoke prosječne ocjene koje su naši ispitanici dali službama u svojim domovima sugeriraju povoljniju sliku života starijih osoba u tom kontekstu od one koju imamo otprije. No s obzirom na to da se ovim istraživanjem ispitivao samo stupanj, a ne i čimbenici zadovoljstva pojedinim službama doma, ostaje da se u nekom budućem istraživanju ustanovi što u radu pojedinih

službi doma njegovim korisnicima stvara osjećaj zadovoljstva, a što osjećaj nezadovoljstva životom.

SLIKA 15 — Zadovoljstvo odabranim službama doma (*mean*)

Utvrđivanje subjektivnih kriterija koji se nalaze u temeljima samoprocjene kvalitete života, ali i njihove povezanosti s objektivnim, institucionalnim i uglavnom formalnim kriterijima, prijeko je potrebno kako bi se dom učinio ustanovom što osjetljivijom na individualne potrebe korisnika. Kombiniranje subjektivnih i objektivnih kriterija kvalitete osobito je važno prilikom određivanja promjena u tzv. toksičkim domovima – onima u kojima prevladava ozračje nezadovoljstva i pasivnosti, ne samo među korisnicima nego i među djelatnicima. Takvo ozračje može biti posljedica dugotrajnog zanemarivanja dijaloga između djelatnika i korisnika u izgradnji doma kao istinske životne zajednice i ukazivati na model autoritarnog vođenja i upravljanja ustanovom.

4.4. STARENJE U DRUŠTVENOM KONTEKSTU

U suvremenom svijetu u kojemu se fetišizira mladenački izgled i životna energija, u kojemu se glorificira promjena, a ne akumulirano životno iskustvo, i u kojemu se podižu sve čvršće ograde prema onima koji se, iz bilo kojeg razloga, ne mogu nositi s tim promjenama, starije se osobe smatraju društvenim teretom i potiskuju na društvene margine. Posljedica toga jest da kod starijih osoba, osobito onih čija je funkcionalna sposobnost smanjena, raste osjećaj izoliranosti, neprilagođenosti i napuštenosti. Suvremeni politički optimizam glede potencijala starijih osoba u suprotnosti je s njihovom stvarnošću koja je često obilježena društvenom izolacijom i marginalizacijom. Stoga se u ovom istraživanju pitanje jesu li i kome starije osobe teret nametnulo samo po sebi (slika 16). Ispitanicima su ponuđeni odgovori: „sebi samome/samoj“, „obitelji“ i „društvu“ te „nekome drugome“.

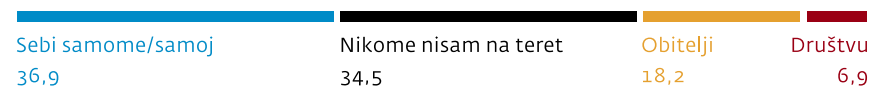
Obradom je utvrđeno da je više od jedne trećine svih ispitanika umjesto odgovora „nekome drugome“ unosilo odgovor „nikome nisam teret“. Drugu trećinu čine oni koji ne misle da su nakon umirovljenja postali teret ikome drugom osim sebi samima. Manje od jedne petine ih osjeća da njihova starost opterećuje njihove obitelji, a tek ih 7 posto misli da su postali teret društvu u cjelini. Interesantno je da, u odnosu na ispitanike koji žive u svom kućanstvu, statistički značajno više korisnika doma misli da njihova starost ne opterećuje ni društvo, ni obitelj, ni njih same, odnosno da nije opterećenje ni za koga.¹³ Taj nam podatak dodatno pomaže da bolje razumijemo zašto su ispitanici iz doma zadovoljniji svojim životom nego ispitanici

¹³
 $\chi^2=8,28$
 $df=1$
 $p<0,01$

koji žive u svom stanu ili kući.

Poistovjećivanje starosti s društvenim teretom sastavni je dio suvremene kulture, što se najbolje vidi u načinu na koji su starost i starije osobe predstavljeni u društvu.

SLIKA 16 — Osjećaj da starošću postaju teret (%)

Kad smo ispitanike zapitali tko u našem društvu najviše pridonosi negativnoj slici starenja, dvije petine njih navelo je političare (slika 17). Jedna petina ispitanika smatra da su za to odgovorni ili mediji ili tradicija. Znatno ih manji broj problem vidi u odgoju, ili u društvu općenito, a nekolicina ili nema takav dojam ili misli da negativnoj slici starenja naprosto ne pridonosi nitko. U odgovoru na to pitanje ispitanici koji žive u domu razlikuju se od ispitanika koji žive u svom stanu ili kući uglavnom po tome što potonji znatno češće navode medije kao središnje čimbenike stvaranja negativne slike o starenju.

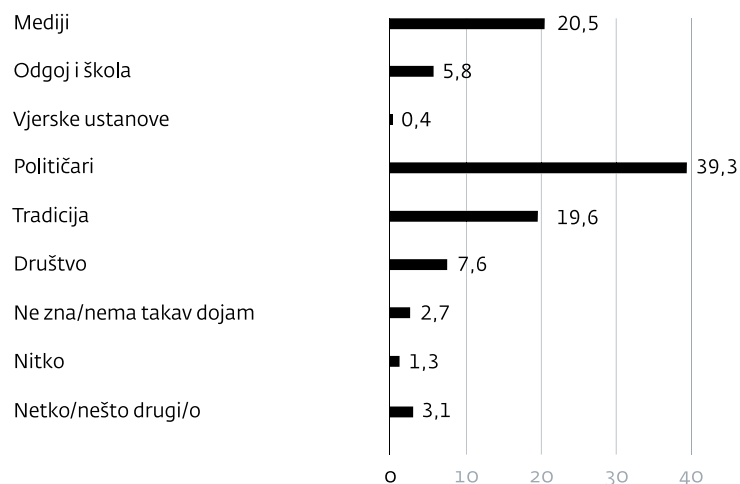
POZNAVANJE SVOJIH PRAVA

4.5.

Osjećaj zadovoljstva ili nezadovoljstva vlastitim životom čvrsto je povezan sa sviješću o pravima i odgovornostima koje imamo kao pripadnici određene društvene zajednice, kao i o uvjetima koje nam društvo stavlja na raspolaganje kako bismo ta prava i

uživali te, u skladu s tim, imali osjećaj odgovornosti prema sebi, drugima i društvu u cjelini.

SLIKA 17 — Čimbenici negativne slike starenja (%)

Osobe kojima nije poznato da im pripadaju prava kojima osiguravaju kvalitetniji život sklonije su svoj nepovoljan društveni položaj, siromaštvo ili životni neuspjeh povezati sa sudbinom, spletom okolnosti, vlastitom nesposobnošću ili nedovoljnom ustrajnošću, a ne s (ne)djelovanjem vlasti. Osvještavanje pojedinca o pravima koje ima, odgovornosti društva i vlasti u zaštiti i promicanju tih prava te o načinima na koje ih društvo i vlast učinkovito štiti, temeljna je pretpostavka aktivnog građanstva i zdrave demokracije.

Znanje je oruđe građanskog osnaživanja, emancipacije i društvenog angažiranja u ostvarivanju osobnog i zajedničkog

dobra. Ono je ključna pretpostavka za aktivno i odgovorno sudjelovanje građana u demokratskom odlučivanju, a time i za njihovo praćenje i usmjeravanje vlasti u njezinu djelovanje. Kompetentan građanin demokratskog društva zna da ima prava, zna koja su to prava, zna da su mu ta prava zajamčena ustavom i zakonima i zna kako postupiti kad su mu zajamčena prava uskraćena u javnom i privatnom kontekstu.

Kako bismo provjerili koliko su stariji Zagrepčani upućeni u tom segmentu svog života, ispitanicima smo postavili pitanje znaju li da im kao starijim osobama po zakonu pripadaju neka posebna prava, na što su oni odgovarali zaokruživanjem odgovora „da” ili „ne”. Rezultati su bili više nego iznenađujući (slika 18). Tri četvrtine ispitanika odgovorilo je da o tome nema nikakvih saznanja. U svoja prava nisu upućene ni starije osobe koje žive u svom stanu ili kući kao ni oni koji žive u domu,¹⁴ a u tome, čini se, nema razlike između muškaraca i žena.

¹⁴
 $\chi^2=3,59$
 $df=1$
 $p>0,05$

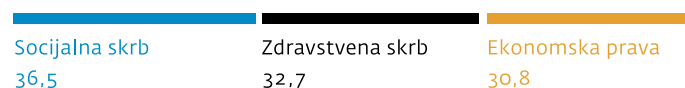
SLIKA 18 — Saznanje o tome da kao starije osobe imaju posebna prava (%)

Kad je od ukupno 76 ispitanika, koji su potvrdno odgovorili na to pitanje, zatraženo da navedu pojedinačna prava koja imaju kao starije osobe, to su učinila samo 52 ispitanika, no ni oni nisu navodili pojedinačna prava nego samo široke kategorije

prava. Naime, u gotovo istom omjeru naveli su da imaju pravo na socijalnu skrb, pravo na zdravstvenu zaštitu i ekonomska prava (slika 19). Razlike u odgovorima između ispitanika koji žive u svom kućanstvu i korisnika doma nisu statistički potvrđene.

SLIKA 19 — Poznavanje pojedinih prava koja pripadaju starijoj osobi (%)

4.6. UŽIVANJE SVOJIH PRAVA

Poznavanje prava koje imamo kao ljudska bića, građani države i pripadnici društvene zajednice, jedna je od najvažnijih pretpostavki racionalnog uživanja zajamčenih prava. Druga su važna pretpostavka društveni preduvjeti za njihovo uživanje, a treća učinkovit sustav zaštite kad su zajamčena prava pojedincu samovoljno i nepravедно uskraćena, bez obzira na to događa li se to u javnom ili privatnom kontekstu.

U skladu s tim, u ovom se dijelu istraživanja nastojalo odgovoriti na tri skupine pitanja: a) koja su prava starijim stanovnicima Zagreba uskraćena i u kojem kontekstu; b) što učine kad im se uskraćuju prava: traže li pomoć i od koga, odnosno podnesu li prijavu i kome; c) ako zatraže pomoć ili podnesu prijavu zbog toga, koji su učinci. Kod ispitanika koji su živjeli u svom stanu ili kući, pod kontekstom uskraćivanja ili kršenja prava mislilo se

na obitelj i javne službe, odnosno javni prostor. Kod ispitanika koji su živjeli u domu, kontekst je obuhvaćao obitelj i dom te, u odgovarajućim slučajevima, javne službe ili javni prostor.

Prava su razvrstana u pet skupina: socijalna sigurnost i odgovarajući životni standard, koji prema podjeli ljudskih prava pripadaju kategoriji socijalnih prava, te građanska i kulturna prava, neovisnost i informiranost te sigurnost i osobno dostojanstvo, koje s pozicija ljudskih prava spada u kategoriju građanskih i kulturnih prava.

Uživanje prava iz područja socijalne sigurnosti ispitivalo se u odnosu na obitelj, dom i javne službe, pri čemu su ispitanici iz domova davali procjene za sve tri kontekstualne kategorije, a ispitanici koji su živjeli u svom stanu samo za obitelj i javne službe. Uživanje prava koja spadaju u skupinu odgovarajućeg životnog standarda, građanskih i kulturnih prava te neovisnosti i informiranosti, ispitivalo se u kontekstu obitelji i doma, pri čemu se od ispitanika iz domova tražilo da procijene oba konteksta, a od ispitanika koji su živjeli u svom stanu ili kući da procijene samo obiteljski kontekst.

Uživanje prava iz posljednje kategorije u upitniku – osobna sigurnost i osobno dostojanstvo, ispitivano je u kontekstu obitelji, doma i javnog prostora, odnosno ulice. Ispitanici iz domova i ovdje su svoje procjene donosili u odnosu na sva tri konteksta, a ispitanici koji su živjeli u svom kućanstvu procjenjivali su ih u odnosu na obitelj i ulicu. Nakon procjena po pojedinoj skupini prava slijedila su dva pitanja za one kojima je jedno ili više prava u toj skupini bilo osporeno u bilo kojem kontekstu. Prvim pitanjem provjeravalo se jesu li se ispitanici koji su imali

negativna iskustva obratili nekome za pomoć i kome te, ako jesu, što se nakon toga dogodilo.

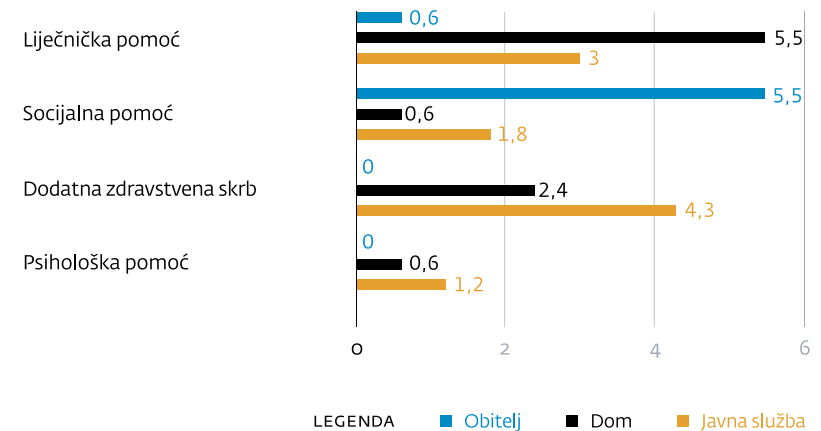
Ispitanici su svoje odgovore bilježili na četverostupanjskim skalama (od 1 = nikada do 4 = vrlo često), koje su u obradi, zbog malog broja ispitanika kojima su prava često i vrlo često bila uskraćivana, svedene na dihotomnu (da – ne) skalu.

I SOCIJALNA SIGURNOST

Iako je kod prikazivanja rezultata istraživanja u području zaštite općih prava i sloboda pojedinca uobičajeno započeti s građanskim i političkim pravima, mi smo u ovom izvještaju prednost dali kategoriji socijalnih prava, budući da je njihovo ostvarenje u starijoj životnoj dobi ključna pretpostavka za uživanje svih ostalih prava, a time i za osiguranje dostojanstva i kvalitetnog života osoba starije dobi. Socijalna prava ispitivali smo u dvije skupine – socijalna sigurnost i odgovarajući životni standard, pa ćemo ih tako ovdje i prikazati. U području socijalne sigurnosti ispitivano je uživanje prava na liječničku pomoć, socijalnu pomoć, dodatnu zdravstvenu skrb i psihološku pomoć. Da bismo saznali u kojoj su mjeri starijim Zagrepčanima dostupna ta prava, od ispitanika koji žive u svom kućanstvu zatražili smo da na četverostupanjskoj skali označe koliko često im je svako od tih prava bilo uskraćeno u obitelji i javnim službama. Stanovnici domova su, osim u kontekstu obitelji i javnih službi, procjenjivali i kontekst doma. Zbog razloga koji su gore navedeni, u obradi su procjene ispitanika na četverostupanjskoj skali svedene na dihotomnu skalu.

Ohrabruje podatak da se relativno malom broju ispitanika koji zbog toga, kao što smo ranije naglasili, ne smije biti i zane-mariv, uskraćuju prava iz kategorije socijalne sigurnosti. Među ispitanicima koji žive u domu nešto je više onih kojima je dom uskratio liječničku pomoć, obitelj socijalnu pomoć, a javne službe dodatnu zdravstvenu skrb (slika 20a).

SLIKA 20A — Uskraćenost prava u kategoriji socijalne sigurnosti u kontekstu obitelji, doma i javnih službi: ispitanici koji žive u domu (%)

Otprilike, svaki dvadeseti korisnik doma bio je u domu zakinut kad je trebao liječničku pomoć, u obitelji kad je imao novčanih neprilika i tražio bolje životne uvjete, a od javnih službi kad mu se trebala pružiti dodatna zdravstvena skrb, od novih naočala do patronažne sestre/tehničara.

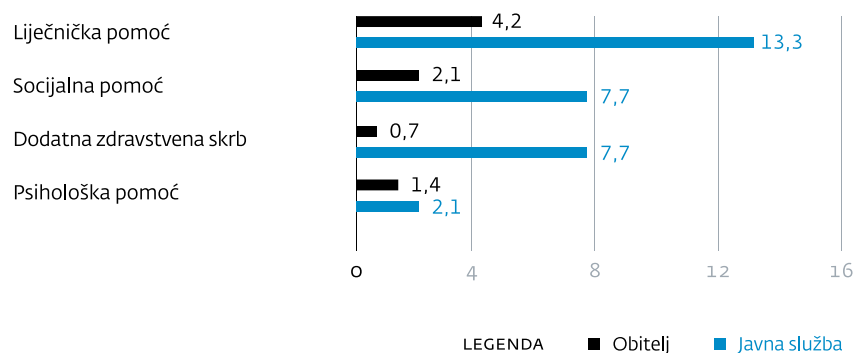
Ispitanici koji žive u domu u znatno su povoljnijem položaju od ispitanika koji žive u svom stanu ili kući u odnosu na tretman javnih službi koje ih češće ostavljaju „na cjedilu“ kad od njih zatraže liječničku¹⁵ ili socijalnu pomoć¹⁶ te dodatnu zdravstvenu skrb¹⁷ (slika 20b). Javne službe, naime, otprilike svakom sedmom ili osmom ispitaniku koji živi u svom stanu ili kući krše pravo na liječničku pomoć, a svakom trinaestom na socijalnu pomoć ili dodatnu zdravstvenu skrb.

¹⁵
 $\chi^2=41,37$
 $df=2$
 $p<0,01$

¹⁶
 $\chi^2=23,92$
 $df=2$
 $p<0,01$

¹⁷
 $\chi^2=21,18$
 $df=2$
 $p<0,01$

SLIKA 20B — Uskraćenost prava u kategoriji socijalne sigurnosti u kontekstu obitelji i javnih službi: ispitanici koji žive u svom stanu ili kući (%)

Ti podaci ukazuju na ozbiljne propuste u sustavu zaštite prava starijih osoba u kategoriji socijalne sigurnosti. Javne službe znatno češće od obitelji i doma krše njihova socijalna prava, osobito pravo na liječničku pomoć i dodatnu zdravstvenu skrb. Da javne službe ignoriraju njihov poziv za liječničku pomoć doživjelo

je 13 posto od ukupnog broja ispitanika koji žive u svom stanu ili kući, za razliku od 3 posto ispitanika koji žive u domu, što prve stavlja u izrazito nepovoljan položaj.

S obzirom na to da društvo uspostavlja javne službe kako bi se što učinkovitije zadovoljile potrebe svih građana neovisno o njihovim sposobnostima, podrijetlu i sl., a osobito onih koji pripadaju osjetljivim društvenim skupinama, podatak da upravo te službe krše socijalna prava nezanemarivom broju starijih osoba, i to onih koje ostaju živjeti u svom stanu ili kući i koje su vrlo često dnevno prepuštene same sebi, zabrinjavajući je. To navodi na zaključak da su za starije građane Zagreba domovi primjerenija mjesta za život, ako ni zbog čega drugoga onda zbog toga što su im društvene institucije, servisi i usluge, o kojima ovisi kvaliteta njihova života, dostupniji u domovima.

U osobito osjetljivom položaju u odnosu na korištenje socijalnih prava nalaze se starije osobe koje su višestruko diskriminirane, odnosno koje ne uspijevaju ostvariti jedno ili više prava iz ove kategorije ni u jednom kontekstu. U našem istraživanju takvih je osoba izrazito malo, no to nikako ne znači da je problem višestruke diskriminacije zbog manjeg broja takvih žrtava zaneimariv. Naprotiv, riječ je o najranjivijem dijelu populacije uopće kojem treba posvetiti posebnu pozornost u sustavu zaštite socijalnih prava, upravo zbog toga što ih njihova malobrojnost, u kulturi koja počiva na diktatu velikih brojeva, čini nevidljivima, zbog čega lako upadaju u tzv. začarani krug diskriminacije. Iako su prethodni podaci sami po sebi važni, potpunija slika zaštite prava starijih osoba u kategoriji socijalne sigurnosti dobiva se tek kad se ti podaci dopune podacima o tome što oštećena

osoba poduzima i što se događa nakon što ona aktivno stane u zaštitu svojih prava. Na pitanje jesu li se, ako su im bila uskraćena prava iz kategorije socijalne sigurnosti, nekome obratili za pomoć ili prijavili svoj slučaj, i kome, odgovorilo je ukupno 36 ispitanika, od kojih je 25 živjelo u svom kućanstvu, a 11 u domu. Od ukupnog broja ispitanika kojima su prava uskraćena, a koji su živjeli u svom kućanstvu, samo ih se petina obratila odgovarajućim tijelima ili službama, za razliku od ispitanika iz doma od kojih je to učinilo više od polovice.

Starije osobe ne odlučuju se zatražiti pomoć ili podnijeti prijavu kad su im prava iz kategorije socijalne sigurnosti uskraćena vjerojatno i zbog toga što iz iskustva znaju da im to neće donijeti zadovoljštinu. Naime, čak i kad prijave svoj slučaj odgovarajućim službama ili tijelima, na što se u pravilu odlučuje vrlo mali broj oštećenih, njihova prijava nema nikakvog učinka. I u tome su ispitanici koji žive u svom stanu ili kući u nepovoljnijem položaju od ispitanika koji žive u domu. Dok potonji mogu donekle i računati na to da će svoj problem riješiti kad zatraže pomoć ili podnesu prijavu, tome se može nadati vrlo mali broj oštećenih ispitanika koji žive u svom stanu ili kući.

II ODGOVARAJUĆI ŽIVOTNI STANDARD

Druga skupina socijalnih prava koja je obuhvaćena ovim istraživanjem bila su prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda. U tu su kategoriju svrstana prava kojima se osigurava zadovoljavanje primarnih ljudskih potreba, kao što su lijekovi, odgovarajuća higijena (npr. pranje kose i tijela), potrebna koli-

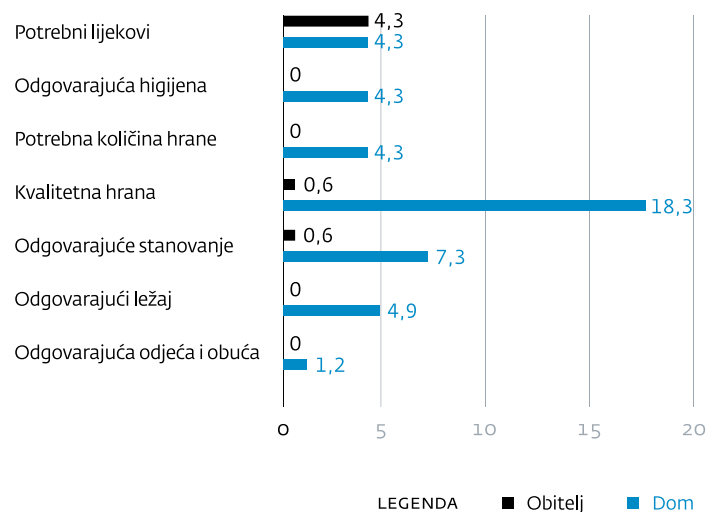
čina hrane, odgovarajuća kvaliteta hrane, odgovarajući uvjeti stanovanja (npr. suha, prozračna i svijetla prostorija u kojoj osoba boravi), odgovarajući ležaj za odmor i spavanje te odgovarajuća odjeća i obuća. Ispitanici su procjenjivali koliko često im je pojedino pravo bilo osporeno u obitelji i domu. Ispitanici koji su živjeli u domu odgovarali su na svako pitanje koje se odnosilo na obitelj i dom, dok su ispitanici koji su živjeli u svom stanu ili kući procjene davali samo za obiteljski kontekst. U obradi su odgovori svedeni na dihonomnu skalu (nikada i od ponekad do često), kao što smo objasnili na početku ovog poglavlja.

Podaci dobiveni na ovom instrumentu potvrđuju da velika većina ispitanika nije uskraćena u zadovoljavanju svojih primarnih potreba koje spadaju u područje odgovarajućeg životnog standarda. To važi i za kontekst obitelji i za kontekst doma, kad su ispitanici njegovi korisnici (slike 21a i 21b).

Kod ispitanika koji žive u domu kontekst obitelji nema značajniju ulogu kad je riječ o ostvarivanju prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda. Ostvarivanje većine tih prava ovisi o kvaliteti rada doma, pa se obitelj kao čimbenik uskraćivanja spominje najviše u vezi s osiguranjem potrebnih lijekova kod malog broja ispitanika. U odnosu na dom, izuzetak je ostvarivanje prava na kvalitetnu prehranu (slika 21a). Iako ni podatak da između 4 i 7 posto ispitanika nema potrebne lijekove, odgovarajuću higijenu, odgovarajuću količinu hrane, odgovarajući ležaj i, osobito, odgovarajući prostor u kojemu boravi nije zanemariv, najčešće spominjan propust u domovima odnosi se na kvalitetu prehrane. Ispitanici iz domova, naime, nisu toliko nezadovoljni količinom hrane koju dobivaju koliko njezinom kvalitetom.

Otpriblike svaki peti ispitanik iz te skupine potvrdio je da mu je u domu uskraćeno pravo na odgovarajuću kvalitetu hrane.

SLIKA 21A — Uskraćenost prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda u kontekstu obitelji i doma: ispitanici koji žive u domu (%)

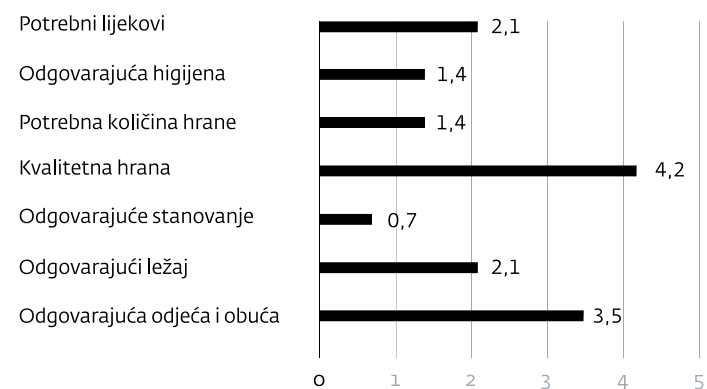

Osjetljivost na kvalitetu prehrane još je jedan pokazatelj da je sadašnja generacija starijih stanovnika Grada Zagreba naprosto novi tip starije populacije koja je, kad je riječ o prehrani, sve manje usmjerena na utaživanje gladi, a sve više na očuvanje osobnog zdravlja i vitalnosti. Današnje stanovnike domova, čini se, ne zadovoljava samo da imaju redovite obroke i da im je svakoga dana tanjur pun raznolike hrane koja je u skladu s nutricionističkim standardima, čemu većina domova danas

pridaje veliku pozornost, već traže da ta raznolika hrana bude i što kvalitetnija. To, između ostaloga, podrazumijeva povećanu kontrolu podrijetla, načina skladištenja i pripreme hrane koju dobivaju na tanjuru.

Podaci o uskraćivanju prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda u obiteljskom kontekstu dobiveni na skupini ispitanika koji žive u svom stanu ili kući potvrđuju da velikoj većini tih ispitanika obitelj omogućuje korištenje svih prava iz te kategorije (slika 21b).

SLIKA 21B — Uskraćenost prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda u kontekstu obitelji: ispitanici koji žive u svom stanu ili kući (%)

Od sedam prava koja su ispitivana, nešto veći broj ispitanika zakinut je u samo dva. Jedno je osiguranje odgovarajuće odjeće, a drugo osiguranje kvalitetne hrane. Razlike u osiguranju većine prava iz ove kategorije od strane obitelji pokazale su

se statistički značajne u korist ispitanika iz doma, no s obzirom na to da je riječ općenito o vrlo malom broju ispitanika, te smo pokazatelje izostavili.

Usporedimo li kontekst doma s kontekstom obitelji, uočavamo veliku razliku samo u zadovoljavanju prava na kvalitetnu prehranu. Naime, iako je uskraćivanje tog prava najveći problem i obiteljskog konteksta i konteksta doma, taj je problem u potonjem kontekstu znatno više prisutan, što znači da su njime više pogođeni ispitanici iz domova nego oni koji žive u svom stanu ili kući. S druge strane, možda su te razlike posljedica većih zahtjeva koje domovima postavljaju njihovi korisnici s obzirom na to da oni usluge doma plaćaju, za razliku od ispitanika koji žive u svom stanu i kući, a koji svoje zahtjeve moraju odmjeravati prema sve slabijim financijskim mogućnostima njihovih obitelji i/ili svojoj oskudnoj mirovini.

Reakcije ispitanika kad im je ugroženo jedno ili više prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda ne razlikuju se bitno od reakcija koje su uočene kod prava iz kategorije socijalne sigurnosti. Na ovo pitanje dobili smo odgovor od ukupno 27 ispitanika, od kojih je 7 živjelo u svom stanu, a 20 u domu. Od ispitanika s tim iskustvom koji žive u stanu samo je dvoje zatražilo pomoć odgovarajućih službi; četvero se nije obratilo nikome, a jedan se zbog toga obratio prijatelju/ici, odnosno rodbini. Od ukupnog broja ispitanika iz doma s tim iskustvom osmero ih se obratilo odgovarajućoj službi, dvoje je utjehu pronašlo kod prijatelja/ice ili rodbine, dok su deseterica bez riječi prihvatila nepravdu. I u ovom je području pasivnost središnje obilježje ispitanika kojima su prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda

uskraćena bez obzira na to kojoj skupini pripadaju. Prema dobivenim podacima, ni oštećeni ispitanici koji žive u stanu ili kući ni oni koji žive u domu uglavnom se nikome ne obraćaju naprosto zato što iz iskustva znaju da ih se – neće čuti. Odluče li se ipak zatražiti pomoć ili podnijeti prijavu odgovarajućoj službi ili tijelu, tek će ponekom nakon toga uspjeti ostvariti svoja prava.

GRAĐANSKA I KULTURNA PRAVA

III

Osim uživanja socijalnih prava, istraživanjem se nastojalo utvrditi stanje u području građanskih i kulturnih prava. Građanska prava označavaju niz temeljnih prava pojedinca kojima se određuje prostor osobne slobode i isključuje samovoljno postupanje, odnosno zakonski neopravdani pritisci izvana, bez obzira na to dolaze li od institucija i tijela vlasti, skupine ljudi ili pojedinaca, i bez obzira na to je li riječ o obiteljskom ili javnom kontekstu. U sklopu tog prostora pojedincu se, između ostaloga, jamči jednakost, sloboda mišljenja, kretanja, ispovijedanja svoje vjere i druženja te prava na osobnu sigurnost, brak i obitelj, privatnost i vlasništvo te se zabranjuje mučenje i svaki drugi okrutni, nečovječni ili ponižavajući postupak i kazna.

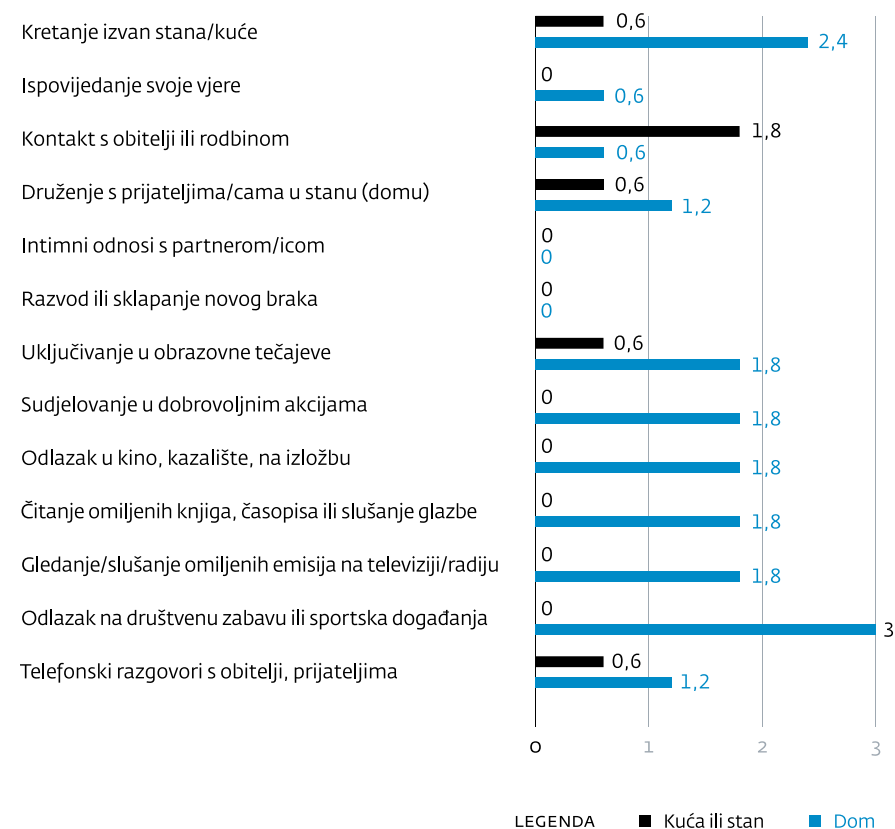
Kako bismo ispitali u kojoj se mjeri poštuju građanska i kulturna prava starijih osoba sačinili smo tri instrumenta. Prvi je sadržavao pitanja o uživanju dijela građanskih sloboda koja se odnose na kretanje, druženje i interakciju, a koja smo povezali s pitanjem uživanja kulturnih prava, kao što je odlazak u kino ili kazalište, čitanje, gledanje ili slušanje omiljenih sadržaja i sl. Druhim instrumentom ispitali smo uživanje dijela građanskih prava

kojima se jamči sloboda mišljenja i iznošenja vlastitih stavova te sloboda informiranja, dok se trećim i posljednjim instrumentom u ovoj kategoriji ispitalo uživanje prava na dostojanstvo osobe povezano s pravom na sigurnost i zabranom mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupka.

Usporedimo li ove podatke s prethodnima, uočavamo da se vrlo malom broju ispitanika uskraćuju i građanska i kulturna prava, bez obzira na to žive li u svom kućanstvu ili u domu (slike 22a i 22b). U skupini koja živi u domu (slika 22a) manji broj ispitanika požalio se na ograničenja u vezi sa slobodom kretanja izvan doma i odlascima na zabave ili sportska događanja, što je vjerojatno više posljedica sigurnosnih mjera doma nego stvarne diskriminacije ispitanika. Nekoliko ispitanika koji žive u domu potvrdilo je da im je obitelj ograničila ili zabranila kontakt s pojedinim članovima obitelji, odnosno telefonske razgovore s obitelji i/ili prijateljima. Obitelj je vrlo malom broju tih ispitanika još sprječavala kretanje izvan kuće, druženje s prijateljima/icama, ali i uključivanje u obrazovne tečajeve ili radionice. U odnosu na one koji žive u domu, ispitanike koji žive u svom kućanstvu članovi obitelji znatno češće ograničavaju u pogledu telefonskih razgovora s članovima obitelji, rodbinom i prijateljima te, osobito, druženja s prijateljima/cama.¹⁸ Iako se motivi tih zabrana u ovom istraživanju nisu ispitali, oni nikako nisu samo financijske ili sigurnosne naravi, osobito kad je riječ o ograničenju ili zabrani kontakta s članovima obitelji i rodbinom ili prijateljima, zbog čega se u potonjem slučaju može reći da obitelj krši građanska prava starijih osoba.

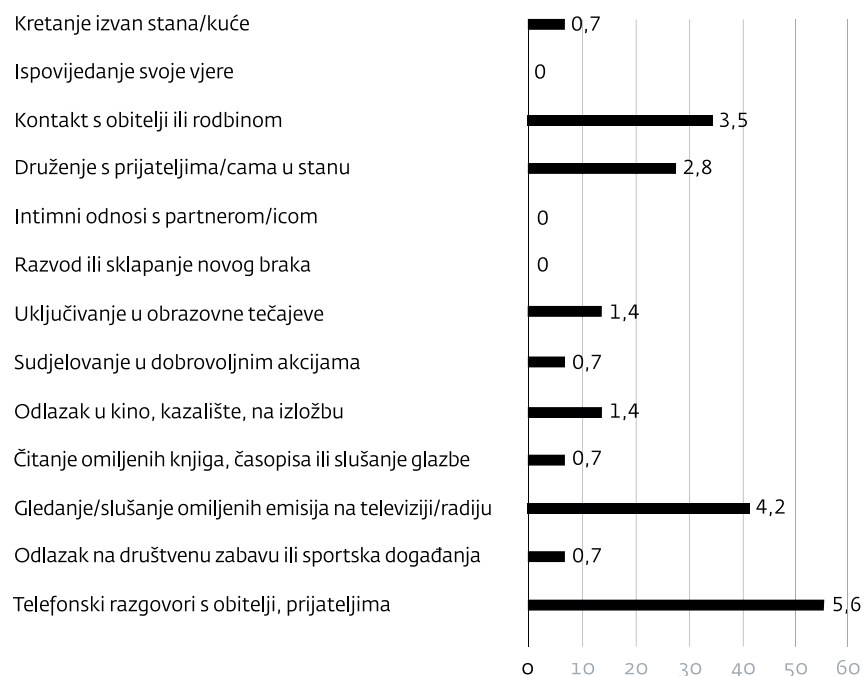
¹⁸
 $\chi^2=6,37$
 $df=2$
 $p<0,05$

SLIKA 22A — Uskraćenost građanskih i kulturnih prava u kontekstu obitelji i doma: ispitanici koji žive u domu (%)

Uskraćivanje građanskih i kulturnih prava ispitanika koji žive u svom stanu ili kući ispitivano je samo u odnosu na obitelj (slika 22b). Rezultati i u ovom dijelu potvrđuju da velika većina naših ispitanika nije bila žrtva obiteljskih ograničenja ili zabrana.

SLIKA 22B — Uskraćenost građanskih i kulturnih prava u kontekstu obitelji: ispitanici koji žive u svom stanu ili kući (%)

Među ispitanicima koji su imali negativna iskustva u ovom području, najviše je onih kojima obitelj ograničava telefonske razgovore s pojedinim članovima obitelji i/ili prijateljima, praćenje omiljenih emisija na televiziji ili radiju te kontakte s rodbinom i prijateljima. Pridodamo li tome ograničenja ili zabrane druženja s prijateljima u stanu ili odlazak njima, proizlazi da je dio ispitanika iz ove skupine žrtva prisilne društvene izolacije, ali i psihičkog

nasilja, budući da im obitelj ograničava ili zabranjuje kontakte do kojih im je stalo.

Prava kao što su ispovijedanje svoje vjere, odnosno odlazak u vjersku ustanovu, intimni odnosi s partnerom/icom, razvod ili sklapanje novog braka, sudjelovanje u dobrovoljnim aktivnostima izvan kuće, odlazak u kino ili kazalište i čitanje omiljenih knjiga, časopisa ili slušanje glazbe, vrlo se rijetko ili nikada ispitanicima uskraćuju u domu i obitelji. Kad se usporede s korisnicima doma, čini se da su ispitanici koji žive u svom stanu ili kući u nepovoljnijem položaju, budući da su češće od prvih suočeni s ograničenjima glede kontakata s pojedinim članovima obitelji ili rodbinom, gledanja njima omiljenih emisija na televiziji ili slušanja radija te telefonskih razgovora s prijateljima, obitelji i rodbinom. To bi moglo značiti da je obitelj u pogledu korištenja građanskih i kulturnih prava starijih osoba restriktivnija od doma. Ostavimo li, međutim, po strani ograničenja u uživanju prava na kontakt s članovima obitelji ili rodbinom, koja bi se mogla podvesti pod slučaj diskriminacije, čini se da su uočena ograničenja u uživanju drugih prava više posljedica ograničenih materijalnih obiteljskih mogućnosti nego potvrda da obitelj krši prava starijih.

Ispitanici koji su bili zakinuti u svojim građanskim i kulturnim pravima uglavnom se ne odlučuju tražiti pomoć ili svoj slučaj prijaviti odgovarajućim tijelima ili službama. Na pitanje o prijavi takvih slučajeva, odgovorilo je samo deset ispitanika koji žive u stanu i šest ispitanika iz doma. Od deset oštećenih ispitanika koji su živjeli u stanu, samo je jedan od njih slučaj prijavio odgovarajućoj službi, dok je od šest ispitanika iz domova to

učinilo troje. Ta razlika još jednom potvrđuje da su ispitanici iz doma aktivniji u zaštiti svojih prava od ispitanika koji žive u svom kućanstvu. Međutim, činjenica da ni jednom od njih obraćanje odgovarajućim službama nije donijelo koristi, dovodi u pitanje smisao samozaštite.

IV NEOVISNOST I INFORMIRANOST

Sloboda mišljenja i izražavanja svojih misli i stavova neovisno o mišljenjima i stavovima drugih, jedna je od najvažnijih dostignuća demokratskog svijeta. Zaštita te slobode zauzima središnje mjesto u ustavima svih demokratskih zemalja.

Uskraćivanje slobode mišljenja dovodi u pitanje korištenje svih drugih sloboda i prava, zbog čega se ova kategorija uzima kao kriterij za procjenu slobode i neovisnosti pojedinca uopće. Sloboda mišljenja tijesno je povezana s pravom na informiranje. Ograničavanje ili širenje krivih informacija ograničava i slobodu mišljenja. Spoznaja da smo slobodni misliti svojom glavom, da smo svoje mišljenje i stavove slobodni izraziti i da nam to drugi ne smiju samovoljno osporiti bez obzira na to koliko njihovo mišljenje i stavovi bili različiti od naših, rezultat je našeg znanja i informiranosti.

Zaštita slobode mišljenja i prava na informiranje ima presudnu ulogu u očuvanju osjećaja neovisnosti i osobnog dostojanstva starijih osoba. Postupno smanjenje funkcionalne sposobnosti, zbog čega starije osobe više trebaju pomoć drugih, često završava tako da im se oduzima sloboda odlučivanja o

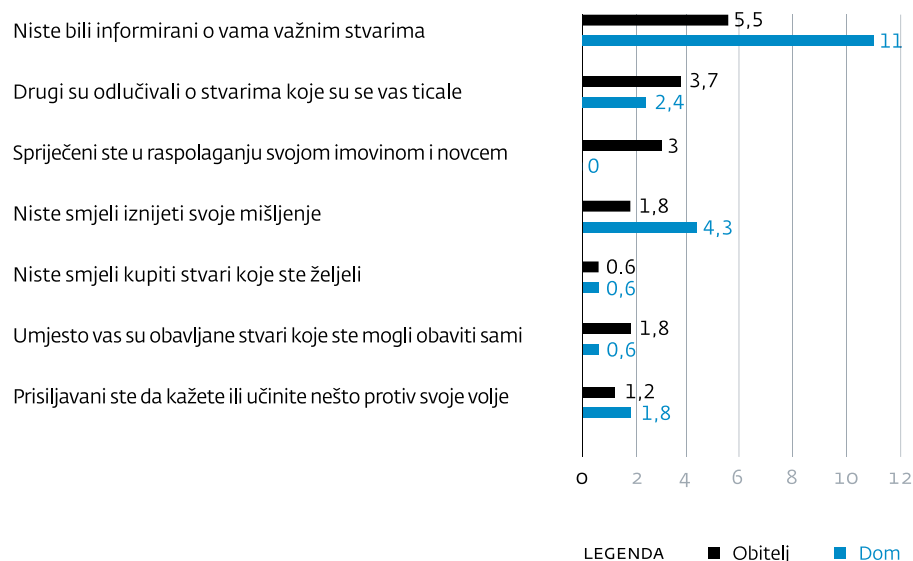
stvarima koje se njih tiču, čak i onda kad su, uz odgovarajuće informacije, u stanju donijeti neovisne i valjane sudove i odluke. Takva protekcionistička praksa dio je sindroma infantilizacije i kolektivizacije svijesti starije osobe. Njome se starija osoba ne osnažuje nego, upravo suprotno, uči vidjeti sebe očima svoga "zaštitnika", koji to često postiže korištenjem dječjeg govora ili „mi“ forme u obraćanju starijoj osobi.

Pitanje neovisnosti i informiranosti starijih ispitanika provjerili smo posebnim instrumentom koji sadržava sedam situacija: zataškavanje informacija koje su starijoj osobi bile važne; odlučivanje o stvarima koje su se ticale starije osobe bez dogovora s njom; zabrana raspolaganja imovinom i novcem; zabrana kupnje stvari do kojih je starijoj osobi bilo stalo; obavljanje poslova umjesto starije osobe i prisiljavanje starije osobe da kaže ili učini ono što ne želi. Ispitanici koji žive u domu odgovarali su na svako pitanje u odnosu na dom i obitelj, a ispitanici koji žive u svom stanu ili kući samo u odnosu na obitelj.

Kontekst doma se i u ovoj kategoriji prava potvrdio kao relativno ugodno mjesto življenja za većinu njegovih korisnika (slike 23a i 23b). Ipak, s obzirom na to da je dobivanje informacije, osobito informacije koja je pravodobna i točna, ključna pretpostavka neovisnosti pojedinca, podatak da 11 posto ispitanika iz doma nije bilo informirano o stvarima koje su njima bile važne, poziva na oprez, osobito kad se tome pridoda da je dom određenom broju ispitanika ograničio slobodu iznošenja vlastitog mišljenja (slika 23a). No kršenje prava na informaciju, čini se, nije samo propust doma prema relativno značajnom broju njegovih korisnika,

nego i obitelji, budući da i obitelj nezanemariv broj ispitanika ostavlja bez informacija koje su njima važne.

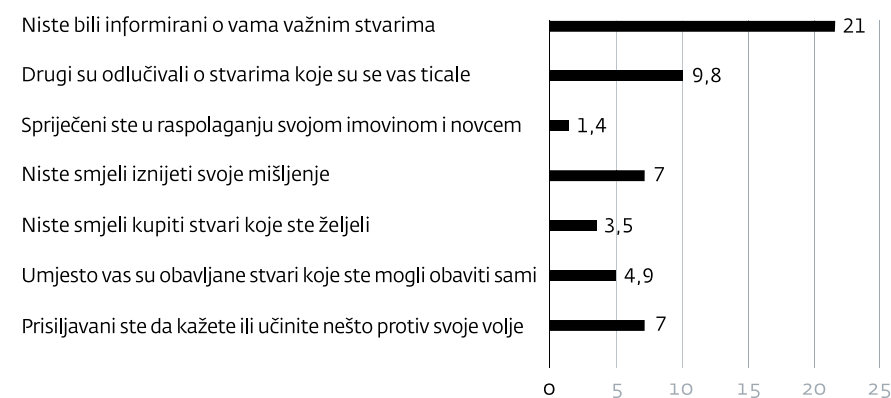
SLIKA 23A — Uskraćenost prava u kategoriji neovisnosti i informiranosti u kontekstu obitelji i doma: ispitanici koji žive u domu (%)

Uskraćivanje prava na informaciju od strane obitelji najveći je problem ispitanika koji žive u svom stanu ili kući (slika 23b). Više od 20 posto ispitanika iz te skupine potvrdilo je da ih članovi obitelji ne informiraju o stvarima koje su im važne. Svakog desetoga obitelj je zaobišla prilikom odlučivanja o stvarima koje su se odnosile na njega, a otprilike svaki četrnaesti ispitanik našao se u situaciji da ne smije izreći svoje mišljenje ili stav, odnosno

da mora reći ili učiniti nešto što je bilo protiv njegove volje. Nezanemariv broj ispitanika našao se u situaciji da članovi obitelji umjesto njih obavljaju stvari koje su i sami mogli obaviti ili pak da ne smiju kupiti neke stvari do kojih im je bilo osobito stalo.

SLIKA 23B — Uskraćenost prava u kategoriji neovisnosti i informiranosti u kontekstu obitelji: ispitanici koji žive u svom stanu ili kući (%)

Usporedimo li odgovore na ovo pitanje s odgovorima na prethodna pitanja, zamjećujemo isti trend u obje skupine ispitanika. U odnosu na svako pojedino pravo u kategoriji neovisnosti i informiranosti, ispitanici koji žive u stanu nalaze se u relativno nepovoljnijem položaju od ispitanika koji žive u domu. Dvostruko većem broju ispitanika koji žive u svom stanu ili kući obitelj je uskratila informacije u odnosu na ispitanike iz doma. Nadalje, iako i dom krši prava svojih korisnika na samostalno donošenje odluka i slobodno izražavanje vlastitog mišljenja, s tim proble-

mom suočilo se upola manje ispitanika iz doma u odnosu na ispitanike koji žive u svom kućanstvu. Interesantno je spomenuti da je samo u odnosu na jedno pravo uočen obratan odnos. Riječ je o pravu na raspolaganje svojom imovinom i novcem, što obitelj češće osporava svojim starijim članovima koji žive u domu nego onima koji žive sami ili s njima u stanu ili kući.

Uočene razlike u odnosu obitelji prema ispitanicima koji žive u domu i ispitanicima koji žive u svom stanu u četiri od sedam ispitanih prava pokazale su se statistički značajnim na razini od jedan posto.

Starije osobe koje žive u stanu ili kući, u usporedbi sa stanovnicima doma, članovi obitelji statistički značajno više lišavaju informacija o nečemu što im je važno¹⁹, odlučuju o stvarima koje se njih tiču bez dogovora s njima²⁰, sprječavaju ih u iznošenju svoga mišljenja ili stava kad imaju što reći²¹ i prisiljavaju ih da kažu ili učine nešto što ne žele²². Razlike postoje i u odnosu na zabranu kupovanja stvari do kojih im je stalo i nepotrebno obavljanje stvari umjesto njih na razini od pet posto rizika, dok uočena razlika u odnosu na pravo raspolaganja svojom imovinom i novcem nije statistički potvrđena.

Na pitanje o tome jesu li zbog uskraćivanja prava u kategoriji neovisnosti i informiranosti zatražili nečiju pomoć ili prijavili slučaj, odgovorilo je samo 12 ispitanika koji su živjeli u svom kućanstvu, od kojih je samo jedan potvrdio da se obratio nadležnoj službi, no bez učinka. Od šestero ispitanika iz druge skupine, troje ih se obratilo odgovarajućoj službi, od kojih je dvoje uspjelo riješiti problem. Tako i u kategoriji prava na neovisnost i informiranost nailazimo na isti obrazac: većina ispitanika koja

živi u svom stanu i kojoj su uskraćena prava iz ove kategorije za to ne traži pomoć i ne prijavljuje problem nadležnim službama.

SIGURNOST I OSOBNO DOSTOJANSTVO

V

Osobna sigurnost kategorija je prava u koju smo za ovo istraživanje uključili pravo svakog pojedinca da ne bude izložen nijednom obliku poniženja, ismijavanja, vrijeđanja, fizičke prijetnje i fizičkog napada. Tom nizu prava dodali smo odsustvo pljačke i obmane, budući da je i jedno i drugo napad na integritet osobe. Sloboda od nasrtaja na mentalni i fizički integritet osobe bitna je za uspostavu i očuvanje njezina osjećaja zaštićenosti, kao i osjećaja povjerenja u sebe, druge i zajednicu. To je, zajedno s uživanjem drugih, prethodno spomenutih prava, temelj za održanje osjećaja vlastite moći u upravljanju svojim životom, bez čega pojedinac ne može uspostaviti i održati osjećaj osobnog dostojanstva. Pitanje osobnog dostojanstva odlučili smo raspraviti zajedno s nizom prava koja se odnose na mentalni i fizički integritet osobe, jer smatramo da je ta veza ključna za dobrobit osoba starije dobi. Zbog smanjenih funkcionalnih sposobnosti, osobe starije životne dobi češće su žrtve mentalnog i fizičkog nasilja, što nedvojbeno utječe na razvoj osjećaja nesigurnosti i povlačenje iz života zajednice u kojoj žive.

Da bismo ispitali jesu li stariji Zagrepčani sigurni u svom okruženju, u instrument smo uključili šest skupina povreda: od psovanja, vrijeđanja i ismijavanja te omalovažavanja ili ignoriranja, preko pljačke i obmane, do guranja i fizičke prijetnje te fizičkog napada. Povredu sigurnosti u tim aspektima promatrali

19
 $\chi^2=20,24$
df=2
p<0,01

20
 $\chi^2=8,44$
df=2
p<0,01

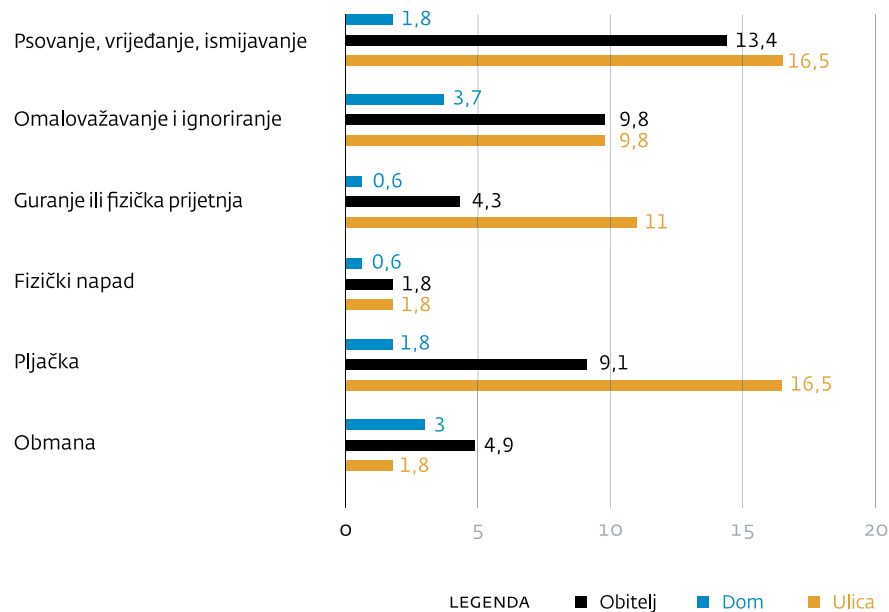
21
 $\chi^2=10,05$
df=2
p<0,01

22
 $\chi^2=11,50$
df=2
p<0,01

smo u tri konteksta: u obitelji, domu i javnom prostoru, odnosno na ulici. Ispitanici koji žive u domu svoje su odgovore unosili za sva tri konteksta, a ispitanici koji žive u svom stanu ili kući samo za obitelj i javni prostor.

Usporedimo li ove podatke s prethodnima, uočavamo da se u kategoriji sigurnosti i dostojanstva osoba prava ispitanika u obje skupine krše češće (slike 24a i 24b). Ispitanicima koji žive u domu ta se prava znatno više krše u domu i javnom prostoru nego u odnosu na obitelj (slika 24a).

SLIKA 24A — Uskraćenost prava iz kategorije sigurnosti i dostojanstva osobe u kontekstu obitelji, doma i javnog prostora: ispitanici iz doma (%)

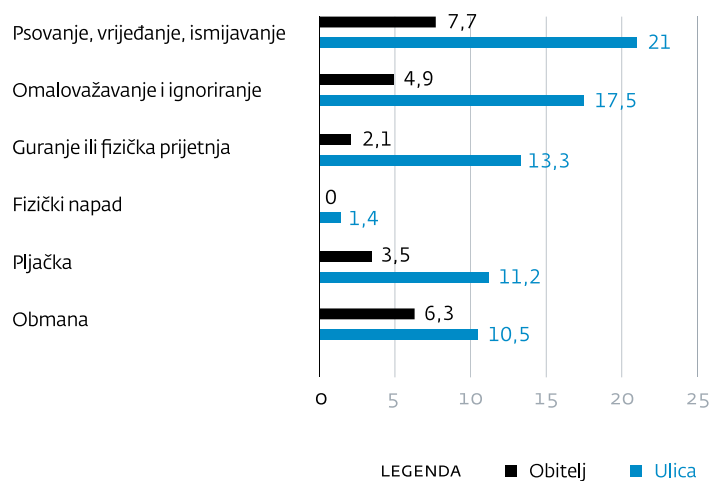
U domu je otprilike svaki sedmi ili osmi doživio da ga drugi psuju, vrijeđaju i ismijavaju, svakog desetog se omalovažavalo ili ignoriralo, a svakog jedanaestog su opljačkali. Manji broj ispitanika tužio se na guranje i fizičku prijetnju te na obmanu. Psovanje, vrijeđanje i ismijavanje, zajedno s pljačkom te guranjem i fizičkom prijetnjom dominantni su oblici povrede prava te skupine ispitanika u javnom prostoru. Obitelj se ovdje pojavljuje kao manje značajan čimbenik. Manji broj ispitanika iz doma potvrdio je da ih obitelj omalovažava ili ignorira, odnosno da ih obmanjuje. Ohrabruje podatak da je fizički napad vrlo rijetka pojava u sva tri konteksta, no to znači da su ispitanici koji su prošli takva iskustva osobito ranjiv dio starije populacije na koji društvo treba usmjeriti posebnu pozornost prilikom unaprjeđenja sustava zaštite prava starijih osoba.

Ispitanici koji žive u svom stanu ili kući od obitelji najčešće trpe zbog psovanja, vrijeđanja i ismijavanja te obmane i omalovažavanja ili ignoriranja (slika 24b). Za njih je ključni problem javni prostor. Podaci potvrđuju da su ispitanici koji žive u svom kućanstvu u relativno velikom broju bili povrijeđeni u svim pravima u kategoriji osobne sigurnosti i dostojanstva, s izuzetkom fizičkog napada. Otprilike je svaki peti ispitanik doživio da ga se na ulici psuje, vrijeđa ili ismijava, svaki šesti da ga drugi omalovažavaju ili ignoriraju, svaki sedmi ili osmi da ga guraju ili mu fizički prijetu, svaki deseti da ga obmanjuju, a svaki deveti bio je opljačkan.

Usporedimo li odgovore naših dviju skupina ispitanika u ovoj kategoriji prava u odnosu na obiteljski kontekst i kontekst ulice, odnosno javnog prostora, pokazuje se da su ispitanici koji žive

u svom stanu ili kući u nepovoljnijem položaju od ispitanika koji žive u domu.

SLIKA 24B — Uskraćenost prava iz kategorije sigurnosti i dostojanstva osobe u kontekstu obitelji i javnog prostora: ispitanici koji žive u svom stanu ili kući (%)

23
 $\chi^2=23,20$
 $df=2$
 $p<0,01$

24
 $\chi^2=32,61$
 $df=2$
 $p<0,01$

25
 $\chi^2=36,97$
 $df=2$
 $p<0,01$

26
 $\chi^2=25,74$
 $df=2$
 $p<0,01$

Potonja je skupina od strane obitelji statistički znatno manje izložena psovanju, vrijeđanju i ismijavanju, ali i obmani. U javnom prostoru su se statistički značajne razlike pojavile u čestici psovanja, vrijeđanja i ismijavanja²³, potom omalovažavanja i ignoriranja²⁴ te obmane²⁵ na štetu ispitanika koji žive u svom stanu ili kući te u čestici pljačke²⁶ na štetu ispitanika koji žive u domu. Na pitanje obraćaju li se i kome za pomoć kad im se prava iz kategorije sigurnosti i dostojanstva osobe povrijede u bilo kojem kontekstu, odgovorilo je 28 ispitanika koji žive u svom stanu ili

kući, što znači oko jedne petine od ukupnog broja ispitanika u toj skupini. Od tog je broja nešto manje od polovice potvrdilo da se obratilo odgovarajućim službama, najčešće policiji, a samo je 11 ispitanika odgovorilo i na pitanje o učincima prijave, od kojih je sedam potvrdilo da učinaka nije bilo. U skupini ispitanika koji žive u domu, na prvo pitanje odgovorilo je 36 ispitanika, od kojih je 29 zatražilo pomoć odgovarajućih službi. Na pitanje o učincima odgovorilo je 25 ispitanika iz te skupine, od kojih je dvije trećine potvrdilo da od prijave nisu imali nikakve koristi.

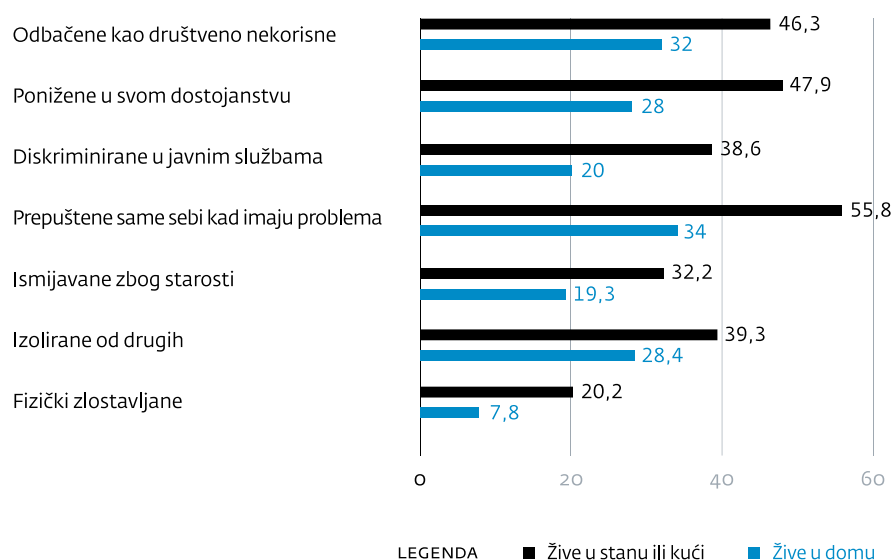
Nakon niza pitanja o povredama prava koje su osobno doživjeli, zanimalo nas je što ispitanici misle o tome koliko starije osobe u našem društvu općenito trpe povrede svojih prava koja su ključna za održanje osjećaja osobnog dostojanstva. S tom smo svrhom od ispitanika zatražili da na četverostupanjskoj skali procijene koliko su starije osobe općenito odbačene kao društveno nekorisne, koliko im je povrijeđeno dostojanstvo, koliko su diskriminirane u javnim službama, prepuštene same sebi kad imaju životnih problema, ismijavane zbog starosti, izolirane od drugih i fizički zlostavljane.

S obzirom na to da je prethodno utvrđeno da prava velike većine naših ispitanika u svih pet promatranih kategorija nisu bila ugrožena, obradom pitanja o „općem dojmu“ ispitanika u ovom području dobiveni su zanimljivi rezultati (slika 25). Gledajući podatke dobivene na cijelom uzorku, proizlazi da značajan broj naših ispitanika smatra da su starije osobe u našem društvu žrtve diskriminacije po svim odabranim česticama. Ipak, čini se da je odbačenost starijih osoba kao društveno nekorisnih i njihova prepuštenost samima sebi kad imaju životnih problema,

kao i njihova društvena izoliranost, najveći problemi s kojima se suočavaju starije osobe općenito.

SLIKA 25 — Koliko su općenito starije osobe žrtve odabranih oblika diskriminacije: ispitanici koji žive u svom stanu i ispitanici koji žive u domu (% od "mnogo" i "vrlo mnogo")

Razlike između ispitanika koji žive u svom stanu u odnosu na ispitanike koji žive u domu uočene su u svim česticama, no statistički su potvrđene samo u odnosu na dvije. Ispitanici koji žive u svom stanu ili kući u prosjeku više misle da je u našem društvu dostojanstvo starijih osoba poniženo,²⁷ dok ispitanici iz domova češće spominju fizičko zlostavljanje starijih osoba.²⁸ Čini se da je povreda dostojanstva starijih osoba čvrsto pove-

²⁷
 $M_s=2,46$; $SD_s=0,958$
 $M_d=2,03$; $SD_d=1,102$;
 $t=3,65$
 $df=276$;
 $p<0,01$.

²⁸
 $M_s=1,85$; $SD_s=0,837$
 $M_d=2,41$; $SD_d=1,102$;
 $t=2,46$
 $df=190,97$
 $p<0,05$.

zana s nedostatkom pomoći kad imaju problema, izoliranošću i ismijavanjem zbog starosti. S druge strane, utvrđeno je da prepuštenost samima sebi kad imaju životni problem istovremeno znači i odbačenost starijih osoba kao nekorisnih članova društvene zajednice.

Krajnje je zabrinjavajući podatak, koji bi svakako trebalo provjeriti daljnjim istraživanjima, da procjena stupnja fizičkog zlostavljanja starijih osoba ne korelira ni s jednim drugim odabranim oblikom diskriminacije osim sa stupnjem ismijavanja zbog starosti. Taj podatak ukazuje na trend militantne fetišizacije mladosti i vitalnosti u sklopu kojega starije osobe nisu samo objekt izrugivanja nego i žrtve fizičke agresije.

Također je zabrinjavajuće da se diskriminacija u javnim službama ne vidi kao nešto što je povezano i s jednim drugim oblikom ugrožavanja prava osim s poniženjem dostojanstva. To je, čini se, naprosto način na koji javne službe funkcioniraju, pa se takav postupak kod naših ispitanika povezuje samo s osjećajem poniženja osobnog dostojanstva.

RAZVOJNI POTENCIJALI

4.7.

Iako se često ističe da starije osobe imaju veliko životno i profesionalno iskustvo, njihovo akumulirano znanje i njihove potencijale suvremena društva rijetko koriste. Sličan odnos prema iskustvu starijih osoba prevladava i u Hrvatskoj. Osim u iznimnim slučajevima, odlazak u mirovinu znači naglo i nepovratno stavljanje u mirovanje značajnih ljudskih resursa. U skladu s tim, ne treba čuditi da je otprilike dvije petine ispitanika potvrdilo

da su starije osobe kod nas odbačene kao društveno nekorisne i da je njihovo dostojanstvo poniženo. Osjećaj osobnog dostojanstva je relacijska kategorija. Čvrsto je povezana sa svijješću o osobnoj vrijednosti u kontekstu zahtjeva koje društvo postavlja pred pojedinca i uključuje društveno poželjan repertoar znanja, vještina i sposobnosti kojima pojedinac osigurava vlastitu dobrobit i pridonosi dobrobiti društva.

S obzirom na to da su ispitanici na pitanje vide li sebe kao teret uglavnom odgovorili negativno, zanimalo nas je misle li da su njihove kompetencije u našem društvu neopravdano zanemarene. S tim ciljem im je postavljeno jednostavno pitanje: „Posjeduju li starije osobe vrijedna znanja i iskustva koja u našem društvu nisu iskorištena?“ Iznenadilo nas je da je devet od deset ispitanika na to pitanje odgovorilo potvrdno (slika 26) i da su u tome naše dvije skupine ispitanika homogene. Između ispitanika koji žive u svom kućanstvu i ispitanika koji žive u domu nije, naime, nađena statistički značajna razlika u stavu da naše društvo zanemaruje akumulirana znanja i vještine starijih osoba.

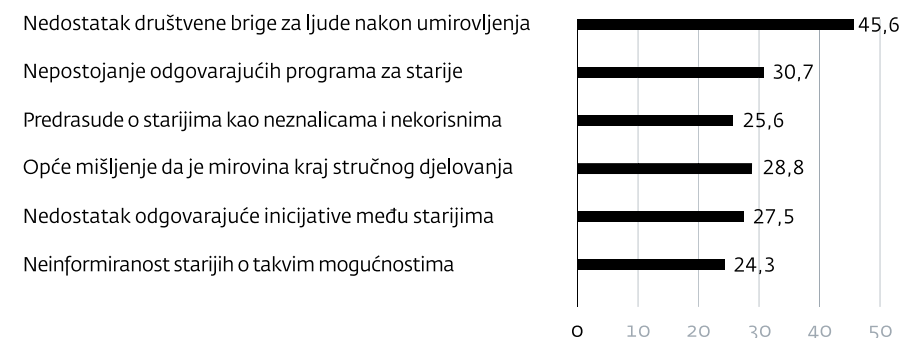
SLIKA 26 — Posjeduju li starije osobe vrijedna znanja i iskustva koja u našem društvu nisu iskorištena (%)

Uzroke društvenog zanemarivanja potencijala starijih osoba gotovo polovica ispitanika povezuje s nedostatkom društvene

brige za ljude nakon umirovljenja (slika 27). Otprilike troje od deset ih kao razlog navodi nedostatak odgovarajućih programa za društveno aktiviranje starijih osoba i prevladavajuće mišljenje u našoj kulturi da je mirovina kraj profesionalnog djelovanja, a oko četvrtine ih spominje društvene predrasude po kojima su starije osobe neznalice i nekorisni članovi društva. No više od četvrtine ispitanika misli da je problem i u njima samima, bilo da je riječ o nedostatku inicijative među njima ili o njihovoj neinformiranosti o odgovarajućim programima i inicijativama kojima se starije osobe potiču na društveno uključivanje. Odgovori ispitanika koji žive u svom stanu ili kući i ispitanika koji žive u domu relativno su ujednačeni kad je riječ o uzrocima zanemarivanja. Jedina statistički značajna razlika među njima utvrđena je u vezi s nedostatkom odgovarajućih programa za društveno aktiviranje starijih osoba, na što su statistički značajno osjetljiviji korisnici domova.²⁹

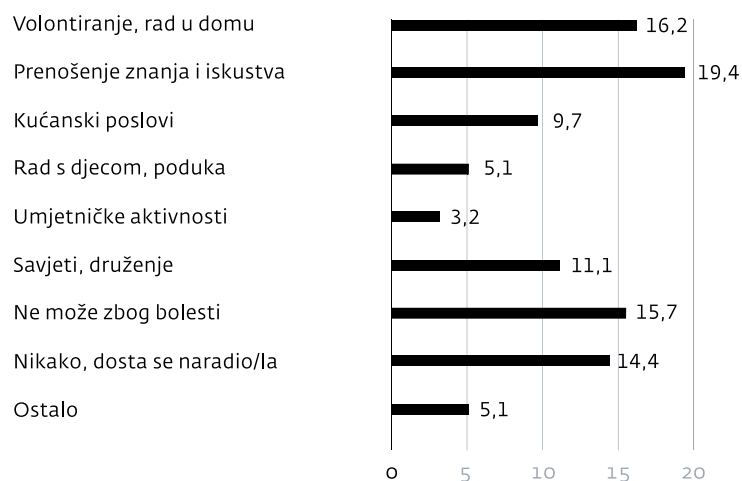
SLIKA 27 — Zašto znanja i iskustva starijih osoba nisu iskorištena u našem društvu? (%)

29
 $\chi^2=4,17$
 $df=1$
 $p<0,05$

Iako je izrazito velika većina ispitanika potvrdila da starije osobe općenito posjeduju vrijedna znanja i iskustva koja naše društvo ne koristi dovoljno, svi oni nisu voljni osobno se društveno angažirati (slika 28)

SLIKA 28 — Na koji način starije osobe mogu pomoći svojoj zajednici? (%)

Na pitanje: „Da Vam se za to pruži prilika, kako (u čemu) biste Vi kao umirovljenik/ca svojim znanjem i vještinama mogli pridonijeti svojoj zajednici?“, oko 16 posto ih odgovara da u tome ne bi mogli sudjelovati zbog bolesti, a oko 14 posto ih tu mogućnost odbija jer smatra da su se tijekom života dosta naradili. Među ispitanicima koji žele nastaviti pridonositi svojoj zajednici, svaki peti kao svoj mogući doprinos navodi prenošenje drugima svojih znanja i iskustava, oko 16 posto ih spominje volontiranje,

čemu su osobito skloni korisnici domova, a otprilike svaki deseti potvrđuje da bi drugima, osobito mladima, mogao pomoći savjetima ili druženjem, ali i pomagati u kućanstvima i čuvati djecu.

Sudjelovanje u životu suvremene zajednice od svih građana traži obnavljanje postojećih i stjecanje novih znanja i vještina. Cjeloživotno učenje omogućuje pojedincu da se uspješnije nosi s brojnim izazovima u privatnom i javnom životu, zbog čega je važno da društvo osigura potrebne uvjete za učenje svim svojim građanima bez obzira na dob. Kako bismo provjerili što o tome misle osobe starije životne dobi, ispitanicima smo postavili pitanje bi li društvo svojim građanima nakon odlaska u mirovinu trebalo osigurati odgovarajuće uvjete za stjecanje novih znanja i vještina kako bi oni mogli učinkovito sudjelovati u životu svoje zajednice. Iznenadilo nas je da je 87 posto ispitanika potvrdno odgovorilo na to pitanje (slika 29) i da se po tome statistički značajno ne razlikuju ispitanici koji žive u svom kućanstvu od ispitanika koji žive u domu.

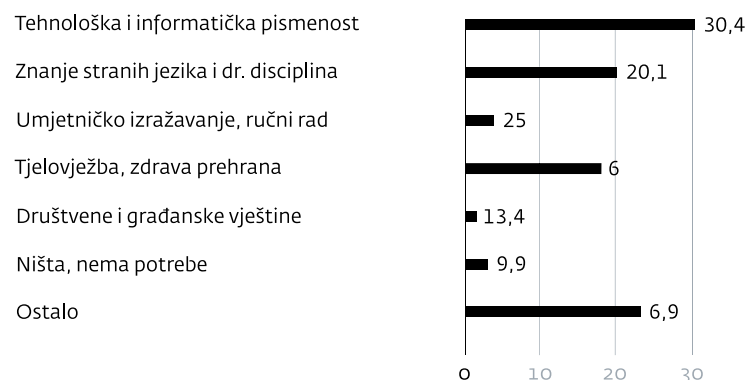
SLIKA 29 — Treba li starijim osobama društvo osigurati potrebne uvjete za stjecanje novih znanja i vještina? (%)

Te dvije skupine ispitanika ne razlikuju se međusobno ni u određivanju znanja i vještina koje starije generacije trebaju ako žele aktivno sudjelovati u životu svojih zajednica. Na to je pitanje

odgovorilo oko tri petine ispitanika, od kojih 30 posto misli da im najviše nedostaju tehnološka i informatička znanja; svaki peti navodi potrebu za učenjem stranih jezika; nešto manji broj smatra da su im nužna znanja o tjelovježbi i zdravoj prehrani kako bi poboljšali kvalitetu svog života; nekolicina spominje poduku iz umjetničkog izražavanja i ručnog rada, a tek pokoji učenje društvenih i građanskih vještina (slika 30).

SLIKA 30 — Koja su znanja i vještine starijim osobama najpotrebniji? (%)

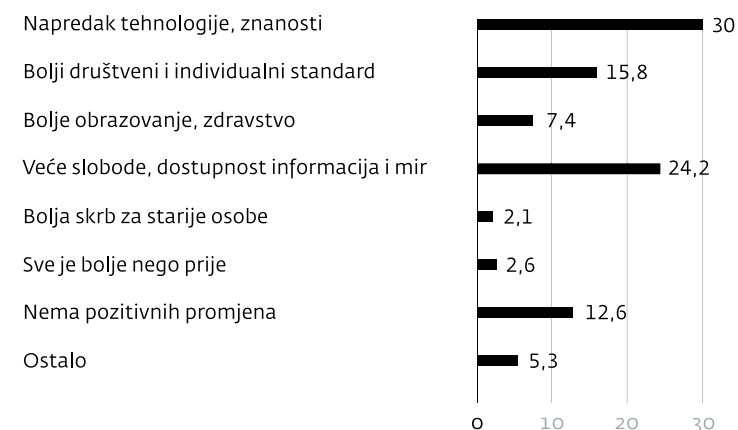
4.8. OSVRT NA PROMJENE TIJEKOM ŽIVOTA

Na kraju se od ispitanika tražilo da današnje vrijeme usporede s vremenom svoje mladosti i da izdvoje pozitivne i negativne promjene koje su se zbile u tom razdoblju. Pitanje je bilo otvorenoga tipa, pa su ispitanici samostalno formulirali odgovore koji su potom kodirani. Zanimljivo je da je na pitanje o pozitivnim

promjenama odgovore dalo 64 posto, a na pitanje o negativnim promjenama 81 posto ispitanika.

Odgovori na pitanje o pozitivnim promjenama svrstani su u osam kategorija, a na pitanje o negativnim promjenama u deset. Najveći broj, između 24 i 30 posto ispitanika, pozitivne promjene vidi u napretku tehnologije i znanosti, većim građanskim slobodama, većoj dostupnosti informacija i miru u svijetu (slika 31).

SLIKA 31 — Pozitivne promjene tijekom života (%)

Oko 16 posto ih navodi poboljšanje društvenog i individualnog životnog standarda, oko 7 posto unaprjeđenje obrazovnog i zdravstvenog sustava, a zanemariv broj ih potvrđuje da je tijekom njihova života došlo do poboljšanja skrbi za starije osobe ili da je „sve bolje nego prije“. Potonjima se suprotstavlja skupina u kojoj se našlo 16 posto ispitanika, koja drži da u promjenama koje su se zbile tijekom njihova života nema ništa pozitivnoga.

Iako se odgovori ispitanika koji žive u svom kućanstvu razlikuju od odgovora onih koji žive u domu, te se razlike nisu pokazale statistički značajnima. Drugim riječima, te se dvije skupine relativno dobro slažu u određivanju pozitivnih promjena od vremena svoje mladosti do danas.

Među deset kategorija u koje su svrstani odgovori ispitanika o negativnim promjenama tijekom njihova života, dominira kategorija „narušeni međuljudski i obiteljski odnosi“ (slika 32).

SLIKA 32 — Negativne promjene tijekom života (%)

Odgovore koji spadaju u tu kategoriju dalo je oko 25 posto ispitanika. Između 13 i 16 posto njih navodi pad životnog standarda i kvalitete života, nezaposlenost i besperspektivnost kod

mladih te prevelike slobode i učestale pojave društvenih anomalija. Svaki deseti misli da je problem u nepoštivanju starijih, a manji broj ih spominje porast materijalizma i propuste u odgoju mladih. I kod navođenja negativnih promjena tijekom svog života nije utvrđena statistički značajna razlika između ispitanika koji žive u svom stanu ili kući i onih koji žive u domu.

Zanimljivo je da su ispitanici izraženije polarizirani u svojim stavovima samo u odnosu na promjene životnog standarda i sloboda pojedinca. Naime, gotovo isti broj ih smatra da se tijekom njihova života društveni i individualni standard poboljšao i pogoršao. Isto tako, dok jedni povećanje sloboda pojedinca vide kao pozitivnu promjenu, za druge je ta promjena negativna, zbog čega navode problem prevelikih sloboda. Također je zanimljiv podatak da nezanimljiv broj ispitanika drži da u promjenama koje su se zbile tijekom njihova života nema ničega pozitivnoga. ●

RASPRAVA I ZAKLJUČAK 5.

Iako su starije osobe ravnopravne u svojim pravima i slobodama sa svakim drugim građaninom, one se u odnosu na druge nalaze u neravnopravnom položaju kad je riječ o uživanju svojih prava. Da bi one i u tom segmentu bile ravnopravne, država i društvo trebaju im osigurati dodatne mjere potpore. Time nije rečeno ništa novo. Sva suvremena društva identificirala su starije osobe kao posebno osjetljivu skupinu građana koja se štiti posebnim mjerama, u skladu s društvenom percepcijom njihova stanja i njihovih potreba. S obzirom na to da ih se u pravilu vidi kao nemoćne i da im se, u skladu s tim, pristupa s pozicija deficitarnosti i društvene ovisnosti, logično je da se kvaliteta njihova života prvenstveno mjeri zadovoljavanjem njihovih egzistencijalnih potreba, zbog čega se i društvena skrb svodi na mjere socijalne zaštite.

No u posljednja dva-tri desetljeća u svijetu se sve češće čuju glasovi da protekcionistički pristup i postojeći oblici društvene skrbi koji se na njega oslanjaju nisu dostatni za starije i da ih treba nadopuniti proaktivnim i diferenciranim mjerama. Iako sve starije osobe prolaze iskustvo starenja, u smislu smanjenja tjelesnih i mentalnih sposobnosti, starost za mnoge od njih ne znači nemoć i mirovanje, barem ne na početku ulaska u stariju životnu dob. U tome je, čini se, velika razlika između današnjih i nekadašnjih generacija starijih. Današnje generacije u prosjeku su vitalnije, obrazovanije, informiranije, finansijski neovisnije, stambeno sređenije, ali i svjesnije svojih prava i upornije u svojim zahtjevima za uživanjem tih prava.

S obzirom na to da ljudska vrsta živi sve dulje, da se broj starijih osoba u ukupnoj svjetskoj populaciji povećava, da razvi-

jene zemlje sve brže stare a nerazvijene se pomlađuju te da su društveni resursi namijenjeni socijalnoj zaštiti starijih osoba već sada nedostatni, nalaženje načina da se sve većem broju starijih osoba osigura kvalitetan život a da se istovremeno ne ugroze društveni resursi potrebni za razvoj mlađih generacija, postaje danas jedan od najvećih globalnih izazova. U skladu s tim, u svijetu se sve veća pozornost posvećuje razvojnim potencijalima starijih osoba i traži njihovo aktivno uključivanje u društvo. Ta je promjena osobito vidljiva u Europi u kojoj stanovništvo sve brže stari, zbog čega je 2012. godina bila proglašena Europskom godinom aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti. Načelo međugeneracijske solidarnosti i ukidanje siromaštva osoba starije dobi i dalje ostaju prioritetni društveni ciljevi u ovom području, no društvena akcija za osiguranje prava i dobrobiti starijih nije više isključivo motivirana zaštitom nego osiguranjem uvjeta koji starijim osobama omogućuju aktivno društveno uključivanje i kontinuiran razvoj njihovih potencijala.

Republika Hrvatska spada u skupinu zemalja u kojima su indeks starenja i koeficijent starosti odavno prešli kritične vrijednosti. Te vrijednosti i dalje rastu, a po nekim bi procjenama već za petnaestak godina svaki četvrti hrvatski građanin mogao biti stariji od 65 godina. Iako su pokazatelji za Grad Zagreb nešto povoljniji, ubrzani proces starenja pogađa i njegovo stanovništvo. Unatoč tome, takav nepovoljan trend se ni u Hrvatskoj ni u Gradu Zagrebu još ne vidi kao društveni problem, a ni osiguranje kvalitetnog života starijih osoba nije postao jedan od društvenih prioriteta. Jedan od čimbenika društvenog zanemarivanja tog problema svakako je i članak 63. Ustava Republike Hrvatske

po kojemu se zaštita starijih i nemoćnih utvrđuje isključivo kao dužnost djece. Stoga ne iznenađuje da je i danas izrazito mali broj starijih stanovnika Hrvatske obuhvaćen nekim oblikom skrbi i usluga koje pružaju javne ustanove i organizacije civilnog društva, ali i da je društvena skrb u najvećoj mjeri svedena na zadovoljavanje egzistencijalnih potreba starijih osoba, odnosno na zaštitu njihovih socijalnih prava. Iako je socijalna zaštita temelj osiguranja dobrobiti osoba starije životne dobi, zanemarivanje pitanja osiguranja njihovih ostalih prava, osobito prava na društveno uključivanje te na njegovanje i razvoj njihovih potencijala, nužno dovodi u pitanje učinkovitost i same socijalne zaštite.

Kako bi provjerila u kojoj mjeri stariji stanovnici Grada Zagreba uživaju svoja prava i utvrdila na koje njihove potrebe još nema zadovoljavajućeg društvenog odgovora, Zaklada „Zajednički put“ je, u suradnji s Istraživačko-obrazovnim centrom za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Studijskim centrom socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a uz potporu Gradskog ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom, 2012. godine pokrenula istraživački pilot-projekt „Ljudska prava starijih osoba u Gradu Zagrebu“. Istraživanje je prvenstveno bilo usmjereno na prikupljanje podataka o uživanju prava među starijim stanovnicima Zagreba i razlikama koje u tome postoje između starijih osoba koje žive u svom kućanstvu i onih koje žive u domu za starije i nemoćne. No s obzirom na to da se uživanje ljudskih prava još nije uvriježilo pri istraživanju starijih osoba i da u tom području nema odgovarajućih istraživačkih instrumenata, projektom se istovremeno provjeravala i relevantnost istraživačke teme i

primjerenost izvornog anketnog upitnika.

U upitniku su pitanja bila raspoređena u tri široke cjeline. Jedna je, osim demografskih podataka, kao što su spol, dob, stupanj obrazovanja, zanimanje tijekom radnog vijeka, duljina radnog staža i godina odlaska u mirovinu te stanovanje (stan/kuća ili dom za starije i nemoćne osobe), obuhvaćala niz varijabli koje su uobičajene u istraživanjima osoba starije životne dobi, kao što su funkcionalna sposobnost, omiljene dnevne aktivnosti, dnevne radne obveze i sudjelovanje u radu organizacija civilnog društva. Druga, središnja cjelina upitnika sadržavala je pitanja o pravima starijih osoba i bila je podijeljena u tri dijela: poznavanja prava, korištenje prava i reakcija na uskraćena prava. U dijelu kojim se ispitalo korištenje prava, pitanja su bila raspoređena u pet kategorija: socijalna sigurnost, odgovarajući životni standard, građanska i kulturna prava, neovisnost i informiranost te sigurnost i osobno dostojanstvo. Treća cjelina sadržavala je stavove o potencijalima starijih osoba i njihovu interesu za stjecanjem novih znanja i vještina sa svrhom aktivnog sudjelovanja u životu zajednice.

Krajnja svrha istraživanja bila je pridonijeti unaprjeđenju sustava zaštite i promicanja prava starijih osoba u Gradu Zagrebu s osloncem na empirijske pokazatelje i u skladu s međunarodnim i europskim smjernicama za promicanje aktivnog, participativnog i dostojanstvenog starenja.

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od ukupno 309 osoba starije životne dobi. Otprilike polovica ispitanika živjela je u svom stanu ili kući, a polovica u domu za starije i nemoćne osobe. Birani su prema određenim kriterijima u suradnji s djelat-

nicima pet domova, dva gerontološka centra, jedne karitativne ustanove i tri umirovljeničke udruge. Te dvije skupine ispitanika bile su relativno ujednačene prema nizu odabranih demografskih obilježja. Oko polovice od ukupnog broja ispitanika imalo je završenu srednju školu, a oko jedne trećine završenu višu školu ili fakultet. Više od jedne trećine ih je bilo zaposleno na radnome mjestu u kategoriji tehničara, stručnog suradnika i administrativnog službenika, a oko četvrtine ih je radilo na poslovima u rangu diplomiranog inženjera ili stručnjaka. Više od tri petine svih ispitanika otišlo je u redovitu mirovinu s 31 i više godina radnog staža, a gotovo tri četvrtine ih je ostvarilo pravo na osobnu mirovinu.

Velika većina ispitanika bila je funkcionalno sposobna u vrijeme istraživanja u odnosu na svih pet promatranih aktivnosti, kao što su održavanje osobne higijene, dizanje iz kreveta, pripremanje hrane, odlazak u prodavaonicu ili na tržnicu i pospremanje svoje sobe, stana ili kuće. No, unatoč tome, dane su provodili u pasivnim aktivnostima, kao što su gledanje televizije, čitanje novina i druženje s obitelji i prijateljima. Manji broj, i to uglavnom ispitanica koje su obavljale neplaćeni posao u obitelji, imao je neku redovitu radnu obvezu. Izrazito ih je malo bilo uključeno u rad organizacija civilnog društva, kao što su udruge u užem smislu, vjerske organizacije, političke stranke i profesionalna udruženja. Izuzetak su društva umirovljenika, u radu kojih je sudjelovalo oko četvrtine svih ispitanika, među kojima je bilo znatno više onih koji su živjeli u svom stanu ili kući.

Kad uspoređuju kvalitetu svoga života s drugim umirovljenicima, ispitanici iz obje skupine potvrđuju da ne žive ni bolje ni

lošije od drugih. Njihove samoprocjene variraju u odnosu na dob, spol, mjesto stanovanja i mjesečna primanja. Najstariji ispitanici, muškarci, korisnici domova i osobe koje primaju osobnu mirovinu, zadovoljniji su svojim životom od skupine najmlađih ispitanika, žena, ispitanika koji žive u svom stanu ili kući i ispitanika koji primaju socijalnu pomoć ili ovisе o pomoći obitelji. S obzirom na to da ih većina prima osobnu mirovinu te da je stambeno zbrinuta i funkcionalno sposobna, ispitanici svoju starost ne vide kao teret ikome osim sebi samima, a za negativnu sliku starenja koja je prisutna u našem društvu najviše okrivljuju političare, medije i tradiciju.

Obradom podataka u području prava starijih osoba utvrđeno je da vrlo mali broj ispitanika poznaje svoja prava i da se po tome međusobno ne razlikuju ispitanici koji žive u domu i ispitanici koji žive u svom kućanstvu. Unatoč tome, relativno se malom broju ispitanika uskraćuju prava iz većine promatranih kategorija, u čemu opet postoje razlike ovisno o kontekstu koji se ispituje. S obzirom na to da se istraživanjem nastojalo utvrditi postoje li razlike u uživanju prava između ispitanika koji žive u svom stanu ili kući i ispitanika koji žive u domu za starije i nemoćne osobe, kontekst je za prvu skupinu ispitanika obuhvaćao obitelj i, tamo gdje je to bilo primjereno, javne službe ili javni prostor, a za drugu je, osim obitelji i javnih službi, odnosno javnog prostora, obuhvatio još i dom.

U kategoriji socijalne sigurnosti, među ispitanicima doma nešto je više onih kojima je dom uskratio liječničku pomoć, njihova obitelj socijalnu pomoć, a javne službe dodatnu zdravstvenu skrb. Među ispitanicima koji žive u svom stanu ili kući najveći je broj

onih kojima su javne službe i obitelj uskratile pravo na liječničku pomoć, a javne službe još i pravo na socijalnu pomoć i dodatnu zdravstvenu skrb. Podatak da, u odnosu na obitelj i dom, javne službe nezanimljivom broju ispitanika uskraćuju većinu prava iz kategorije socijalne sigurnosti, osobito liječničku pomoć, i da su u tome ispitanici koji žive u svom stanu ili kući u nepovoljnijem položaju od korisnika domova, ozbiljno dovodi u pitanje sustav društvene skrbi za starije osobe u Gradu Zagrebu. Javne službe uspostavljaju se kako bi učinkovito zadovoljile potrebe svih građana neovisno o njihovim sposobnostima, podrijetlu, dobi i sl., a osobitu odgovornost imaju upravo prema onim građanima koji pripadaju ranjivim skupinama među koje spadaju osobe starije životne dobi. S obzirom na to da je istraživanjem potvrđeno da su u kategoriji socijalne sigurnosti ugroženiji ispitanici koji žive u svom kućanstvu, potrebno je preispitati rad javnih službi upravo u odnosu na tu podskupinu, budući da ona nije neposredno institucionalno zaštićena u ostvarivanju svojih prava kao što je to slučaj s korisnicima domova.

Podaci o uživanju prava u kategoriji odgovarajućeg životnog standarda ukazuju na to da se ispitanici koji žive u svom stanu ili kući nalaze u nešto povoljnijem položaju od ispitanika koji žive u domu u svih sedam promatranih prava, dok su ispitanici koji žive u svom stanu ili kući nešto više zaklinuti od korisnika domova u osiguranju odgovarajuće odjeće i obuće. Iako se kvaliteta hrane pojavila kao najveći problem i u obitelji i u domu, taj je problem znatno prisutniji u potonjem kontekstu. Broj ispitanika iz domova koji su potvrdili da im se uskraćuje pravo na kvalitetnu prehranu četiri je puta veći od broja onih koji su nezadovoljni

količinom dobivene hrane. Taj podatak ukazuje na promjenu odnosa prema prehrani među starijom populacijom. Današnje generacije starijih Zagrepčana, čini se, ne zadovoljava samo pun tanjur i raznolika hrana pripremljena u skladu s nutricionističkim standardima, nego i pitanje kvalitete hrane, što podrazumijeva veću kontrolu podrijetla namirnica, njihova skladištenja i pripreme. Na taj zaključak upućuje i podatak da se ispitanici žele više informirati o zdravoj prehrani i tjelovježbi kako bi održali potrebnu razinu zdravlja i vitalnosti. No nerazmjer u nezadovoljstvu kvalitetom prehrane između ispitanika koji žive u svom kućanstvu i onih koji žive u domu, ne mora nužno značiti da su prvi u povoljnijem položaju. Moguće je, naime, da je povećana osjetljivost ispitanika iz domova na kvalitetu hrane povezana s činjenicom da oni dom plaćaju i da za to traže odgovarajuću kvalitetu usluga, uključujući prehranu. Za razliku od njih, ispitanici koji žive u svom stanu ili kući svoje zahtjeve više moraju usklađivati s vlastitim ili obiteljskim financijskim mogućnostima.

U pogledu građanskih i kulturnih prava, većina ispitanika nije izložena ograničenjima ili zabranama bez obzira na to živi li u svom kućanstvu ili u domu. Za razliku od domova, koji manjem broju svojih korisnika, vjerojatno zbog sigurnosnih razloga, uskraćuju kretanje izvan doma i odlazak na utakmice ili zabave, nezanimarivom broju ispitanika iz doma i ispitanika koji žive u svom stanu ili kući obitelj ograničava kontakt s članovima obitelji i/ili prijateljima, a onima koji žive u svom kućanstvu još i praćenje omiljenih emisija na televiziji ili radiju i, osobito, telefonske razgovore s obitelji i prijateljima. Iako je dio obiteljskih zabrana najvjerojatnije motiviran financijskim razlozima, ograničavanje

susreta s članovima obitelji i/ili prijateljima, dakle s onima do kojih im je stalo, upućuje na zaključak da ti ispitanici trpe prisilnu izolaciju, odnosno da su žrtve obiteljskog nasilja.

Podaci o uživanju prava u kategoriji neovisnosti i informiranosti potvrđuju da domovi svojim korisnicima najviše uskraćuju pravo na informiranost o njima važnim stvarima, ali i da se nezanimarivom broju u tom kontekstu ograničava pravo na iznošenje vlastitog mišljenja i stava. Uskraćivanje važnih informacija najčešći je problem i obiteljskog konteksta. No čini se da je obitelj znatno restriktivnija prema ispitanicima koji žive u svom stanu ili kući. Oni se, u usporedbi s ispitanicima koji žive u domu, nalaze u nepovoljnijem položaju u odnosu na većinu prava iz ove kategorije, zbog toga što se obitelj prema njima češće nepotrebno, pa i lažno, postavlja zaštitnički. Njima, naime, obitelj znatno češće uskraćuje informacije koje su im važne, umjesto njih odlučuje o stvarima koje se njih tiču, sprječava ih u iznošenju svoga mišljenja ili stava, onemogućuje im kupnju stvari do kojih im je stalo, nepotrebno obavlja stvari umjesto njih i, štoviše, prisiljava ih da kažu ili učine nešto što ne žele.

Od svih promatranih kategorija prava, kategorija sigurnosti i dostojanstva osobe pokazala se kao najkritičnija, budući da se najvećem broju ispitanika iz obje skupine krši najveći broj prava upravo u ovoj kategoriji. Relativno velik broj ispitanika iz doma doživio je da ga se u domu i obitelji psuje, vrijeđa i ismijava, a u domu još i omalovažava ili ignorira, okrade i obmanjuje. Ispitanici koji žive u svom kućanstvu izloženi su od strane obitelji istim oblicima verbalnog nasilja i zapostavljanja. Međutim, za obje skupine upravo je javni prostor kontekst u kojemu se njihova

prava iz kategorije sigurnosti i dostojanstva osobe najviše krše. Time su osobito pogođeni ispitanici koji žive u svom kućanstvu, budući da su češće od ispitanika iz domova na ulici bili izloženi verbalnom nasilju, omalovažavanju ili ignoriranju, fizičkom napadu ili prijetnji i obmani, no zato su ispitanici iz domova na ulici bili češće mete kradljivaca.

Iako su navedeni podaci o kršenju prava osoba starije dobi zabrinjavajući, prava slika stanja dobiva se tek kad se ti podaci dopune podacima o tome što oštećena osoba poduzima kad joj se uskrati jedno ili više prava te što se događa nakon što ona zatraži pomoć ili podnese prijavu nadležnim javnim službama, tijelima ili ustanovama. Rezultati tog dijela su poražavajući. Ispitanici kojima je uskraćeno jedno ili više prava u bilo kojoj kategoriji, osim kategorije osobne sigurnosti i dostojanstva, iznimno se rijetko odlučuju zatražiti pomoć ili podnijeti prijavu protiv kršitelja. Razlog njihova mirenja u takvim slučajevima treba tražiti u krajnje zabrinjavajućem podatku da nadležne službe u pravilu ne reagiraju na njihove zahtjeve, čime i same pridonose obezvrjeđivanju jednog od najvažnijih načela zaštite prava pojedinca u demokratskom društvu – samozaštiti. No ono što dodatno zabrinjava jest podatak da su u tome ispitanici koji žive u svom kućanstvu u nepovoljnijem položaju od korisnika doma. Čini se da ispitanici iz doma u takvim slučajevima donekle mogu računati na institucionalnu potporu, što je ispitanicima koji žive u svom stanu ili kući, zbog nedjelotvornosti javnih službi, uskraćeno. Iako bi se nedjelotvornost javnih službi mogla objasniti njihovom aljkavošću i neodgovornošću prema građanima općenito, što je poseban problem koji traži i posebno

istraživanje, u odnosu na starije osobe njihova nedjelotvornost znači – diskriminaciju (Rusac, 2008).

Takav zaključak proizlazi i iz odgovora ispitanika na pitanje o općem položaju starijih osoba u našem društvu. Podaci potvrđuju da oni hrvatsko društvo opažaju kao zajednicu koja je neosjetljiva na potrebe starijih i neodgovorna prema njihovim pravima. Prema mišljenju ispitanika iz obje skupine, a osobito onih koji žive u svom stanu ili kući, najveći problemi s kojima se suočavaju starije osobe u našem društvu su prepuštenost samima sebi kad imaju problema, povrijeđeno dostojanstvo, odbačenost kao nekorisnih članova društva, diskriminacija od javnih službi, izoliranost od drugih i ismijavanje zbog starosti. U ovom dijelu pojavio se još jedan krajnje zabrinjavajući podatak kojega bi svakako trebalo provjeriti novim istraživanjem. Utvrđeno je, naime, da procjena stupnja fizičkog zlostavljanja starijih osoba nije povezana ni s jednim drugim oblikom diskriminacije osim sa stupnjem ismijavanja zbog starosti. Potvrdi li se ovaj podatak, to bi moglo značiti da u našem društvu jača trend militantne fetišizacije mladosti i vitalnosti u sklopu kojega se starenje kažnjava, zbog čega starije osobe postaju predmet izrugivanja i žrtve fizičke agresije.

Bez obzira na stvarne razmjere odbačenosti i izoliranosti starijih građana, takvi slučajevi potvrđuju da se naše društvo ponaša neracionalno, jer propušta iskoristiti akumulirana znanja i iskustvo koje posjeduju starije generacije. Da su njihove kompetencije neopravdano zanemarene, slaže se velika većina ispitanika u obje skupine, a mnogi od njih željeli bi svojim znanjima i iskustvima nastaviti pridonositi zajednici u kojoj žive. Uzroke

zanemarivanja njihovih kompetencija ispitanici iz obje skupine najčešće vide u nedovoljnoj društvenoj brizi za umirovljenike, nedostatku odgovarajućih programa za društveno aktiviranje starijih osoba, prevladavajućem mišljenju u našoj kulturi da je mirovina kraj profesionalnog djelovanja i društvenim predrasudama o starijima kao neznalicama i nekorisnim članovima društva, no nezanemariv broj ih potvrđuje da je problem i u njima samima, bilo zato što im nedostaje odgovarajuće inicijative, bilo zato što su nedovoljno informirani o mogućnostima društvenog uključivanja.

Ispitanici su svjesni da aktivno sudjelovanje u životu zajednice od njih traži obnavljanje postojećih i stjecanje novih znanja i vještina. Na cjeloživotno je učenje spremna velika većina ispitanika iz obje skupine. U skladu s tim, oni drže da starijim osobama društvo treba osigurati potrebne uvjete za učenje kako bi bile u stanju pridonositi razvoju svoje zajednice. Među novim znanjima i vještinama koji su im u tu svrhu najpotrebniji tehnološka je i informatička pismenost, a potom strani jezici, vježbe za održavanje tjelesne kondicije i znanje o zdravoj prehrani.

Interes ispitanika iz obje skupine za upoznavanje s novim tehnologijama u skladu je s podatkom da oni napredak tehnologije i znanosti najčešće navode među pozitivnim promjenama koje su obilježile njihov život, u što još ubrajaju veće građanske slobode, veću dostupnost informacija i mir u svijetu. Negativne promjene pak najčešće vide u narušenim odnosima među ljudima i u obitelji, a potom u padu životnog standarda i kvaliteti života, nezaposlenosti i nedostatku perspektive među mladima te u prevelikim slobodama i porastu broja društvenih anomalija.

Na kraju, ostaje pitanje reprezentativnosti istraživačkog uzorka i mogućnosti proširenja rezultata analize i zaključaka na stariju populaciju Grada Zagreba, ali i Hrvatske. Ako podatke o demografskim obilježjima naših ispitanika, osobito obrazovni, materijalni i stambeni status, kao i podatke o njihovoj funkcionalnoj sposobnosti i korištenju svojih prava, usporedimo s podacima iz ranijih sličnih istraživanja, uočiti ćemo značajne razlike. Ispitanici na kojima su provedena ranija istraživanja su po nizu pokazatelja u znatno nepovoljnijem položaju, zbog čega u tim istraživanjima i prevladava diskurs nemoći, siromaštva i izoliranosti. S obzirom na to da većina naših ispitanika ne dijeli ta obilježja, postavlja se pitanje je li naš uzorak reprezentativan za Zagrepčane starije dobi, ali i za starije građane Hrvatske. Ako on zadovoljava kriterije reprezentativnosti, znači da su se u Zagrebu pojavile nove generacije starijih stanovnika koje su po svojim obilježjima slične europskima. Ako pak on ne zadovoljava te kriterije, znači da smo ovim istraživanjem obuhvatili jednu posebnu skupinu starijih Zagrepčana koja je u dosadašnjim istraživanjima ostala nevidljiva. No bez obzira na to pokaže li se jedno ili drugo točnim, podaci dobiveni u ovom istraživanju ukazuju na potrebu proširivanja koncepta i prakse društvene skrbi za starije osobe. Ako se novim generacijama starijih stanovnika Zagreba hoće osigurati kvalitetan i dostojanstven život, prije je potrebno ne samo bolje zaštititi njihova socijalna prava, nego i uvesti nove, proaktivnije i osjetljivije pristupe kojima će se učinkovito zaštititi i njihova ostala prava, osobito pravo na društveno uključivanje i razvoj. ●

PREPORUKE NACIONALNIM I GRADSKIM VLASTIMA

6.

- Donijeti nacionalnu strategiju za osiguranje dobrobiti starijih osoba u svim relevantnim sektorima u skladu s međunarodnim i europskim smjernicama te u skladu s odredbama međunarodnih i europskih ugovora kojih je Hrvatska potpisnica.
- Uključiti prava osoba starije dobi u Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava Republike Hrvatske kao zasebnu cjelinu.
- Osnovati Ured pravobranitelja/ice za starije osobe.
- Na svim razinama zagovarati proširivanje dosadašnjih pristupa društvene skrbi o starijim osobama uvođenjem proaktivnih pristupa u skladu s međunarodnim i europskim standardima i preporukama.
- Zaštitu i promicanje prava starijih osoba, kao pretpostavke osiguranja njihova kvalitetnijeg života, uvrstiti među prioritete Grada Zagreba.
- Izraditi sustav pokazatelja kvalitete života starijih osoba u Gradu Zagrebu te ih koristiti u kontinuiranom praćenju i vrjednovanju doprinosa javnih službi, tijela i ustanova kako bi se podigla kvaliteta njihova života.

- Osigurati potrebna sredstva za provođenje periodičnih istraživanja o životu, potrebama i problemima starijih osoba u Gradu Zagrebu, osobito ona koja polaze od kvalitativne metodologije, a podatke iz tih istraživanja kao i one dobivene praćenjem i vrjednovanjem primjene pokazatelja kvalitete u javnom sektoru uvrštavati u bazu podataka o starijim stanovnicima Grada Zagreba.
- Prikupiti, analizirati i širiti primjere dobre prakse u promicanju i zaštiti prava starijih osoba.
- Pokrenuti akcije i kampanje, osobito preko medija, za podizanje svijesti javnosti o potrebama i pravima starijih osoba, kao i o društvenim i individualnim posljedicama kršenja njihovih prava.
- Osigurati odgovarajuće uvjete za kontinuirano informiranje i savjetovanje te pokrenuti programe educiranja starijih osoba o njihovim pravima i odgovornostima, kao i o odgovornostima javnih službi u zaštiti njihovih prava i načinima na koje se njihova prava učinkovito štite.
- Poticati aktivno sudjelovanje starijih osoba u životu lokalne zajednice i osigurati im odgovarajuće uvjete kako bi oni stekli nova znanja i vještine za učinkovito sudjelovanje.
- Pokrenuti programe pripreme za umirovljenje kako bi se starije osobe koje su tek stupile u mirovinu lakše prilagodile novom načinu života.
- Pokrenuti programe osposobljavanja i usavršavanja stručnih i javnih djelatnika, osobito onih koji rade u ustanovama socijalne skrbi i zdravstvenim ustanovama.
- Osigurati potrebne uvjete za izobrazbu i stručno usavršavanje širokog profila stručnjaka u području zaštite i promicanja ljudskih prava starijih osoba.
- Pokrenuti istraživanja o posebno ugroženim skupinama starijih osoba kako bi se utvrdile njihove potrebe i prava koja uživaju, odnosno koja im se krše u obitelji, domovima i javnim službama, identificirati najugroženije pojedince i osigurati im primjerenu, kontinuiranu i raznoliku potporu.
- Pratiti slučajeve nasilja nad starijim osobama i izraditi jedinstven način evidentiranja svih oblika nasilja kojima su stariji izloženi u obitelji i lokalnoj zajednici.
- Pružiti konkretnu potporu obiteljima koje skrbe za starije članove; izvještavati ih o postojećoj mreži usluga i pomoći koju obitelj može dobiti u lokalnoj zajednici

ili širem socijalnom okruženju kao olakšanje u dnevnoj skrbi za starije.

- Poticati volonterski rad u svim dobnim skupinama po načelu uzajamne pomoći i osigurati odgovarajuće uvjete za volonterske aktivnosti usmjerene dobrobiti starijih osoba.
- Osmisliti i postupno uvoditi nove, izvan-institucionalne modele društvene skrbi o starijim osobama, s posebnim naglaskom na suradnju i umrežavanje javnih ustanova i organizacija civilnog društva.
- Osnivati polivalentne centre za starije osobe kao više-generacijsko i interdisciplinarno okupljalište u kojemu se njeguju proaktivni, inkluzivni i dijaloški pristupi, s naglaskom na istraživanje, raspravu i stjecanje novih znanja i vještina. ■

LITERATURA

BRAJKOVIĆ, L. (2010). *Pokazatelji zadovoljstva životom u trećoj životnoj dobi*. Disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet.

DESPOT LUČANIN, J., LUČANIN, D., HAVELKA, M. (2006). Kvaliteta starenja: samoprocjena zdravlja i potrebe za uslugama skrbi. *Društvena istraživanja*, 15(4/5), 801-817.

DURAKOVIĆ, Z. I SUR. (2007). *Gerijatrija – Medicina starije dobi*. Zagreb: C.T. – Poslovne informacije d.o.o.

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE (1991). *Popis stanovništva 1991*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE (2001). *Popis stanovništva 2001*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE (2013). *Popis stanovništva 2011*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE (2012). *Statistička izvješća 1468/2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

DURAKOVIĆ, Z. I SUR. (2007). *Gerijatrija – Medicina starije dobi*. Zagreb: C.T. – Poslovne informacije d.o.o.

HAVELKA, M. (2003). Skrb za starije ljude u Hrvatskoj: potreba uvođenja novih modela. *Društvena istraživanja*, 12(1/2), 225-245.

LOVREKOVIĆ, M., LEUTAR, Z. (2010). Kvaliteta života osoba u domovima za starije i nemoćne osobe u Zagrebu. *Socijalna ekologija*, 19 (1), 55-79.

MINISTARSTVO SOCIJALNE POLITIKE I MLADIH (2013). *Katalog prava i usluga-odrasle osobe*. Dostupno na mrežnoj stranici Ministarstva socijalne politike i mladih (http://www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/odrasle_osobe/katalog_prava_i_usluga).

MRĐEN, S. (2005). Projekcije stanovništva Hrvatske do 2031. godine. U: ŽIVIĆ, D., POKOS, N., MIŠETIĆ, A. (ur.). *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

PECOTIĆ, Z., BABIĆ, T., DAJČIĆ, M., ZAREVSKI, P. (2001). Demencija kod Alzheimerove bolesti. *Brošura Hrvatske udruge za Alzheimerovu bolest*. Zagreb.

PEČJAK, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Naklada Slap.

PULJAK, A., PERKO, G., MIHOK, D., RADOŠEVIĆ, H., TOMEK-ROKSANDIĆ, S. (2005). Alzheimerova bolest kao gerontološki javnozdravstveni problem. *Medicus*, 14(2), 229-235.

RUSAC, D. (2008). *Nasilje nad starijim osobama u obitelji*. Disertacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.

SPAJIĆ-VRKAŠ, V., KUKOČ, M., BAŠIĆ, S. (2001). *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*. Zagreb, Hrvatska komisija za UNESCO i Projekt „Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole“.

ŠUČUR, Z. (2008). Socijalna sigurnost i kvaliteta života starijih osoba bez mirovinskih primanja u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (3), 435-454.

UNITED NATIONS (2006). *Guidelines for review and appraisal of the Madrid international plan of action on ageing bottom-up participatory approach*. New York: Department of Economic and Social Affairs.

UNDP (2006). *Izješće o siromaštvu, nezaposlenosti i socijalnoj isključenosti*. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj.

USTAV REPUBLIKE HRVATSKE. *Narodne novine*, br. 28/01.

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE, MINISTARSTVO OBITELJI, BRANITELJA I MEĐUGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI (2008). *Program razvoja usluga za starije osobe u sustavu međugeneracijske solidarnosti od 2008. do 2011.* Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

ZAKON O SOCIJALNOJ SKRBI. *Narodne novine* br. 33/2012.

ZRINŠČAK, S. (2012). Aktivno starenje, rodna ravnopravnost i socijalna uključenost. *Revija za socijalnu politiku*, 19, 73-81.

ZRINŠČAK, S., KUCHAR, S. (2003). Suradnja ustanova socijalne skrbi i nevladinih organizacija. *Revija za socijalnu politiku*, 10, 129-133.

ŽGANEC, N., RUSAC, S., LAKLIJA, M. (2008). Trendovi u skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj i u zemljama Europske unije. *Revija za socijalnu politiku*, 15, 171-188.

ŽUPANOV, J. (1996). Socijalna prava i ostvarivanje prava – saga o hrvatskim umirovljenicima. *Revija za socijalnu politiku*, 3, 273-297.

WALKER, A., BARNES, M., COX, L., LESSOF, C. (2006). *New Horizons Research Programme. Social Exclusion of Older People: Future Trends and Policies. Think Piece*. London: Department for Communities and Local Government.

WHO (2002). *Active Ageing – A Policy Framework*. Geneva: World Health Organization. ●

DORIЈAN VAHTAR

— student antropologije i etnologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Jedna gospođa u dobi od oko osamdeset godina, slabo pokretna, zaokružila je da živi lošije od drugih ljudi. Očekivao sam da će razlog tome biti njezino lošije zdravstveno stanje, međutim, ona je odabrala odgovor „zbog slabijih finansijskih prihoda“. Takav odgovor bio je u raskoraku s uvjetima u kojima je živjela: pokućstvo je bilo novo, stan je bio čist i djelovao je svježije. U sobi je imala glazbenu liniju i moderan televizor, a za kartanje je koristila računalo. Također, konzumirala je širok spektar dodataka prehrani (vitamini, minerali, napitak za osteoporozu itd.), koji, po onome što sam vidio, nisu bili jeftini industrijski pripravci. Zašto je ona napisala da živi lošije od drugih, i to zbog nižih primanja?

U nemalom broju stanova osoba koje sam intervjuirao zatekao sam prljave podove, namještaj, kuhinjske elemente. To je pratio neugodan miris zbog dugotrajnog nečišćenja. Odjeća tih ispitanika bila je poderana i puna masnih mrlja. Oni nisu bili u stanju čistiti, jer su uglavnom bili slabo pokretni ili imali slabiji vid, čak i s naočalama. Međutim, taj smrad i zapuštenost njihovog životnog prostora nikako nisam mogao ugurati u kategorije koje je nudio upitnik, pa su te osobine njihova života ostale nevidljive u ovom istraživanju.

Zamijetio sam da dio ispitanika živi vrlo dobro u odnosu na hrvatski prosjek. Čini mi se da njihovi odgovori koji sugeriraju ta-

kav zaključak nisu posljedica njihova diskurzivnog pozicioniranja kojim bi, svjesno ili nesvjesno, prikriji svoje inače loše životno stanje. Neki od njih naprosto imaju dobar život! Razmišljao sam o tome i došao do zaključka da bi se dobre umirovljeničke pozicije³⁰ mogle objasniti sljedećim dvama postavkama:

Istraživanje smo provodili u Zagrebu čiji se stanovnici po svom socioekonomskom statusu razlikuju od ostatka Hrvatske;

Hrvatska je, kulturalno gledano, još uvijek donekle „penzioner-friendly“ zemlja. Po tome bi se mogli usporediti s Irskom u koju se, prema nekim informacijama, zbog tamošnjih kvalitetnih domova za starije osobe, masovno preseljavaju engleski umirovljenici.

U nekom budućem istraživanju prava starijih osoba bilo bi dobro istražiti imaju li osobe starije životne dobi pravo na starost. U ekonomskom smislu: da mogu bezbrižno uživati u svojoj mirovini i povlasticama koje ona nosi (postoje li povlastice uopće ili ih proces neoliberalizacije siječe u korijenu?) te u kulturalnom smislu: poštuju li se ljudi u mirovini ili se na njih gleda kao na neproduktivne hodajuće nakupine bora i sijede kose koji su konstantna prijetnja kultu mladosti koji negujemo u zapadnjačkim društvima? Smatram da njihova pojava predstavlja stalnu prijetnju opsesivno neurotičnim subjektima, koji pokušavaju zaustaviti neizbježan proces starenja mahnitom tjelovježbom, uzimanjem vitamina i antioksidansa te korištenjem raznih farmaceutskih pripravaka protiv starenja. U takvom kontekstu starce treba

³⁰ Društveno stanje koje umirovljenicima nudi dobru životnu poziciju (da nisu zanemareni, da imaju potrebnu njegu i skrb te naravno dovoljno novca) mogli bismo nazvati „floridizacija“.

udaljiti iz vidokrug a kako bi neurotici opsjednuti mladošću neometano nastavili živjeti – i trošiti po matrici konzumerističke ideologije – u fantaziji vječnog zdravlja i ljepote. Sve nabrojano (zdrava prehrana, tjelesna aktivnost, farmaceutski pripravci) nisu loši ako se koriste za poboljšanje/očuvanje zdravlja populacije/društvene skupine... Međutim, u suvremenoj zapadnjačkoj kulturi postoji naredba sociokulturnog superega o upošljavanju praksi za postizanje vječne mladosti: industrija zdravlja uz pomoć reklamnog diskursa naređuje mladost kao ideal!

I na kraju, bilo bi dobro istražiti jesu li starački domovi disciplinarne prakse – u Foucaultovom smislu – karakteristične za kasni kapitalizam? Odstranjuju li se starci uz pomoć tih i drugih praksi (koje bi valjalo detektirati) iz javnog života, iz vidokrug a, iz društvenog djelovanja?

ANDREA ŠIMUNOVIĆ

— studentica pedagogije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Anketirajući starije osobe često sam se pitala trebam li se bojati starosti. Iako osobno nisam imala neugodnih situacija na terenu, osjećaj nelagode često me pratio tijekom intervjuiranja. Naime, na teren sam krenula s određenom, uglavnom nepovoljnom, predodžbom o kvaliteti života starijih osoba, što je često bila u neskladu s onim na što sam nailazila. Značajan broj ispitanika s kojima sam razgovarala imao je, za hrvatska mjerila, relativno visok životni standard, no svejedno su mnogi od njih bili nezadovoljni svojim životom. Iako materijalna situacija nikako nije jedini čimbenik koji utječe na kvalitetu života, zbunjivalo me iskazano nezadovoljstvo kod starijih osoba koje su živjele u sređenim uvjetima, bile materijalno zbrinute i uz to su, prema vlastitom svjedočenju, bile relativno dobrog zdravlja.

U vezi s tim, jedan slučaj osobito je bio zanimljiv. Riječ je o starijoj ispitanici koja je u Zagrebu živjela u statusu izbjeglice iz Bosne i Hercegovine. Kad sam pronašla kuću na adresi koja mi je dostavljena od jedne humanitarne udruge, više puta sam provjeravala ulicu i broj. Na toj je adresi, naime, bilo zdanje koje je oblikom i dimenzijama podsjećalo na manji dvorac ispred kojega je bio parkiran mercedes. Bilo mi je neshvatljivo da osoba koja prima humanitarnu pomoć živi u takvim uvjetima, pa sam, logično, pomislila da je adresa pogrešna. Da to provjerim, pozvonila sam na vrata, na kojima se uskoro pojavila moja ispi-

tanica. Pratila sam je do dijela u kojemu je živjela, a koji, sudeći po oskudnom uređenju, kao da i nije pripadao tom velebnom zdanju. Uskoro sam saznala da u kući živi sa sinom i njegovom obitelji, ali više kao podstanar. U svojim je odgovorima bila krajnje suzdržana, što sam pripisala njezinoj bojazni za izbjeglički status. No zbunilo me što nije otvorenije odgovarala ni na pitanja povezana s njezinim položajem u obitelji koji, prema onome što sam vidjela, nije bio zadovoljavajući. Na sva pitanja o uskraćivanju njezinih prava u obitelji, stalno je davala negativan odgovor uz sljedeće napomene: „Ma, ne tražim ja puno“; „Više mi ni ne treba“; „Što će to meni kad sam stara“ i slično. Tijekom anketiranja stalno sam se pitala daje li mi ispitanica vjerodostojne odgovore ili je zapravo pristala skromno živjeti, unatoč bogatstvu kojim je bila okružena. Je li naprosto prihvatila o sebi misliti kao o nekome tko zbog starosti niti nema pravo na drugačiji, kvalitetniji život? Kad i kako čovjek pristaje živjeti skromno i kao žrtva?

Drugi zanimljiv detalj na koji sam naišla anketirajući ispitanike pojavio se kod pitanja o tome jesu li se nekome obratili za pomoć kad su im prava bila uskraćena. Velik broj njih je preskakao odgovor na to pitanje, a neki su odgovarali „Ništa“, „Nikome“ i slično. Zato bi u budućim istraživanjima, što u ovom istraživanju nije učinjeno, bilo korisno izravno ih upitati zašto se nekome nisu obratili za pomoć. Iz svega proizlazi da to ne čine jer nemaju povjerenja u društvo i društvene institucije. Oni, čini se, ne vjeruju da će im itko pomoći, odnosno da će se bilo što promijeniti ako se i obrate nadležnim ustanovama ili tijelima. Nekolicina ih misli da više nisu važni i da se s tim trebaju pomiriti.

Nadalje, na pitanja o omalovažavanju, guranju, fizičkom napadu i slično, vrlo često sam dobivala odgovore: „Klonim se toga“; „Izbjegavam takve situacije“; „Sklanjam se kako ne bih došla u tu situaciju“. Što su ispitanici time htjeli reći: da su takvi oblici nasilja prisutni, da oni za to znaju i da je jedini način da to izbjegnu – da se sklone? Je li to razlog zašto mnogi ostaju veći dio vremena u kući?

Konačno, ovakva i slična istraživanja treba provoditi ili s dva anketara, od kojih bi jedan unosio odgovore prema pitanjima u upitniku, a drugi bilježio „pozadinske“ priče, koje su često bogatije informacijama od samih odgovora, ili uz korištenje osjetljivije – kvalitativne metodologije, koja ne „hvata“ samo izolirane dijelove iskustva, nego cjelovite subjektivne doživljaje ispitanika.

PRILOG 2 **TRIBINA — JESU LI STARIJE OSOBE DRUŠTVENO OPTEREĆENJE ILI RESURS?**

— Rezultati istraživanja o ljudskim pravima osoba starije životne dobi u Gradu Zagrebu

— *Zagreb, Kaptol 2 (Tribine Grada Zagreba), 21. studenoga 2012.*

IZVJEŠTAJ SA ZAKLJUČCIMA

Tribinu „Jesu li starije osobe društveno opterećenje ili resurs?“ organizirala je 21. studenoga 2012. Zaklada „Zajednički put“ kako bi stručnoj javnosti predstavila rezultate znanstveno-istraživačkog projekta „Ljudska prava osoba starije životne dobi u Gradu Zagrebu“. Projekt se provodio u prvoj polovici 2012. godine u suradnji s Istraživačko-obrazovnim centrom za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta i Studijem socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz potporu Gradskog ureda za socijalnu skrb i osobe s invaliditetom, a u sklopu obilježavanja Europske godine aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti. Istraživanje je trebalo odgovoriti na tri središnja pitanja: poznaju li stariji stanovnici Zagreba svoja prava, u kojoj mjeri ih uživaju i kako reagiraju kad su im prava ugrožena. Krajnji cilj istraživanja bilo je osiguranje empirijske podloge za unaprjeđenje sustava zaštite i promicanja ljudskih prava starijih osoba u Gradu Zagrebu i, s tim u vezi, osnivanje referalnog centra za prava starijih osoba u sklopu novoosnovanog Centra na Jarunu.

Tribina je okupila pedesetak stručnjaka, predstavnika domova i udruga umirovljenika, istraživača, sveučilišnih nastavnika i studenata. Otvarajući skup, gospođa Ines Vrban, upraviteljica Zaklade, pojasnila je polazišta istraživanja i svrhu okupljanja te zahvalila institucijama i organizacijama u kojima se istraživanje provodilo.

Sudionike Tribine pozdravili su Davor Bernardić, predsjednik Gradske skupštine; Jelena Pavičić Vukičević, zamjenica gradonačelnika Zagreba; Višnja Fortuna, pročelnica Gradskog ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom i saborska zastupnica... Gospodin Bernardić zahvalio je Zakladi na inicijativi i, između ostaloga, naglasio da će pitanje dostojanstvenog starenja biti jedna od pet najvažnijih tema Grada Zagreba u sljedećem desetljeću. Gospođa Pavičić Vukičević je, u ime gradonačelnika Zagreba Milana Bandića, izrazila zadovoljstvo rezultatima istraživanja i istakla potrebu za budućim istraživanjima Zaklade u tom području radi promicanja novih politika i modaliteta provedbe.

U predstavljanju rezultata projekta, prof. dr. sc. Vedrana Spajić-Vrkaš, voditeljica istraživanja, pojasnila je da je ovo istraživanje dovelo u fokus posebnu skupinu starijih osoba, tzv. novu generaciju starijih osoba, koja se ne uklapa u dosadašnje predodžbe o tom dijelu populacije, kao o nemoćnim osobama ovisnima o obiteljskoj ili društvenoj skrbi. Riječ je o stanovnicima Zagreba starije životne dobi koji su, zahvaljujući svom obrazovanju, zanimanju, individualnim mirovinama i funkcionalnoj sposobnosti relativno neovisni o drugima. Velika većina njih smatra da u uživanju svojih prava nisu zakinuti ni u obitelji

ni u domu, no zanimljiv je podatak da ih izrazito mali broj zna da im kao starijim osobama pripadaju neka posebna prava koja im društvo treba osigurati kao pretpostavku zaštite njihova ljudskog dostojanstva i kvalitetnog starenja. Manjina koja ima iskustvo diskriminacije u obitelji, domu, javnim službama ili na ulici izrazito rijetko traži zaštitu odgovarajućih tijela, koja, i u slučajevima prijave, najčešće ostaju pasivna. Iako ih društvo primorava na izolaciju i pasivnost, oni se ne mire s takvom ulogom nego, upravo suprotno, traže načine da svojim akumuliranim znanjem i iskustvom pridonesu dobrobiti zajednice kojoj pripadaju. Zbog toga, ali i zbog unaprjeđenja kvalitete vlastitog života, oni smatraju da im društvo treba osigurati uvjete za stjecanje novih znanja i vještina, osobito onih koji im omogućuju korištenje novih informacijskih tehnologija, komunikaciju na stranom jeziku te očuvanje tjelesne i mentalne vitalnosti. Ti rezultati potvrđuju opravdanost novog, proaktivnog pristupa osobama starije životne dobi, zbog čega je prijeko potrebno preispitati i mijenjati dosadašnje politike i prakse promicanja i zaštite prava starijih građana Grada Zagreba i Hrvatske, kako bi se osigurala njihova puna društvena uključenost.

Nakon predstavljanja rezultata istraživanja uslijedila je vrlo živa i duga diskusija u kojoj je sudjelovalo petnaestak sugovornika. Svi oni izrazili su zadovoljstvo inicijativom Zaklade i rezultatima istraživanja te istakli potrebu provođenja novih, opsežnijih, ali i detaljnijih istraživanja u tom području na većem i reprezentativnom uzorku osoba starije životne dobi u Zagrebu i Hrvatskoj. Također je upozoreno na potrebu pažljivije interpretacije podataka koji se odnose na ostvarivanje nekih prava

u domovima. Nadalje, kroz diskusiju su izdvojeni problemi za koje se opravdano smatra da utječu na uživanje prava osoba starije dobi, kao što su nedostatak sredstava i stručnih kadrova u domovima, nedostatno usavršavanje stručnjaka koji rade u sustavu društvene skrbi o starijim osobama, slaba međusektorska suradnja, nedostatak multidisciplinarnih timova i savjetovališta za starije osobe te ekonomsko iskorištavanje starijih osoba i sve složeniji problemi s kojima se oni susreću, ali i prevelika očekivanja samih korisnika doma.

U RASPRAVI SU SE ISKRISTALIZIRALI SLJEDEĆI ZAKLJUČCI:

Nastaviti s istraživanjima o ljudskim pravima starijih osoba u Gradu Zagrebu kako bi se osigurala empirijska podloga za stalno unaprjeđenje politike i prakse u tom području.

Pokrenuti istraživanja o posebno ugroženim kategorijama starijih osoba kako bi se utvrdile njihove potrebe i prava koja uživaju, odnosno koja im se krše u obitelji, domu i javnim službama.

Pokrenuti istraživanja o zlostavljanju starijih osoba u obitelji, domu i javnim službama.

Prilikom izrade nacrtu istraživanja i istraživačkih instrumenata u ovom području uključiti sve relevantne stručnjake, osobito stručnjake iz domova.

Zagovarati uključivanje prava starijih osoba u Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava Republike Hrvatske kao zasebnu cjelinu.

Promicanje i zaštitu prava starijih osoba uključiti među prioritete u Gradu Zagrebu.

Zagovarati osnivanje Ureda pravobranitelja/ice za starije osobe; osigurati uvjete za izobrazbu i stručno usavršavanje širokog profila stručnjaka u području zaštite i promicanja ljudskih prava starijih osoba.

Osmisliti i progresivno uvoditi nove, izvaninstitucionalne modele društvene skrbi o starijim osobama, s posebnim naglaskom na suradnju i umrežavanje organizacija civilnog društva.

Na svim razinama zagovarati izradu proaktivnih politika društvene skrbi o starijim osobama u skladu s europskim smjernicama i standardima.

Prikupiti, analizirati i širiti primjere dobre prakse u promicanju i zaštiti prava starijih osoba.

Osnovati polivalentni referalni centar za prava starijih osoba u sklopu novo osnovanog Centra na Jarunu kao višegeneracijsko i interdisciplinarno okupljalište u kojemu se njeguje proaktivni, inkluzivni i dijaloški pristup starenju, s naglaskom na istraživanje, raspravu i stjecanje novih znanja i vještina. ●

PRILOG 3 UPITNIK S PODACIMA

Spol:	%
M	19,7
Ž	80,3

Godina rođenja:	%
55 – 64 godine	6,2
65 – 74 godine	29,1
75 – 84 godine	44,8
85 – 94 godine	19,6
95 i više godina	0,3

Stupanj obrazovanja:	%
bez škole	1,3
nezavršena osnovna škola	3,9
završena osnovna škola	14,0
završena srednja škola	44,5
završena viša škola	18,5
završen fakultet	15,3
magisterij ili doktorat	2,6

Zanimanje tijekom radnog vijeka:	%
direktori i rukovoditelji poslovnih ili proizvodnih jedinica	5,3
diplomirani inženjeri i stručnjaci	24,8
tehničari, stručni suradnici i administrativni službenici	34,3
uslužna i trgovačka zanimanja	12,2
obrnici, poljoprivrednici, ribari i sl.	4,0
jednostavna zanimanja (čistači, dostavljači i sl.)	13,5
domaćice	5,9

Godine radnog staža:	%
nema radnog staža	4,0
1 – 10 godina	3,7
11 – 20 godina	7,7
21 – 30 godina	22,9
više od 31 godine	61,6

Sada živite u:	%
svom stanu ili kući	46,6
domu za starije i nemoćne osobe	53,4

Jeste li otišli u mirovinu:	%
redovito (zakonski ostvarena mirovina)	60,7
ranije, iz zdravstvenih razloga (radna nesposobnost)	21,4
ranije, zbog potreba obitelji	4,8
ranije, zbog pritiska na radnom mjestu	5,2
zbog nekog drugog razloga	7,9

Koje izvore mjesečnih prihoda imate?	%
mirovina (koja: npr. osobna, invalidska, obiteljska i dr.)	96,8
socijalna pomoć (koja: npr. stalna novčana pomoć, jednokratna)	7,4
pomoć obitelji	7,1
plaćen posao	0,6
nešto drugo (vlastiti posao, najamnina)	6,7

Jeste li u stanju:	samostalno	s poteškoćama	s velikim poteškoćama	ovisim o tuđoj pomoći
	%			
dignuti se ujutro iz kreveta	81,5	8,1	7,8	2,6
održavati zadovoljavajuću razinu osobne higijene	84,6	3,9	5,2	6,2
ići po namirnice u prodavaonicu ili na tržnicu	71,8	9,6	3,7	15,0
pripremati jelo	77,8	5,8	5,1	11,3
pospremati sobu/stan/kuću	70,7	8,8	6,1	14,5

Što najviše volite raditi tijekom dana?	%
gledati televiziju ili slušati radio	55,3
čitati novine	43,7
slušati glazbu	27,8
kuhati	17,2
družiti se s obitelji ili prijateljima	45,0
šetati, biti u prirodi ili parku	22,8
čitati	6,5
rješavati križaljke	5,8
baviti se ručnim radom, slikati	8,1
baviti se sportom, pjevati, plesati	4,5
raditi na računalu	2,6
družiti se uz društvene igre	2,6
ostalo	2,6

Imate li neku redovitu dnevnu obvezu?	%
nemam	69,3
imam	30,7

Koju dnevnu obvezu imate?	%
plaćeni posao izvan obitelji	1,6
plaćeni posao u obitelji	0,3
neplaćeni posao u obitelji	13,9

Sudjelujete li redovito u radu:	%
vjerske organizacije, kluba i sl.	6,1
političke stranke	2,6
društva umirovljenika	25,2
nevladine organizacije	3,6
profesionalnog udruženja	0,6

Ako ne sudjelujete redovito ni na jedan od gore navedenih načina, što je tome uzrok?	%
starost, bolest, nepokretnost	45,0
nezainteresiranost i nedostatak volje	29,4
nedostatak vremena, zaokupljenost drugim interesima i obvezama	11,7
financijske poteškoće	2,2
neinformiranost, odsustvo poziva organizatora	5,0
razočaranje u ljude, politiku, Crkvu	2,8
ne zna, nema razloga	1,7
ostalo	2,2

Kad se usporedite s drugim umirovljenicima/ starijim osobama, živite li:	%	M	SD
znatno lošije od drugih	3,6	3,02	0,730
lošije od drugih	12,8		
podjednako kao i drugi	63,6		
bolje od drugih	18,0		
znatno bolje od drugih	2,0		

Ako smatrate da živite lošije ili znatno lošije od drugih umirovljenika/starijih osoba, je li razlog tome:	%
Vaše lošije zdravstveno stanje	35,8
Vaša niža mjesečna primanja	52,8
narušeni obiteljski odnosi	6,6
nešto drugo	4,7

(SAMO ZA KORISNIKE DOMA) U kojoj ste mjeri zadovoljni uslugama sljedećih službi doma:	nimalo nisam zadovoljan/na	nisam zadovoljan/na	nisam ni zadovoljan/na ni nezadovoljan/na	zadovoljan/na sam	u potpunosti sam zadovoljan/na	M	SD
	uprava doma	0,6	3,7	11,0	31,7	53,0	4,33
liječnik/ca	6,0	8,7	8,1	24,2	53,0	4,09	1,227
njegovatelj/ica i medicinska sestra/tehničar	2,1	2,8	6,3	34,7	54,2	4,36	0,882
socijalni radnik/ca	0,6	1,8	6,7	26,4	64,4	4,52	0,756
domaćica/in doma i kuhar/ica	1,9	6,2	9,3	28,0	54,7	4,27	0,994
spremač/ica i servirka	2,5	2,5	9,2	27,6	58,3	4,37	0,929

Imate li osjećaj da ste kao starija osoba postali teret:	%
sebi samome/samoj	36,9
obitelji	18,2
zajednici, društvu	6,9
nikome nisam teret	34,5

Tko/što najviše pridonosi negativnoj slici starenja?	%
mediji	20,5

odgoj i škola	5,8
vjerske ustanove	0,4
političari	39,3
tradicija	19,6
društvo	7,6
ne zna/nema takav dojam	2,7
nitko	1,3
netko/nešto drugi/o	3,1

Je li Vam poznato da Vam kao starijoj osobi po zakonu pripadaju neka posebna prava?	%
NE	75,1
DA	24,9

Ako Vam je to poznato, koja su to prava?	%
socijalna skrb	36,5
zdravstvena skrb	32,7
ekonomska prava	30,8

Otkad ste u mirovini, koliko puta Vam je, kad ste to zatražili, bilo uskraćeno sljedeće:*	Tko je uskratio?	nikada	ponekad do često
		%	
liječnička pomoć (npr. hitna pomoć, kućni liječnički posjeti, specijalistički pregled i sl.)	obitelj	97,6	2,4
	dom	94,5	5,5
	služba	91,3	8,7
socijalna pomoć (npr. novčana pomoć, pomoć u hrani i stanovanju i sl.)	obitelj	98,9	1,1
	dom	99,4	0,6
	služba	94,7	5,3

dodatna zdravstvena skrb (npr. proteza, naočale, lijekovi, toplice, patronaža i sl.)	obitelj	99,6	0,4
	dom	97,5	2,5
	služba	93,4	6,6

* Ispitanici koji žive u domu odgovaraju na svako pitanje u odnosu na obitelj, dom i službu; ispitanici koji ne žive u domu odgovaraju na svako pitanje u odnosu na obitelj i službu.

Ako Vam je nešto od spomenutoga bilo uskraćeno, jeste li se zbog toga nekome obratili za pomoć ili to prijavili nekome? Kome?	%
nadležna služba	29,7
nikome se nisam obratio/la	69,4
ostalo	2,7

Ako ste se obratili nekome, što se nakon toga dogodilo?	%
problem je riješen	25,0
krivo upućen/a na drugo mjesto	8,3
ništa se nije dogodilo	66,7

Otkad ste u mirovini, koliko puta Vam je, kad ste to zatražili, bilo uskraćeno sljedeće:*	Tko je uskratio?	nikada	ponekad do često
		%	
potrebni lijekovi	obitelj	99,0	1,0
	dom	95,7	4,3
odgovarajuća higijena (npr. pranje kose, tijela)	obitelj	99,3	0,7
	dom	95,7	4,3
potrebna količina hrane	obitelj	99,3	0,7
	dom	95,7	4,3
kvalitetna hrana	obitelj	97,5	2,5
	dom	81,4	18,6

odgovarajuće stanovanje (npr. suha, prozračna i svijetla prostorija)	obitelj	99,3	0,7
	dom	92,5	7,5
odgovarajući ležaj za odmor ili spavanje	obitelj	98,9	1,1
	dom	95,1	4,9
odgovarajuća odjeća i obuća	obitelj	98,2	1,8
	dom	98,8	1,3

*Ispitanici koji žive u domu odgovaraju na svako pitanje i u odnosu na obitelj i u odnosu na dom; ispitanici koji ne žive u domu odgovaraju na svako pitanje samo u odnosu na obitelj.

Ako Vam je nešto od spomenutoga bilo uskraćeno, jeste li se zbog toga nekome obratili za pomoć ili to nekome prijavili? Kome?	%
nadležna služba	37,0
obitelj, prijatelj/ica	11,1
nikome se nisam obratio/la	51,9

Ako ste se obratili nekome, što se nakon toga dogodilo?	%
problem je riješen	25,0
ništa se nije dogodilo	75,0

Otkad ste u mirovini, koliko često Vam je bilo zabranjeno ili uskraćeno sljedeće:*	Tko je zabranio ili uskratio?	nikada	ponekad do često
		%	
kretanje izvan stana/kuće/doma kad ste to željeli	obitelj	99,3	0,7
	dom	97,6	2,4
ispovijedanje svoje vjere (odlazak u vjersku ustanovu)	obitelj	100,0	0,0
	dom	99,4	0,6
kontakti s pojedinim članovima obitelji ili rodbinom	obitelj	97,2	2,8
	dom	99,4	0,6

odlazak prijateljima/cama ili njihov dolazak k Vama	obitelj	98,3	1,7
	dom	98,8	1,2
intimni odnosi s partnerom/icom	obitelj	100,0	0,0
	dom	100,0	0,0
razvod od supruga/e ili sklapanje novog braka	obitelj	100,0	0,0
	dom	100,0	0,0
uključivanje u obrazovne tečajeve ili radionice (npr. slikarska radionica, računalni tečaj)	obitelj	99,0	1,0
	dom	98,2	1,8
sudjelovanje u dobrovoljnim aktivnostima izvan kuće	obitelj	99,7	0,3
	dom	98,2	1,8
odlazak u kino ili kazalište, na izložbu i sl.	obitelj	99,3	0,7
	dom	98,2	1,8
čitanje Vama omiljenih knjiga, časopisa, slušanje glazbe i sl.	obitelj	99,7	0,3
	dom	98,1	1,9
gledanje/slušanje Vama omiljenih televizijskih ili radijskih emisija	obitelj	97,9	2,1
	dom	98,2	1,8
odlazak na neku društvenu zabavu (npr. tombola) ili na sportske utakmice	obitelj	99,7	0,3
	dom	96,9	3,1
telefonski razgovori s prijateljima, obitelji, rodbinom i sl.	obitelj	96,9	3,1
	dom	98,8	1,2

*Ispitanici koji žive u domu odgovaraju na svako pitanje i u odnosu na obitelj i u odnosu na dom; ispitanici koji ne žive u domu odgovaraju na svako pitanje samo u odnosu na obitelj.

Ako Vam je nešto od spomenutoga bilo zabranjeno ili uskraćeno, jeste li se zbog toga obratili nekome za pomoć ili to prijavili? Kome?	%
nadležna služba	33,3
nikome se nisam obratio/la	66,7

Ako jeste, što se nakon toga dogodilo?	%
ništa se nije dogodilo	100,0

Otkad ste u mirovini, koliko često:*	Tko?	nikada	ponekad do često
		%	
niste bili informirani o nečemu što je Vama bilo važno	obitelj	86,6	13,4
	dom	89,0	11,0
su drugi bez dogovora s Vama odlučivali o stvarima koje su se ticale Vas	obitelj	93,0	7,0
	dom	97,5	2,5
Vam je bilo uskraćeno da sami raspolažete svojom imovinom i novcem	obitelj	97,5	2,5
	dom	100,0	0,0
niste smjeli iznijeti svoje mišljenje ili stav kad ste mislili da imate što reći	obitelj	95,4	4,6
	dom	95,7	4,3
niste smjeli kupiti neke stvari do kojih Vam je osobito bilo stalo	obitelj	97,9	2,1
	dom	99,4	0,6
su drugi, protivno Vašoj volji, obavljali umjesto Vas poslove koje ste mogli obaviti i sami	obitelj	96,5	3,5
	dom	99,4	0,6
Vas se prisiljavalo da kažete ili učinite nešto što niste željeli	obitelj	95,7	4,3
	dom	98,1	1,9

*Ispitanici koji žive u domu odgovaraju na svako pitanje i u odnosu na obitelj i u odnosu na dom; ispitanici koji ne žive u domu odgovaraju na svako pitanje samo u odnosu na obitelj.

Ako ste imali neko od tih iskustava, jeste li se zbog toga nekome obratili za pomoć ili to prijavili? Kome?	%
nadležna služba	22,2
prijatelj ili susjed	16,7
nikome se nisam obratio/la	61,1

Ako jeste, što se nakon toga dogodilo?	%
problem je riješen	66,7
ništa se nije dogodilo	33,3

Koliko često ste zbog svojih godina doživjeli da Vas*:	Gdje se dogodilo?	nikada	ponekad do često
		%	
psuju, vrijeđaju, ismijavaju (npr. jer ste sporo prelazili cestu, razbili posude)	u obitelji	95,1	4,9
	u domu	86,5	13,5
	na ulici	79,5	20,5
omalovažavaju ili ignoriraju (npr. kad nešto pitate, tražite ili kažete)	u obitelji	95,3	4,7
	u domu	90,4	9,6
	na ulici	85,0	15,0
guraju ili fizički prijetu (npr. u prolazu, kod ulaska ili izlaska iz sobe, ustanove, tramvaja, autobusa)	u obitelji	98,6	1,4
	u domu	95,7	4,3
	na ulici	86,6	13,4
fizički napadnu	u obitelji	99,6	0,4
	u domu	98,2	1,8
	na ulici	98,2	1,8
okradu	u obitelji	97,1	2,9
	u domu	90,7	9,3
	na ulici	84,3	15,7
obmanjuju (namjerno nešto krivo kažu)	u obitelji	94,9	5,1
	u domu	94,5	5,5
	na ulici	93,3	6,7

*Ispitanici koji žive u domu odgovaraju na svako pitanje u odnosu na obitelj, dom i ulicu; ispitanici koji ne žive u domu odgovaraju na svako pitanje u odnosu na obitelj i ulicu.

Ako ste imali neko od tih iskustava, jeste li se zbog toga nekome obratili za pomoć ili to prijavili? Kome?	%
nadležna služba	65,6
nikome se nisam obratio/la	34,4

Ako jeste, što se nakon toga dogodilo?	%
problem je riješen	33,3
ništa se nije dogodilo	66,7

Gledajući općenito, u kojoj su mjeri, prema Vašem mišljenju, u našem društvu starije osobe:	nimalo	malo	mnogo	vrlo mnogo	nema odgovora	M	SD
	%						
odbačene kao društveno nekorisne	24,5	35,6	27,7	10,4	1,8	2,37	1,301
ponižene u svom dostojanstvu	26,3	36,7	28,1	8,6	0,4	2,22	1,011
diskriminirane u javnim službama (imaju lošiji tretman nego mlađi)	33,9	36,1	21,2	6,9	1,8	2,14	1,308
prepuštene same sebi kad imaju životnih problema	25,7	29,7	32,2	11,2	1,1	2,37	1,197
ismijavane zbog starosti	40,3	33,0	19,0	5,9	1,8	2,03	1,315
izolirane od drugih	32,0	33,1	26,1	7,0	1,8	2,21	1,313
fizički zlostavljane	46,3	33,8	11,3	1,7	7,1	2,18	2,024

Tko po Vašem mišljenju najviše pridonosi negativnoj slici starenja?	%
mediji	20,5
odgoj	5,8
političari	39,3
tradicija	19,6
društvo	7,6
ne znam, nemam takav dojam	2,7
nitko	1,3
netko drugi/nešto drugo	3,1

Gledajući općenito, mislite li da starije osobe posjeduju vrijedna znanja i iskustva koja u našem društvu nisu iskorištena?	%
NE	10,7
DA	89,3

Ako mislite da ta znanja i iskustva nisu iskorištena, što je tome uzrok?	%
nedostatak društvene brige za ljude nakon odlaska u mirovinu	45,6
nepostojanje odgovarajućih programa za društveno aktiviranje starijih osoba	30,7
društveni stereotipi i predrasude o starijim osobama	25,6
općeprihvaćeno mišljenje da mirovina znači kraj profesionalnog djelovanja	28,8
nedostatak odgovarajuće inicijative među starijim osobama	27,5
neinformiranost starijih osoba o takvim mogućnostima	24,3
ostalo	12,0

Da Vam se za to pruži prilika, kako (u čemu) biste Vi kao umirovljenik/ca svojim znanjem i vještinama mogli pridonijeti svojoj zajednici?	%
volontiranje, humanitarni rad	16,2
prenošenje znanja i iskustva	19,4
kućanski poslovi	9,7
rad s djecom, poduka	5,1
umjetničke aktivnosti, ručni rad	3,2
savjeti, druženje	11,1
ne može zbog bolesti	15,7
nikako, dosta se naradio/la	14,4
ostalo	5,1

Bi li, po Vašem mišljenju, ljudima i nakon umirovljenja društvo trebalo osigurati uvjete za stjecanje novih znanja i vještina kako bi oni i tada mogli aktivno sudjelovati u životu svoje zajednice?	%
NE	12,6
DA	87,4

Ako da, koja su nova znanja i vještine danas najpotrebniji starijim osobama?	%
tehnološka i informatička pismenost	30,4
znanje stranih jezika i drugih područja	20,1

umjetničko izražavanje, ručni rad	3,6
tjelesne vježbe, zdrava prehrana	18,0
društvene i građanske vještine	1,5
ništa, nema potrebe	3,1
ostalo	23,2

Kad današnje vrijeme usporedite s vremenom svoje mladosti, koje promjene smatrate pozitivnima?	%
napredak tehnologije, znanosti	30,0
bolji društveni i individualni standard	15,8
bolje obrazovanje, zdravstvena zaštita	7,4
veće slobode, mir, dostupnost informacija i izvora	24,2
bolja skrb za starije osobe	2,1
sve je bolje nego prije	2,6
nema pozitivnih promjena	12,6
ostalo	5,3

Kad današnje vrijeme usporedite s vremenom svoje mladosti, koje promjene smatrate negativnima?	%
pad životnog standarda i kvalitete života	16,4
nezaposlenost, nesigurnost, bescerspektivnost	15,5
narušeni međuljudski i obiteljski odnosi	25,0
prevlast materijalnih dobara	6,0
prevelike slobode i porast društvenih anomalija	13,4
nepoštivanje i lošiji odnos prema starijima	9,9
nedostatak odgoja i obrazovanja mladih	6,9
nema negativnih promjena	0,4
ranije je sve bilo bolje	2,6
ostalo	3,9

SUMMARY

THE RIGHTS OF THE ELDERLY IN THE CITY OF ZAGREB A PILOT-STUDY

AUTHORS

Vedrana Spajić-Vrkaš

Ines Vrban

Silvia Rusac

COLLABORATORS

Sanja Radica

Ines Elezović

Meri Gatin

PUBLISHER

Foundation "Zajednički put", Zagreb, Miljackina 42a

Zagreb 2013

Protection of the rights of the elderly is a part of the national, European and global system of human rights protection, which is based on the principle of equal value and dignity of all human beings. In order for the elderly to enjoy these rights, it is necessary to create the conditions for the effective implementation of these standards. This necessary include educating and informing the individual of his/her rights and of the ways in which he/she can enjoy and protect them.

The elderly represent a socially sensitive category of the population. They need additional social care to be able to enjoy their rights and have a good quality of life in old age, in accor-

dance with their real and complex needs and interests. In reference to this, the approach to ageing has changed considerably in the world over the past thirty years. The changes in Europe are not only caused by the fact that the share of the elderly in the population keeps growing, but by the fact that, within this social group, there are more and more elderly people whose needs and interests are not served best by current approaches. They represent new generations of the elderly who are well informed, educated, situated and financially relatively independent. Although they are faced with the usual problems of ageing and, thus, need social assistance, they refuse to be passive and seek the redefinition of the system of social support in line with the proactive and participative approach to aging. This shift in the approach was confirmed in Europe in 2012, when the European Year of Active Ageing and Solidarity between Generations was proclaimed. The Year was launched with an aim to draw attention of the public to multiple potentials and needs of the elderly. Accordingly, active ageing is being associated with the quality ageing, and defined in terms of active participation of the elderly in different segments of the community life. The proactive approach is one of the most effective ways to protecting human rights of the elderly, which is the key to preserving their human dignity and the quality of their life.

The Foundation "Zajednički put" started a pilot research project "Human Rights of the Elderly in the City of Zagreb" in early 2012, in collaboration with the Research and Training Centre for Human Rights and Democratic Citizenship of the Faculty of Humanities and Social Sciences, and the Department of

Social Work of the Faculty of Law, University of Zagreb, with the support of the City Department of Social Welfare and Disability. The project was initiated in order to examine whether and to what extent the elderly in the City of Zagreb enjoy their rights. The purpose was to make recommendations for the improvement of the system of protecting and promoting the rights of the elderly in the City of Zagreb on the basis of empirical evidence and in accordance with the idea of active, participative and inclusive ageing. A special questionnaire was designed for research. It consists of 44 questions relating to, among other things, whether the elderly of the City of Zagreb know their rights, which rights are at greatest risk, how they react when their rights are violated and what happens when they report the violation of their rights to the appropriate institutions or bodies. The rights were grouped into five categories: social security (medical help, social welfare, additional healthcare and psychological help), adequate standard of living (required drugs, adequate hygiene, required amount of food, adequate food quality, adequate living conditions, adequate bed for sleeping and resting, and adequate clothes and footwear), civil and cultural rights (freedom of movement and religion; contact with family members, relatives and friends; divorce and remarriage, and intimate relationship with a partner; education; enjoying and participating in cultural activities, and participation in voluntary activities and social events), independence and being informed (independent decision-making, control of property and money, expressing one's own opinion or attitude, buying things one wants, running errands, pressure-free life) and safety and

personal dignity (cursing, insulting and ridicule, belittling or ignoring, pushing or physical threat, physical assault, stealing and fraud). Furthermore, the data were also collected about whether the elderly see themselves as a social burden or a resource, in which areas they think that they can still be socially useful and whether they have the need for further learning, and in which areas. In addition to aggregate indicators, the research sought to determine if there is a difference in enjoying these rights between the elderly who live in a retirement home and those who live in their own apartment or house.

Upon receiving the recommendation of the City of Zagreb for the study, the Foundation organized individual surveys in five retirement homes, two gerontological centers, three pensioners' associations and one charitable institution in the City of Zagreb in the middle of 2012. The survey was conducted by the trained students of the Faculty of Humanities and Social Sciences, and the Department of Social Work of the Faculty of Law, University of Zagreb. A research coordinator, who was instructed to select participants and cooperate with interviewers, was appointed in each institution or organization.

Due to the complexity and length of the questionnaire, the participants were only those who were willing and able to answer the questions. This reduced the representativeness of the sample, but it increased the probability of obtaining all the necessary information. A total of 309 people were surveyed, half of whom lived in a retirement home, and half in own apartment or house. Of the total number of the participants, about half of

them were aged 75-84; every second had finished high school, and two fifths had a college or university degree. During their working life, a third of the participants were employed in the category of "technicians, assistants and administrative staff", one in four in the category of "engineers and experts", and one in eight in the category of "service and sales workers"; more than three fifths retired after full years of service, and seven out of ten lived off a personal pension.

This data confirms that the study was conducted on the elderly who, because of their education, career and earned pension do not match the typical image of the socially endangered elderly population. Most of them feel that way as well. When asked how they live when compared to other retirees, more than three fifths of them said that they do not see any difference. Half of the participants who said they lived worse or much worse than others (17 percent of a total sample) associated their condition to lower monthly income, and a third of them to health problems. The vast majority of the participants can take care of themselves. Between 70 and 80 percent do not need any help to get out of bed, maintain a satisfactory level of personal hygiene, go buy groceries or go to the market, prepare food, and clean their apartment or house. Their day is filled with many activities, from watching television, socializing with friends, reading and walking, to doing crossword puzzles and singing in a choir. Roughly one third of the participants have daily obligations in the family. A fourth, mostly male retirees, regularly participate in pensioners' associations; a smaller number of them is active

in religious organizations, political parties or non-governmental organizations, and only few of the participants participate in the work of a professional association.

When asked whether they know that as senior citizens they are entitled to some special rights by law, three quarters of the participants confirmed that it was unknown to them. Those who answered affirmatively, in roughly equal proportions cite the right to social welfare and healthcare, and economic rights.

The data obtained on a series of questions referring to the violation of the rights of the elderly has confirmed our sample as a group of senior citizens whose rights are relatively well protected. For example, the rights in the category of social security are denied to a smaller number of the participants in all three examined contexts: the retirement home, family and public services, but surprisingly, these rights are violated by public services significantly more than by retirement homes or families. When the retirement home and the family are compared in reference to the enjoyment of rights belonging to the category of adequate standard of living, it appears that the majority of the rights in this category are rarely violated, but that the violation is more frequent in the retirement home than in the family. This is particularly confirmed with the right to quality food, which was denied to every fifth participant by the retirement home, as opposed to very few participants who were denied this right in their family.

The vast majority of the participants enjoy civil and cultural rights. The rights in that category that are more often violated

in the family than in the retirement home are contact with family members, telephone calls, and watching or listening to their favorite TV or radio shows. On the other hand, those in the retirement homes are more limited in their rights to leaving the institution, going to a social event or a sports game, participating in training courses or workshops and participating in voluntary activities. The rights in the category of independence and information are more often restricted both in the retirement home and in the family than the previous categories of rights. The retirement home and the family deny information about something which is important to every eighth participant, and a somewhat smaller number of participants are denied the right to express their opinion. The family is more likely to make decisions important for the participants without any consent from them, or to force them to say or do something they do not want.

Of all the surveyed rights, the rights that are violated the most belong to the category of safety and personal dignity. These rights are most often violated on the street, although the number of those treated with disrespect in the retirement home is not negligible either. Every fifth participant was cursed, insulted or ridiculed on the street; one in seven was mugged, and one in eight was physically threatened to.

Although the majority of the participants confirmed that they were not restricted in their rights, when they were asked to evaluate the extent to which senior citizens in our society in general are deprived of their rights, the picture was different. Between one quarter and two fifths of them said that the el-

derly were left on their own when they had problems, they were rejected as socially useless, humiliated in their dignity, isolated and ridiculed because of their age.

However, the most worrying pieces of information in this study are neither the rights that are violated nor the number of the elderly who are denied those rights, but a general passivity when an elderly person whose rights are denied seeks protection. The research has confirmed that the elderly whose rights are violated in the family, the retirement home, public services or on the street, rarely decide to seek help or report this to someone, most likely because, as it turned out, their action generally has no effect whatsoever.

In spite of that, the participants do not perceive themselves as a socially endangered category of the population with nothing left to offer to the community which they live in. Given that majority of them do not depend on other people's help they refuse to see themselves as a burden to their family or society. If they have such a feeling it is often because of their disability or illness. They believe that politicians, the media and tradition bear the greatest responsibility for such a negative image of ageing. Nine out of ten participants stated that the elderly have valuable knowledge that remains unused in our society, primarily because of the lack of adequate social care for people after retiring, the lack of appropriate programs for the elderly, the prevailing view that retirement means the end of one's professional life and prejudice against the elderly, but also because of the lack of initiative among themselves.

The participants do not agree to play the passive and dependent role in the society. This is best confirmed by their answers to the question on whether the society should provide people after retiring with the possibility for acquiring new knowledge and skills so that they could continue participating actively in their community. Nine out of ten participants answered affirmatively to this question. Among the skills which they were most interested in to learn in the old age are technological and computer literacy, foreign languages, physical exercise, a healthy diet and creative expression.

Although this study has a number of drawbacks, especially relating to the sample, the results indicate at the need to review the current approach to protecting the rights of the elderly in the City of Zagreb. Although social welfare remains a crucial part of their protection, it is necessary to redefine it in accordance with the idea of active and participative ageing. An integral part of these changes is to inform the elderly about their rights and to ensure that these rights are enjoyed, including the right to lifelong learning and the right to an active participation in the life of the community. ●

TRANSLATED BY
Lea Banović

Prof. dr. sc. VEDRANA SPAJIĆ-VRKAŠ

Prof. dr. sc. Vedrana Spajić-Vrkaš redovita je profesorica na Odsjeku za pedagogiju i Studiju antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kojima vodi kolegije Antropologija odgoja i obrazovanja, Interkulturalizam i obrazovanje, Kritičke teorije obrazovanja, Obrazovanje za ljudska prava i građanstvo te Međunarodno i europsko obrazovanje. Redovito predaje i na Sveučilištu u Mostaru. U različitim razdobljima bila je predavač na University of California u Berkeleyju; Central European University u Budimpešti; MA in Peace Education, UN University for Peace, Kostarika; Management and Counselling in European Education MA na Universität Münster Sveučilištu u Münsteru i Učiteljskom fakultetu u Zagrebu; MA in Migration and Intercultural Relations, University of Stavanger. Više godina sudjelovala je u CIVITAS BiH programu izobrazbe nastavnika demokracije i ljudskih prava Bosne i Hercegovine. Bavi se istraživanjima odnosa između obrazovanja i kulture, etnografijom odrastanja te pitanjima promicanja ljudskih prava, građanstva i kulturnog pluralizma odgojem i obrazovanjem. Vodila je ili bila članicom dvadesetak međunarodnih i domaćih projekata, uključujući UNESCO-v projekt "Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole" i projekte Vijeća Europe "Obrazovanje za demokratsko građanstvo" i „Učenje o Europskom sudu za ljudska prava u srednjim školama“ te istraživačke projekte o znanjima i stavovima učenika i studenata u području ljudskih prava, demokracije i građanstva na području Hrvatske i drugih zemalja Jugoistočne Europe. Kao ekspert Vijeća Europe, UNES-

CO-a i UNHCHR-a bila je glavni izlagač, moderator ili izvjestitelj na brojnim međunarodnim skupovima u tridesetak europskih i svjetskih zemalja. Bila je članica ekspertne skupine UNHCHR-a za izradu prijedloga Svjetskog plana djelovanja u obrazovanju za ljudska prava 2005. – 2007. i Mreže eksperata EU-a za izradu indikatora kvalitete za aktivno građanstvo te suradnica Svjetske banke u pripremi reforme obrazovanja nastavnika u Hrvatskoj. Koautorica je Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava, Nacionalnog programa za mlade, Nacionalnog programa za zaštitu i promicanje ljudskih prava te prvog nacionalnog Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja. Samostalno je ili u koautorstvu na hrvatskome i drugim jezicima objavila stotinjak znanstvenih i stručnih radova, dvadesetak knjiga te na hrvatski prevela tridesetak međunarodnih i europskih konvencija, deklaracija i preporuka o ljudskim pravima.

INES VRBAN dipl. socijalna radnica

Diplomirana socijalna radnica Ines Vrban upraviteljica je Zaklade „Zajednički put“ od 2009. godine. Kao upraviteljica Zaklade sa svojim je timom pokrenula niz inovativnih projekata iz područja izvaninstitucionalne skrbi, aktivnog starenja i podizanja kvalitete života starijih građana Grada Zagreba, među ostalim 2012. godine inicirala je otvorenje prve stambene zajednice za starije građane u Republici Hrvatskoj. Po završetku Studija za socijalni rad na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu stručno iskustvo godinama je stjecala u Ministarstvu pravosuđa RH, u

Okružnom zatvoru u Zagrebu. Posljednjih deset godina bavi se radom u organizacijama civilnog društva, uglavnom kao voditeljica projekata i programa. Specijalizirala se u raznim vještinama i tehnikama iz područja psihosocijalnog rada (Transakcijska analiza, AVP, Obiteljska medijacija, Sistemsko pristupanje obitelji, Psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji). Godine 2012. završila je program usavršavanja za menadžericu ljudskih potencijala. Redovito sudjeluje na domaćim i međunarodnim simpozijima i kongresima iz područja socijalne politike i psihosocijalnog rada. Pred završetkom je Specijalističkog poslijediplomskog studija iz supervizije u psihosocijalnom radu pri Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s temom rada „Potrebe i iskustva sa supervizijom u udrugama civilnog društva na području grada Zagreba“.

Doc. dr. sc. SILVIA RUSAC

Doc. dr. sc. Silvia Rusac rođena je 1978. godine u Puli. Osnovnu i srednju školu (opću gimnaziju) završila je u Pazinu. Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu upisala je 2000. te diplomirala 2005. godine. Iste godine upisala je poslijediplomski znanstveni studij iz Teorije i metodologije socijalnog rada pri Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U prosincu 2008. obranila je disertaciju pod naslovom „Nasilje nad starijim osobama u obitelji“ te stekla akademski stupanj doktora znanosti u znanstvenom području

društvenih znanosti, znanstvenom polju socijalne djelatnosti, znanstvenoj grani socijalna gerontologija. Specijalistički poslijediplomski studij iz supervizije u psihosocijalnom radu pri Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisala je 2006. godine, a 2009. godine obranila je specijalistički rad pod naslovom „Iskustva, očekivanja i motivacija za superviziju socijalnih radnika u domovima za starije i nemoćne osobe“ i stekla akademski stupanj spec. supervizije u psihosocijalnom radu. U svibnju 2009. godine izabrana je u znanstveno-nastavno zvanje docenta u znanstvenom području društvenih znanosti, znanstvenom polju socijalne djelatnosti, znanstvenoj grani gerontologija, na Katedri za socijalnu gerontologiju Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sudjeluje u izvođenju nastave iz kolegija Socijalna gerontologija, Metode supervizije, Odabrana područja socijalnog rada. Od akademske godine 2009./10. nositeljica je kolegija Socijalna gerontologija i Supervizija u socijalnom radu pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, Socijalni rad. ●